

► EDITORIAL

Daniel Șandru

► MASS-MEDIA ȘI
DEMOCRAȚIA
ÎN ROMÂNIA
POSTCOMUNISTĂ

Sorin Bocancea

Adina Aldea

Maria Bilașevschi

Mihai Ștefănoaia

Alina Hurubean

Georgeta Condur

Tudor Pitulac

► Sorin-Cristian Semeniuc

Constantin Ilaș

Livia Durac

Dan Drugă

► Larisa Demeter

Anița Grigoriu

Ruxandra Coman

► George Bondor

ESEU

► Ana-Maria Ambrosă

EVENIMENT

► Suzana Semeniuc

ARHIVA

► Stelian Tănase

RECENZII

Adina-Iulia Șandru

Adrian Tompea

Andrada Bălan

SEMNALE

VOLUM XIX

NUMĂRUL 1 (155)

IANUARIE 2011

Sfera Politicii

REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE

EDITATĂ DE FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

APARIȚIE LUNARĂ

**Mass-media și democrația
în România postcomunistă**

Sfera Politicii este prima revistă de știință și teorie politică apărută în România, după căderea comunismului. Revista apare fără întrerupere din 1992.

Sfera Politicii a jucat și joacă un rol important în difuzarea principalelor teme de știință și teorie politică și în constituirea și dezvoltarea unei reflecții politologice viabile în peisajul științific și cultural din România.

Sfera Politicii pune la îndemâna cercetătorilor, a oamenilor politici și a publicului, analize, comentarii și studii de specialitate, realizate pe baza paradigmelor teoretice și metodologice ale științei și teoriei politice actuale.

Sfera Politicii își face o misiune din contribuția la consolidarea și dezvoltarea societății democratice și de piață în România.

Revistă editată de:

Fundația
Societatea Civilă

INDEXĂRI INTERNAȚIONALE:

- Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
- International Political Science Abstract / Association internationale de science politique (IPSA/AISP)

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

Clasificare CNCIS: "B+"
Apare lunar

EDITORIAL BOARD

Călin Anastasiu

Consilier Principal al Președintelui Societății
Române de Radiodifuziune, București, România

Daniel Chirot

University of Washington, Seattle, Washington,
USA

Dennis John Deletant

Professor, University College, London, United
Kingdom

Anneli Ute Gabanyi

Cercetător asociat al Institutului German pentru
Probleme Internaționale și de Securitate (Stiftung
Wissenschaft und Politik), Berlin, Germania

Gail Kligman

Professor, University of California, Berkeley, USA

Steven Sampson

Professor, Lund University, Lund, Sweden

Gisèle Sapiro

Directrice de recherche au CNRS, Directrice du
Centre européen de sociologie et de science
politique (CESSP), Université Paris-Panthéon-
Sorbonne/CNRS/EHESSa

Michael Shafir

Profesor, Facultatea de Studii Europene,
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România

Lavinia Stan

Professor, Department of Political Science, St.
Francis Xavier University, Canada

Vladimir Tismăneanu

Professor, Department of Government and
Politics, University of Maryland (College Park), USA

G. M. Tamas

Budapest, Hungary

Katherine Verdery

Professor, City University of New York Graduate
Center, USA

DIRECTOR

Stelian Tănase

REDACTOR ȘEF

Alexandru Radu

SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

Sabin Drăgulin

REDACȚIE

Cecilia Tohăneanu

Aurora Martin

Nicolae Drăgușin

Ioana Paverman

Camelia Runceanu

TEHNOREDACTOR

Liviu Stoica

sferapoliticii@rdslink.ro
redactia@sferapoliticii.ro
<http://www.sferapoliticii.ro>

Sfera Politicii

VOLUMUL XIX, NUMĂRUL 1 (155), ianuarie 2011

Editorial

Mass-media și ideologia democratică în România postcomunistă 3
Daniel Șandru

Mass-media și democrația în România postcomunistă

Ipostaze ale anormalității în relația dintre mass media și puterea politică
în România postcomunistă.....9
Sorin Bocancea
Democratizarea mass-media prin intermediul jurnalismului cetățenesc 14
Adina Aldea și Maria Bîlășevschi
Reglementarea dreptului libertății de exprimare într-o societate democratică20
Mihai Ștefănoaia
Problematica egalității de gen – mizele creșterii vizibilității publice
și a cotei de audiență 24
Alina Hurubean
Aspecte etice ale publicării sondajelor de opinie29
Georgeta Condur
Cronicizarea confuziei ca strategie..... 35
Tudor Pitulac
Particularități ale clișeului în politica și în presa românească de după 1989 41
Sorin-Cristian Semeniuc
Monopolizarea opiniei publice.....48
Constantin Ilaș
Conținuturi, semnificații ale comunicării în presa scrisă post-decembristă 53
Livia Durac
Dimensiunea constituțională a delictelor de presă59
Dan Drugă și Larisa Demeter
Libertatea presei românești – limite și limitări66
Anița Grigoriu și Ruxandra Coman
Mass-media și sfera publică.....71
George Bondor

Eseu

„Datoria de opoziție” și cultura maniheismului politic în România postcomunistă 75
Ana-Maria Ambrosă

Eveniment

Dezbaterile „Sfera Politicii”, la Universitatea „Petre Andrei” din Iași..... 80
Suzana Semeniuc

Arhiva

Arhivele Sfera Politicii – Chivu Stoica82
Stelian Tănase

Recenzii

O pledoarie pentru antropologia mass-media 89
Adina-Iulia Șandru
S. Elizabeth Bird (editor), The Anthropology of News and Journalism. Global Perspectives
Coordonatele populismului în România postcomunistă90
Adrian Tompea
Sergiu Gherghina, Sergiu Mișcoiu (editori), Partide și personalități populiste în România postcomunistă
Istoria, o știință a trecutului?92
Andrada Bălan
Marc Bloch, Pledoarie pentru istorie

Semnale94

Index de autori96

Acest număr a apărut cu sprijinul
Facultății de Științe Politice și Administrative a Universității „Petre Andrei” din Iași

Mass-media și ideologia democratică în România postcomunistă¹

■ DANIEL ȘANDRU

[Romanian Academy]

Abstract

This article intends to highlight that, during the Romanian Post-communist transition, media and political institutions have to face the challenge of democratic deficit. From this point are issuing both the difficulty to establish a public debate space which can include citizens' view and the institutional malfunctions of the fragile Romanian democracy.

Keywords

democratic deficit, democratic ideology, public space, "media agoras", Post-communism

Argument

Pe parcursul celor două decade de la inițierea procesului de democratizare, practica politică din România a exhibat, în dese rânduri, acuratețea proiecțiilor normative cu privire la importanța relației dintre instituțiile media și configurarea arhitecturii democratice. Fiind unul dintre aranjamentele instituționale-cheie în orice democrație consolidată, mass-media românești, articulate printr-un proces de tranziție de la exercițiul permanent al „gândirii unice”, propriu totalitarismului, la o pluralitate din ce în ce mai vocală, așa cum se întâmplă în post-comunism, au trebuit să răspundă unei provocări care s-a manifestat, practic, la adresa întregii societăți românești – aceea a deficitului de democrație. Această provocare evidențiază, în primul rând, lipsa unei tradiții democratice autentice, lucru pe care România îl împărtășește – cu o singură excepție, potrivit anumitor analize, aceea a Cehiei – cu celelalte state ale Europei de Est care, după 1945, au făcut parte din lagărul sovietic. Din aceasta decurge lipsa unei ideologii democratice atât la nivelul corpu-

¹ **ACKNOWLEDGEMENT:** This paper was made within The Knowledge Based Society Project supported by the Sectoral Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number POSDRU ID 56815.

lui social, cât și la cel al liderilor politici, precum și absența elementelor unei societăți civile care să asigure existența unor discursuri alternative la cel al „societății politice”.

În acest articol, plec de la ipoteza că deficitul democratic ale cărui principale aspecte tocmai le-am expus a influențat în mod hotărâtor atât evoluția mass-media, cât și aceea a democrației în România postcomunistă. În acest sens, îmi propun ca, într-o primă secțiune, să fac trimitere spre câteva argumente de natură normativă prin care să susțin importanța înțelegerii ideologiei democratice în sensul unei „practici de gândire” pe care instituțiile media – cu tot ceea ce presupun acestea, de la jurnaliști și până la politica editorială – ar trebui să le împărtășească cu societatea și cu liderii acesteia, încât consolidarea regimului democratic să se transforme într-o realitate. O a doua secțiune urmărește analiza modului în care instituțiile media au contribuit la articularea spațiului public din România postcomunistă, prin raportare la tendințele existente astăzi în plan european și cu trimitere la poziționarea cetățenilor „în afara” jocurilor mediatice și politice a căror miză este stabilirea agendei publice. Încerc să arăt că dificultățile instituirii unui spațiu public în care să fie vehiculate și dezbătute, și prin participarea cetățenilor, valorile democratice au mers în aceeași cadență – atunci când nu au influențat în mod direct – cu disfuncțiile instituționale ale fragilei democrații românești.

Democrația ca „practică de gândire”

Relevanța ideilor, opiniilor și credințelor vehiculate într-o anumită societate pentru arhitectura instituțională sau pentru tipul de regim politic care se instituie, ca formă a dominației – în sens weberian – în respectiva societate a devenit o idee des frecventată în teoria politică, deopotrivă normativă și empirică, a ultimei jumătăți de secol. În contextul studiilor referitoare la precondițiile existenței unor regimuri democratice, autoritare sau totalitare, problema culturii politice este așezată pe același plan cu cele ale tradiției istorice și, respectiv, nivelului de dezvoltare economică. Și în analizele relative la evoluția procesului de democratizare în fostele țări comuniste acest aspect revine, în mod pregnant, de două decenii încoace. Aceasta întrucât, după cum subliniază Robert Dahl când vorbește despre importanța convingerilor și a culturii democratice, „pentru ca o țară să-și sporească perspectivele stabilității democratice, cetățenii și liderii lor politici trebuie să susțină cu fermitate ideile, valorile și practicile democratice. Cel mai sigur sprijin este obținut atunci când aceste convingeri și predispoziții sunt adânc împământenite în cultura acelei țări și sunt transmise, în mare parte, de la o generație la alta”¹. Din punctul meu de vedere, o înțelegere pozitivă a conceptului de ideologie – într-un sens larg, socio-cultural, ce trimite spre funcția sa de integrare-identitate² – permite sublinierea importanței ideologiei democratice în articularea unui spațiu al societății deschise. Având în vedere cazul României postcomuniste, deși consider că deficitul de democrație căruia societatea noastră trebuie încă să-i facă față (aflându-se, și în acest moment, într-o fază de „organizare a democrației”³) antrenează deopotrivă disfuncții ale instituțiilor media și ale instituțiilor politice, nu intenționez să sugerez că existența, într-o societate dată, a unei ideologii de tip democratic este și suficientă pentru consolidarea unui regim politic democratic. Ce vreau să spun este că lipsa unei tradiții autentice a dezbaterii democratice și-a pus amprenta, în mod definitoriu, asupra modului

1 Robert Dahl, *Despre democrație* (Iași: Editura Institutul European, 2003), 151.

2 Daniel Șandru, *Reinventarea ideologiei. O abordare teoretico-politică* (Iași: Editura Institutul European, 2009), 67-73.

3 Daniel Șandru, „Democratizare și valori politice în România postcomunistă”, în Al. Zub, Adrian Cioflâncă (editori), *Cultură politică și politici culturale în România modernă* (Iași: Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2005), 417-433.

în care a evoluat inclusiv relația dintre media și politică în postcomunism. O ideologie sau o cultură democratică este în mod cert necesară pentru buna funcționare a democrației, dar nu este, la fel de cert, și suficientă. În combinație însă cu alte elemente, precum dezbaterea liberă, alegerile libere și practica relațiilor consensuale în plan social, pentru care se constituie în fundament, ideologia democratică asigură pilonii pe care o democrație se poate institui și menține. Specific, în plus, că ideologia democratică este practic imposibilă în absența implicării active a cetățenilor și grupurilor sociale în actul de guvernare. Așadar, ca „practică de gândire”, în sensul relevat de Michael Freeden¹, ideologia democratică contribuie la dezvoltarea unui spațiu al libertății, consensului și compromisului rezonabil. Această înțelegere nu anulează, desigur, posibilitatea ca un asemenea spațiu să fie disturbat de atitudini și comportamente nedemocratice din partea grupurilor ale căror interese intră în conflict. În fond, democrația nu este imună la existența tendințelor nedemocratice și nici nu presupune un tip de ordine politică a cărei dezvoltare să se producă sub un „clopot de sticlă”. Mai cu seamă în contexte practice precum cele proprii sinuoasei evoluții postcomuniste din spațiul est-european, marcată de obstacolele la adresa stabilității politice, insuficienta asimilare a ideologiei democratice se poate transforma într-un veritabil pericol. Din acest punct de vedere, atât decidenții politici, cât și cei din media ar trebui să respecte principiile rezonabilității și responsabilității sociale. În acest sens, analizele empirice din teoria democratică subliniază necesitatea cooperării sociale pentru menținerea și consolidarea ordinii politice de tip democratic, cu atât mai mult cu cât s-a constatat că „dilema acțiunii colective n-ar apărea, poate, într-o lume a sfinților, dar altruismul universal este o premisă fantezistă, atât pentru acțiunea, cât și pentru teoria socială. Dacă actorii nu sunt capabili să-și ia angajamente credibile unii față de alții, ei vor pierde multe oportunități de câștig pentru toată lumea – trist, dar rațional”².

În România postcomunistă, posibilitatea vehiculării, la nivelul imaginarului social ori la nivelul spațiului public, a valorilor specifice unei ideologii democratice a fost afectată, încă din punctul zero al tranziției spre democrație, de elementele atavice ale precomunismului și, respectiv, totalitarismului comunist. Mai vizibilă, poate, la nivelul expresiei instituționale a politicii de „partid dominant”, cu veleități neocomuniste, această situație nu a ocolit, la începutul anilor '90 mai cu seamă, nici spațiul mediatic, așa cum fusese acesta configurat imediat după disoluția sistemului comunist. În condițiile în care politicienii startului de tranziție nu demonstau că ar intenționa să urmeze calea pluralismului – fie acesta și incipient – iar instituțiile media de impact, „oficiale” (câteva cotidiene centrale, dintre care se remarcă moștenitorul fostului ziar „Scânteia”, Televiziunea și Radioul publice) mizau pe un discurs monocolor, crearea condițiilor pentru diseminarea valorilor ideologiei democratice au fost sensibil întârziate. Atunci când acestea au apărut, după ciclul electoral din 1996, ele nu au avut suficient timp să se dezvolte, pentru că, urmare a alegerilor din 2000, „eroziunea democratică” și-a făcut simțită, din nou, prezența. Cu toate că următorul ciclu electoral, cel din 2004, a permis crearea unei situații care să se înscrie în ceea ce Samuel Huntington numea „testul dublei alternanțe”³ și a deschis, astfel, calea spre „organizarea democrației”, următoarea etapă a „algoritmului consolidării democratice” – așa cum a fost acesta propus de Andreas Schedler⁴ – adică cea a „dezvoltării democrației”, nu a mai putut fi, din punctul meu de vedere, atinsă. Consider

1 Michael Freeden, *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach* (Oxford: Clarendon Press, 1996), 123.

2 Robert D. Putnam, *Cum funcționează democrația* (Iași: Editura Polirom, 2001), 185.

3 Samuel Huntington, *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century* (Norman and London: University of Oklahoma Press, 1991).

4 Andreas Schedler, „Ce este consolidarea democratică?”, în *Revista Română de Științe Politice* (Vol. 2, Nr. 1, aprilie 2002), 122-138.

că există, aici, o dublă responsabilitate, cauzată de specificul nedemocratic al relației dintre mass-media și mediul politic pe parcursul întregii tranziții românești și observabilă cel puțin din punctul de vedere al faptului că atât decidenții politici, cât și cei care orientează politica editorială au „scos” cetățenii din jocul a cărui miză esențială este stabilirea agendei publice.

„Agoarele media” și spațiul public postcomunist

Într-o lucrare devenită deja clasică pentru teoria empirică a democrației, Robert Dahl includea, în „setul minimal” al condițiilor de posibilitate absolut necesare pentru existența unui asemenea regim politic, și dreptul cetățenilor de a avea acces la surse alternative de informare¹. În condițiile în care, la începutul anilor '90, în România nu existau condițiile evoluției rapide spre un regim de tip poliarhic – ceea ce e valabil și pentru alte state foste comuniste – instituțiile media nou apărute au preluat, pe fondul unei veritabile „explozii” a libertății de expresie, rolul de motor al tranziției spre democrație. Chiar dacă, în faza de început a procesului de democratizare – suficient de mult întârziată de noua putere instaurată – controlul mass-media „oficiale” revenea puterii politice, incipientul pluralism mediatic a contribuit decisiv la construcția unui spațiu public într-o țară lipsită de tradiția dezbaterii democratice autentice. Desigur, faptul că, pe parcursul anilor postcomuniști, au apărut tot *mai multe* instituții media nu înseamnă că, automat, cetățenii au avut acces la surse *alternative* de informare, lucru ce poate fi constatat și astăzi, dacă avem în vedere tendința de „cartelizare” a presei. Dar meritul asigurării, cel puțin formale, a unui spațiu public revine, de netăgăduit, mass-media și, ulterior, evoluției graduale a societății civile. Spațiul public românesc nu a fost însă și nu a atins nici în prezent standardele dezbaterii democratice, dacă avem în vedere faptul că „o sferă publică funcționând politic are nevoie nu numai de garanțiile venite din partea instituțiilor statului de drept, ea este legată și de sprijinul moștenirilor culturale și al modelelor de socializare, de cultură politică, a unei populații *deprinse* cu libertatea”². Ce au reușit însă, în opinia mea, instituțiile media, a fost să creeze premisele apariției și dezvoltării a ceea ce anumiți analiști numesc „agorele media”³. Implicând evoluții care merită, desigur, o dezbateră mult mai detaliată decât o permite spațiul acestui articol, aceste agore media, în care au evoluat și evoluează deopotrivă decidenții politici și jurnaliștii, ca și comentatorii ori analiștii politici au devenit locuri în care se stabilește agenda publică. Ele nu sunt însă, din perspectiva mea, nici spații în care cetățenii sau grupurile sociale să se poată auto-reprezenta și să-și poată exprima, la rândul-le, punctele de vedere cu privire la ce anume ar trebui să conțină agenda publică și nici locuri în care diferențele și conflictele – altele decât cele dintre reprezentanții instituțiilor media și reprezentanții clasei politice

1 Cele opt condiții sunt: 1) libertatea de a forma și de a intra în organizații; 2) libertatea de expresie; 3) dreptul la vot; 4) dreptul de a fi ales în funcții publice; 5) dreptul liderilor politici de a concura pentru susținere și voturi; 6) surse alternative de informare; 7) alegeri libere și corecte; 8) instituții prin care politicile guvernului să depindă de voturi și de alte expresii ale preferințelor. Cf. Robert A. Dahl, *Poliarhiile. Participare și opoziție* (Iași: Editura Institutul European, 2000), 29.

2 Jürgen Habermas, *Sfera publică și transformarea ei structurală. Studiul unei categorii a societății burgheze* (București: Editura Univers, 1998), 37-38.

3 „Agoarele media pot fi concepute ca spații discursive în care grupurile sociale și comunitățile sunt reprezentate de «media», dar care, în același timp, permit acestor grupuri și comunități să se auto-reprezinte și să lupte pentru a fi acceptate sau pentru alte scopuri politice. Media sunt astfel atât un forum al construcției consensului social, cât și un spațiu în care sunt expuse sau chiar celebrate diferențele și conflictele”. Cf. Iñaki Garcia-Blanco, Sofie Van Bauwel, Bart Cammaerts, „The Realm of Contemporary Media Agoras”, în *Media Agoras: Democracy, Diversity, and Communication*, edited by Iñaki Garcia-Blanco, Sofie Van Bauwel and Bart Cammaerts (Cambridge: Scholars Publishing, 2009), 4.

– să poată fi puse în discuție. Cu alte cuvinte, regăsim aici un alt efect al deficitului inițial de democrație și, totodată, un obstacol în calea configurării unui spațiu al dezbaterei publice articulat în conformitate cu valorile ideologiei democratice. „Agorele media” din România postcomunistă – reprezentate, mai cu seamă, de trusturile ce includ televiziuni cu impact politic – au arhitectura discursivă a unor „arene” din care, exceptând calitatea „electorală” și, respectiv, cea de „audiență”, cetățenii și grupurile sunt excluși. Instituțiile media se transformă, astfel, în actori politici, urmărind interese specifice, și ies din zona societății civile, constituindu-se, practic, în competitori ai clasei politice în lupta pentru influență și chiar pentru putere politică. Bineînțeles că, așa cum indică Peter Gross, situația nu poate fi invocată doar în cazul României postcomuniste¹. Pe de altă parte, politicienii înșiși contribuie la simbolismul de factură mitologică prezent în această arenă. Asumând jocul politic în sensul unui „spectacol” – o imagine care, în fapt, este proprie electoralismului specific societății democratice – aceștia au devenit conștienți că „actorul politic trebuie să apară în împrejurări excepționale care să-l legitimeze ca erou sau salvator, credibilitatea sa rezultând din competențele pe care le manifestă, din succesele sale, din aparițiile sale fizice și din forța de domina, având capacitatea de a păstra controlul asupra situațiilor și asupra lui însuși”². Ceea ce rezultă e un spațiu al confruntării permanente, din care dezbaterea democratică, una care să implice și cetățenii, este eludată, și din care sunt emise public acuzații bi-direcționale: dinspre politicieni înspre jurnaliști și patronii lor și, invers, dinspre aceștia din urmă înspre clasa politică. În aceste condiții, însăși credibilitatea democrației ca tip de regim politic – atâta câtă există – este suspendată. Restrângându-i-se calitățile de actor politic la a face parte din „public” (în sens de „audiență”) și, respectiv, din „electorat”, cetățeanul este situat într-o poziție de pasivitate și obligat să urmărească ping-pong-ul mediatic dintre instituțiile media și politicieni. În mod evident, această stare de lucruri înseamnă un recul din perspectiva organizării politice de tip democratic. Poate mai acut în statele post-comuniste, acesta este însă constatat și în analizele recente referitoare la spațiul Uniunii Europene³. Alături de apariția condițiilor de posibilitate – grație expansiunii accesului democratic la informație prin intermediul Internetului, al rețelelor de socializare și, în general, al new-media – pentru configurarea unor „contra-spații publice”⁴, în care entitățile individuale ori comunitățile constituite în funcție de diverse criterii se pot exprima, „terapia democratică” ar putea să includă ceea ce Margot Wallström, vicepreședinte al Comisiei Europene și, de asemenea, comisar pentru Relații Instituționale și Comunicare considera a fi „drepturile de comunicare ale cetățenilor”⁵.

1 După cum subliniază autorul citat „chestiunea dacă mass media sunt o expresie sau o instituție a societății civile depinde în mare măsură de percepția existenței societății civile și a sferei publice în noua Europă de Est. De asemenea, depinde de natura mass media, compoziția și rolul lor real în transformare. Înainte de toate, aceasta depinde de natura democrației, nivelul ei de evoluție sau maturitate în cadrul națiunilor din regiune”. Cf. Peter Gross, *Mass media și democrația în țările Europei de Est* (Iași: Editura Polirom, 2004), 172.

2 Rosemarie Haineș, *Televiziunea și reconfigurarea politicului* (Iași: Editura Polirom, 2002), 76.

3 Hannu Nieminen, „The European Public Sphere and Citizens’ Communication Rights: A Proposal for Democratic Media Policy in the European Union”, în *Media Agoras: Democracy, Diversity, and Communication*, edited by Iñaki Garcia-Blanco, Sofie Van Bauwel and Bart Cammaerts (Cambridge: Scholars Publishing, 2009), 16-44.

4 Jeffrey Wimmer, „Revitalization of the Public Sphere? A Meta-Analysis of the Empirical Research About Counter-Public Spheres and Media Activism”, în *Media Agoras: Democracy, Diversity, and Communication*, edited by Iñaki Garcia-Blanco, Sofie Van Bauwel and Bart Cammaerts (Cambridge: Scholars Publishing, 2009), 45-72.

5 Acestea ar face posibilă *democrația deliberativă* și ar fi următoarele: „dreptul la informație completă și coerentă despre deciziile care le afectează viețile, oriunde ar fi acestea luate; dreptul de a auzi și de a compara opinii și puncte de vedere diferite; dreptul de a dezbate probleme de interes comun; dreptul de a-și exprima punctele de vedere și de a se face auziți”. Cf. Margot

Pentru România postcomunistă, rămâne problematică, deocamdată, „reintegrarea” cetățenilor și a grupurilor sociale în dezbaterile publice. Accentuarea unei pasivități civice care reprezintă, oricum, un element atavic al precomunismului și comunismului, dublată de „confiscarea” dezbaterii publice de către instituțiile media și clasa politică nu poate avea drept consecință decât deresponsabilizarea cetățenilor și obstacularea dezvoltării democratice.

BIBLIOGRAFIE

- DAHL, Robert A., *Poliarhiile. Participare și opoziție*, Iași: Editura Institutul European, 2000.
- DAHL, Robert A., *Despre democrație*, Iași: Editura Institutul European, 2003.
- FREEDEN, Michael, *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*, Oxford: Clarendon Press, 1996.
- GARCIA-BLANCO, Iñaki; Van BAUWEL, Sofie; CAMMAERTS, Bart, „The Realm of Contemporary Media Agoras”, în *Media Agoras: Democracy, Diversity, and Communication*, edited by Iñaki Garcia-Blanco, Sofie Van Bauwel and Bart Cammaerts, Cambridge: Scholars Publishing, 2009.
- GROSS, Peter, *Mass media și democrația în țările Europei de Est*, Iași: Editura Polirom, 2004.
- HABERMAS, Jürgen, *Sfera publică și transformarea ei structurală. Studiul unei categorii a societății burgheze*, București: Editura Univers, 1998.
- HAINES, Rosemarie, *Televiziunea și reconfigurarea politicului*, Iași: Editura Polirom, 2002.
- HUNTINGTON, Samuel, *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman and London: University of Oklahoma Press, 1991.
- NIEMINEN, Hannu, „The European Public Sphere and Citizens' Communication Rights: A Proposal for Democratic Media Policy in the European Union”, în *Media Agoras: Democracy, Diversity, and Communication*, edited by Iñaki Garcia-Blanco, Sofie Van Bauwel and Bart Cammaerts, Cambridge: Scholars Publishing, 2009.
- PUTNAM, Robert D., *Cum funcționează democrația*, Iași: Editura Polirom, 2001.
- SCHEDLER, Andreas, „Ce este consolidarea democratică?”, în *Revista Română de Științe Politice*, Vol. 2, Nr. 1, aprilie 2002.
- ȘANDRU, Daniel, „Democratizare și valori politice în România postcomunistă”, în Al. Zub, Adrian Cioflâncă (editori), *Cultură politică și politici culturale în România modernă*, Iași: Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2005.
- ȘANDRU, Daniel, *Reinventarea ideologiei. O abordare teoretico-politică*, Iași: Editura Institutul European, 2009.
- WALLSTRÖM, Margot, *From the blame game to day-to-day partnership: European Commission, the German Presidency and the Member States discuss the key principles of EU communication policy*, Stakeholders' Conference on White Paper in Berlin, 18 January 2007, <http://www.europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/07/25&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>.
- WIMMER, Jeffrey, „Revitalization of the Public Sphere? A Meta-Analysis of the Empirical Research About Counter-Public Spheres and Media Activism”, în *Media Agoras: Democracy, Diversity, and Communication*, edited by Iñaki Garcia-Blanco, Sofie Van Bauwel and Bart Cammaerts, Cambridge: Scholars Publishing, 2009.

Wallström, *From the blame game to day-to-day partnership: European Commission, the German Presidency and the Member States discuss the key principles of EU communication policy*, Stakeholders' Conference on White Paper in Berlin, 18 January 2007, <http://www.europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/07/25&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> (accesat la data de 29.12.2010).

Ipostaze ale anormalității în relația dintre mass media și puterea politică în România postcomunistă

■ SORIN BOCANCEA

[„Petre Andrei” University of Iași]

Abstract

In the relationship between Post-communist mass media and the political power, I am identifying three hypostases of abnormality: media of the political power, media under the political power and media as political power.

Keywords

political agent, government, media, Post-communism, political power, society

Introducere

În ultimii ani, relația dintre presă și puterea politică a devenit un subiect preferat în societatea românească, motivul principal fiind conflictul deschis dintre Președinte și unele trusturi media. Dacă în democrațiile occidentale, pe care le considerăm modele demne de urmat, disputele se poartă între formațiunile politice sau între acestea și alți actori sociali pe marginea unor politici publice, în România disputa ce eclipsează dezbaterile publice este cea dintre Președinte și așa-ziii „moguli”. Tocmai din acest motiv subiectul în discuție este atât de des invocat, chiar și de către cei angajați în conflictul amintit.

Nu este pentru prima dată când între puterea politică și presă există relații tensionate. Este suficient să ne gândim la faptul că fiecare schimbare la nivel politic a fost precedată de o campanie de presă împotriva puterii și de trecerea majorității organelor de presă în barca viitorilor învingători. Dar, acest fenomen este specific tuturor democrațiilor și, într-o anumită măsură, ține de normalitatea lor. Uzura firească a unei guvernări și inventarierea unor abuzuri și gafe ale reprezentanților partidelor de guvernământ pot fi motive serioase pentru apariția unui curent de opinie ostil și favorizarea alternativei la guvernare. Însă, elementele ce atrag atenția în disputa de care vorbeam sunt durata conflictului și faptul că în acesta este

antrenată doar „o anumită parte a presei” (după cunoscuta expresie iliesciană) cu o anumită componentă a puterii politice.

Această situație duce adesea la un soi de amnezie, creându-se impresia că doar în ultimul timp puterea și presa au avut relații conflictuale, că înainte între cele două părți ar fi domnit consensul și angajarea pe aceeași cale pentru „propășirea națiunii”. De aceea, consider necesară o scurtă trecere în revistă a evoluției relației dintre mass media și puterea politică în societatea românească postcomunistă. Identific trei ipostaze ale anormalității definitorii pentru diferite perioade ale istoriei postdecembriste: prima este presa ca instrument al puterii politice, specifică începutului anilor '90; a doua este presa sub puterea politică, situație specifică anilor 2000-2004; a treia este presa ca putere politică, specifică ultimilor ani (începând cu 2006).

Între acestea au existat perioade în care relația dintre cele două părți a fost una ce poate fi caracterizată ca normală, în care presa a avut libertatea să interogheze puterea, a încercat și a reușit să trateze subiectele cu onestitate și s-a angajat în producerea schimbării politice atunci când a avut destule argumente să o facă. Astfel, în ultima perioadă a guvernării Văcăroiu, curentul de opinie din presa românească a fost mai puternic anti- decât pro-guvernare, fapt ce a dus la schimbarea din 1996. Perioada guvernării CDR a fost una în care presa nu a avut probleme în raporturile ei cu puterea, având libertatea să se exprime despre orice fel de subiect. Dezamăgirile pe care le-a provocat guvernarea CDR a dus la apariția unui curent anti-guvernamental firesc în mass media, chiar dacă acesta a devenit exagerat începând cu sfârșitul anului 1999¹. Tot în limitele unei normalități s-a înscris implicarea presei în schimbarea politică din 2004 și prima parte a guvernării Alianței, până la izbucnirea conflictului dintre Președintele Băsescu și Premierul Tăriceanu.

Nu vreau să mai insist asupra a ceea ce ar însemna normalitate în relația dintre mass media și puterea politică. Voi miza pe efectul popperienei teorii a falsifierii, lăsând să se deducă în ce ar consta aceasta din prezentarea celor trei ipostaze pe care le consider anormale în relația dintre mass media și puterea politică în România postcomunistă.

Presa puterii politice

În primii ani de după Revoluție, cea mai mare parte a presei românești a fost a puterii nou instituite. Cel mai important cotidian (*Adevărul*) era moștenitorul *Scânteii* sub toate aspectele: patrimoniu, abonamente, echipă redacțională și aservire față de regimul politic. Nu are rost să insist aici asupra manipulărilor săvârșite de acest cotidian îndeosebi în momente esențiale precum „Piața Universității” și mineriadele. Alte surse de „adevăr” mai erau atunci *Tineretul liber* (moștenitorul *Scânteii tineretului*) și posturile publice de radio și televiziune. Directorii acestor organe de presă și „maeștrii” anilor '90 făcuseră școală de presă în regimul trecut și aveau o anumită afinitate față de moștenitorii lui. Așa se explică procenteile luate de Ion Iliescu la primele alegeri, prin prezentarea lui ca salvator al națiunii, ce ne apăra de elementele legionare, de pretențiile Regelui Mihai de a-și lua regatul înapoi și de capitaliștii hulpavi care vor să ne cumpere țara pe nimic.

Din fericire, în această perioadă a existat și o presă de opoziție, al cărei vârf de lance a fost cotidianul *România liberă*, ce a trebuit să joace chiar rolul opoziției

¹ Ca și acum, dacă percepeai România doar prin prisma mass media, aveai senzația că era vorba de o țară neguvernabilă. S-au eludat atunci faptul că în acel mandat România a fost luată în calcul pentru intrarea în NATO, că pentru prima dată România avea o strategie de guvernare agreată de UE și începutul unei reale creșteri economice sub scurta guvernare Isărescu. Demonizarea celor aflați la putere a dus la intrarea în turul doi la prezidențiale a unui personaj ignobil, reprezentant al trecutului de care Ion Iliescu a trebuit să ne mai „salveze” o dată – dar asta este o altă discuție.

politice, în condițiile în care aceasta era slabă și supusă unei largi game de agresiuni din partea partidelor de la putere. Cu timpul, această presă va capta atenția publicului larg, la acest fenomen concurând mai multe elemente: problemele economice apărute în guvernarea Văcăroiu, nevoia de schimbare pe care o resimțeau jurnaliștii (tot mai mulți ca număr) intrați în presă după '89 ș. a.. Așa se face că în '96 opoziția a beneficiat de o susținere mediatică ce nu ar fi fost posibilă cu patru ani înainte.

Cu ipostaza presei puterii politice de la începutul anilor '90 societatea românească nu se va mai întâlni, tocmai datorită fenomenelor pe care le-am menționat. Perioada guvernării CDR a însemnat una în care s-a înregistrat o diversificare a ofertei mass media și o consolidare a poziției sale în raport cu puterea politică. Devotamentul necondiționat față de puterea politică va fi înlocuit de negociere.

Presa sub puterea politică

După perioada de liberalizare a relației dintre cele două părți a apărut una de recul: cei ce pierduseră puterea în '96 au încercat o recuperare, o retransformare a presei în instrument al puterii politice. În acest sens, guvernarea Năstase a luat măsuri precum: încheierea unor contracte de publicitate consistente între cele mai bogate ministere și marile publicații; exercitarea de presiuni instituționale asupra publicațiilor ce criticau puterea și asupra unor jurnaliști incomozi (unii și-au pierdut emisiunile sau rubricile); înființarea unui minister al comunicării publice, a unui soi de minister al propagandei, ce a pus la punct o strategie de imagine a guvernării ș.a.m.d.. Astfel, în perioada 2000-2004, critica la adresa puterii nu s-a făcut la vedere, în publicațiile consacrate, ci pe căi cvasi-conspirative și la adăpostul unor anonime ce au fost repede devalate de către serviciile de informații. Amintesc aici doar „Armageddon”-ul pentru care Mugur Ciuvică a fost arestat de pe stradă.

Cu toate măsurile luate, puterea politică nu a mai avut o presă a puterii, de care se bucurase la începutul anilor '90. Cauzele sunt mai multe: în primul rând, presa se obișnuise cu libertatea din perioada Convenției; în al doilea rând, o nouă generație de jurnaliști (fără afinități față de „salvatorii națiunii”) a ajuns în prim plan; în fine, nu toate organele de presă s-au „înfruptat” din amintitele contracte de publicitate, fapt ce a dus la nemulțumiri și pe acest segment. Dacă în primii ani după Revoluție cele mai puternice organe de presă considerau că este firesc să fie ale puterii, acum ele erau constrânse să fie ale puterii (fie din cauza beneficiilor, fie din cauza presiunilor organelor de control fiscal). De aceea spun că, în anii 2000-2004, nu am mai avut o presă a puterii, ci una presată de putere sau sub puterea politică, nevoită să se comporte ca presă a puterii. Asta a dus la apariția unor nemulțumiri chiar în rândul „beneficiarilor” amintitelor contracte.

La aceste elemente s-a mai adăugat unul foarte important, ce a grăbit sfârșitul acestei perioade. Este vorba de un fenomen pe care mulți îl credeau revolut: cultul personalității. Excesul în promovarea imaginii premierului a creat un disconfort nu doar populației agasate de omniprezența publică a lui Adrian Năstase, ci și jurnaliștilor care au fost nevoiți să contribuie la aceasta. Efectul de bumerang al acestei politici s-a văzut la alegerile din 2004.

Presa ca putere politică

După alternanța la guvernare din 2004, o bună bucată de vreme majoritatea organelor de presă au susținut puterea nou instalată. Asta s-a întâmplat până la izbucnirea conflictului dintre Președintele Băsescu și Premierul Tăriceanu, moment din care s-a produs o polarizare ce a dovedit că cele mai importante organe de presă

aveau în spate mari interese economice. Războiul bilețelilor între Palatele Victoria și Cotroceni a antrenat două blocuri media. Această polarizare nu a dispărut nici după 2009, în prezent vorbindu-se de o presă pro- și de una anti-Băsescu. La o primă vedere ar putea părea că asistăm la o echilibrare a curentelor de opinie. Așa ar fi dacă cele două direcții nu s-ar afla într-un antagonism în care nici partidele politice ale democrațiilor avansate nu se mai află demult.

Consider că fenomenul la care am asistat de cel puțin patru ani încoace este unul anormal din următorul motiv: trusturile de presă s-au comportat ca niște partide politice, dorind să aibă avantajele puterii fără însă a avea și responsabilitatea politică pe care o au organizațiile politice. Moderatorii nu mai sunt mijlocitori ai comunicării dintre invitați, ci actori politici, persoane partizane care se manifestă asemenea agitatorilor politici, mergând până la a-și jigni invitații în emisiuni¹. În acest timp, politicienii ajung să facă analize politice seci ca și cum ei nu sunt cauza a ceea ce se întâmplă în viața politică. După cum remarcă Horia-Roman Patapievic², „epoca televiziunii promovează la cele mai înalte cote de rating acest tip de teleshows, care, deși nu este ales de electorat (ci e numit de patron), face politică cot la cot cu politicienii, fără, firește, a suporta riscurile electorale ale acestora”.

Așa cum am spus, cred că trusturile vor avantajele puterii politice fără să se simtă constrânse de vreo obligație publică, dar asta nu înseamnă că ele nu vor ajunge să plătească niște costuri. Mi se pare justă afirmația Andreei Stoleru³: „Când partidelor le scade credibilitatea, plătesc un preț mare prin pierderea voturilor. Am putea spune că în cazul televiziunilor e cam la fel: le scade votul de încredere, rating-ul”. Și jurnalista își susține afirmația pe datele privind rating-ul din luna mai 2010, care dovedesc faptul că posturile de televiziune cel mai angajate politic (Realitatea TV și Antena 3) au pierdut câte un loc, în clasament urcând posturile generaliste. Motivul, susține jurnalista, este acela că „nivelul de manipulare a atins cote îngrijorătoare. Canalul de comunicare s-a transformat în canal de manipulare, dezbaterile politice s-au transformat într-un spectacol politic în care predomină atacul la persoană iar știrile par să fie mai degrabă un pamflet”.

Manifestarea unor importante canale mediatice ca partide politice a permis diverse explicații. Dorința acestora de „a pune” sau de „a da jos” președinți, miniștri sau parlamentari a fost explicată de Stelian Tănase⁴ prin perspectiva unui „sindrom Watergate”. Este posibil, numai că aici nu este vorba de insistența unor jurnaliști în a descâlci itele unei afaceri dubioase, ci de angajarea unor trusturi în acțiuni zilnice de linșaj mediatice și manipulare. Asistăm la o monomanie, la indicarea obsesivă a unui singur vinovat pentru tot ceea ce se întâmplă (de la scandaluri politice la sece-tă, inundații și cutremure): Traian Băsescu. Din perioada ceaușismului târziu nu am mai auzit rostindu-se cu atâta densitate și intensitate numele președintelui României ca acum. Dacă atunci țara respira prin plămânii „geniului Carpaților” și trăia doar prin viața lui, astăzi întreaga viață a societății românești este redusă la universul Palatului Cotroceni și explicată prin ceea ce face Președintele.

1 Exemplar este aici cazul Gabrielei Vrâncănu Firea, din emisiunea „Știrea zilei” de pe data de 31 mai, de la Antena 3, în care realizatoarea răspunde reproșurilor deputatului Cristian Boureanu (invitat în emisiune) cu afirmații jignitoare. Nici deputatul nu a fost mai rezonabil în replici, dar nu el a început-o – cf. Alina Vasile, „Jigniri dure între Cristian Boureanu și Gabriela Vrâncănu Firea, în direct / Antena 3 îl dă în judecată pe Boureanu”, http://www.adevarul.ro/financiar/media/Jigniri-Cristian-Boureanu-Gabriela-Vranceanu_o_272372764.html.

2 Horia-Roman Patapievic, „Presă și politică”, în *Evenimentul zilei*, 15 februarie 2007.

3 Andreea Stoleru, „Presă, credibilitatea și politica”, în <http://andreeastoleru.ro/?p=72>.

4 Stelian Tănase, prelegere ținută la Conferința națională „Mass media și democrația în România post-comunistă”, organizată la Iași de Universitatea „Petre Andrei” din Iași și revista *Sfera Politicii*, pe 22 noiembrie 2010.

Subscriu ideii că explicația a ceea ce se întâmplă cu această presă este implicarea patronilor acestor trusturi în actul editorial pentru a-și rezolva interesele economico-politice. Este de notorietate faptul că Posturile *Antena 1*, 2 și 3 sunt instrumentele mediatice ale omului de afaceri și politicianului Dan Voiculescu. De asemenea, stenogramele discuțiilor telefonice ale lui Sorin Ovidiu Vîntu, date publicității în octombrie 2010, demonstrează relația pe care acesta o avea cu jurnaliștii de la *Realitatea TV* și de la *Academia Cațavencu*. Pentru cei doi, mass media pe care le patronează sunt propriile „armate civile” ce trebuie să răspundă prompt la comanda patronilor.

Se susține și astăzi afirmația lui Edmund Burke potrivit căreia „presa este a patra putere în stat”. În istoria societății moderne ea chiar a fost un actor politic important. După cum afirma și Tia Șerbănescu¹, „presa a fost mereu actor politic. Inclusiv în anii '90, când ținea locul opoziției. Chestiunea e ce rol joci. Un rol de care societatea are nevoie, cum era în '90 acea «anumită parte a presei» care îl stânjenea pe d-l Iliescu, tocmai pentru că era un actor politic incomod? Sau joci un rol de care patronul are nevoie?” Cred că a fi un actor politic nu înseamnă să te substitui altui actor politic. Implicarea politică a presei trebuie să fie diferită de cea a unui partid politic, fiindcă unul dintre obiectivele presei este acela de a urmări și determina buna exercitare a puterii politice și nu de a lua puterea politică de la actorii ce o exercită în mod legitim. Or, presa la care mă refer acum dorește să guverneze și nu să contribuie prin mijlocirea comunicării între societate și putere la buna guvernare. Ea dorește să fie nu a patra putere în stat (care să eficientizeze funcționarea celorlalte trei), ci o super-putere care să dispună după propriile interese de celelalte trei puteri din stat.

Jurnalistul Cătălin Tolontan² susținea că „nu puterea presei, ci lipsa de putere a presei reprezintă un risc pentru democrație”. Într-adevăr, cred că trebuie ca presa să aibă atâta putere cât îi este necesară pentru o bună informare a publicului și pentru coagularea unor opinii coerente care să poată determina puterea politică să le ia în seamă în actul guvernării. Nu îmbrățișez nici ideea din celebra spusă a lui Thomas Jefferson – „dacă aș avea puțința de a hotărî ce e mai bine, guvern fără ziare sau ziare fără guvern, n-aș sta nicio clipă pe gânduri: aș alege a doua variantă” –, dar nici nu aș susține stabilirea unei „fișe a postului” pentru presă de care vorbea Stelian Tănase³. Cred că orice societate are nevoie de o guvernare care să aibă presa ca principal preopinent. Important este ca societatea să consume cât mai repede formele de anormalitate în relațiile dintre cele două părți.

BIBLIOGRAFIE

PATAPIEVICI, Horia-Roman, „Presa și politica”, în *Evenimentul zilei*, 15 februarie 2007.

STOLERU, Andreea, „Presa, credibilitatea și politica”, în <http://andreeastoleru.ro/?p=72>.

TOLONTAN, Cătălin, „Nu puterea presei, ci lipsa de putere a presei reprezintă un risc pentru democrație”, 23.06.2010, www.tolo.ro.

TĂNASE, Stelian, prelegere ținută la Conferința națională „Mass media și democrația în România post-comunistă”, organizată la Iași de Universitatea „Petre Andrei” din Iași și revista *Sfera Politicii*, pe 23 noiembrie 2010.

ȘERBĂNESCU, Tia, „Dacă nu e caracter, nici credibilitate nu e”, în 22, 1.09.2009.

VASILE, Alina, „Jigniri dure între Cristian Boureanu și Gabriela Vrâncianu Firea, în direct / Antena 3 îl dă în judecată pe Boureanu”, www.adevarul.ro.

1 Tia Șerbănescu, „Dacă nu e caracter, nici credibilitate nu e”, în 22, 1.09.2009, interviu realizat de Rodica Palade.

2 Cătălin Tolontan, „Nu puterea presei, ci lipsa de putere a presei reprezintă un risc pentru democrație”, postat pe 23.06.2010 pe <http://www.tolo.ro/2010/06/23/nu-puterea-presei-ci-lipsa-de-putere-a-presei-reprezinta-un-risc-pentru-democrație>.

3 Stelian Tănase, *Prelegere...*

Democratizarea mass-media prin intermediul jurnalismului cetățenesc

■ ADINA ALDEA

[„Petre Andrei” University of Iași]

MARIA BILAȘEVSKI

[„George Enescu” University of Iași]

Abstract

The technological progress has produced many changes especially regarding the role of the audience who became more and more active in collecting and disseminating the information. Thus, the citizen journalism emerged. Nowadays, blogs, social networks, wikis, reflect the democratization of the media production through new, accessible technologies. We are witnessing a transformation of the traditional roles: the compact mass of the audience began to grow increasingly dispersed. Everything that is interesting and may be considered news is published either as short messages on Twitter, videos on YouTube or stories on blogs.

Keywords

citizen journalism, user created content, citizen media, Internet, web 2.0

● **N**e aflăm, de câțiva ani, în ●
● era Web 2.0., era rețele- ●
● lor sociale, a wikis și a ●
● blog-urilor, era inteligenței colective. ●
● Internetul a transformat Terra lui Mar- ●
● shall McLuhan într-un nou tip de comu- ●
● nitate, caracterizată de o virtualizare ●
● tot mai pronunțată. În acest context, ac- ●
● cesibilitatea și interactivitatea joacă ro- ●
● lul cel mai important, individul obișnuit ●
● având la îndemână tot felul de mijloace ●
● pentru a se informa, dar și pentru a con- ●
● trola ceea ce consumă, transformându- ●
● se într-o entitate ce participă activ la ●
● colectarea, selectarea, dar și la disemi- ●
● narea informațiilor. Dincolo de trăsătu- ●
● rile caracteristice societății planetare, ●
● importanța rolului individului și schim- ●
● bările produse asupra acestuia l-au pozi- ●
● ționat în interiorul fluxului informațio- ●
● nal. În acest sens, vrem să amintim anul ●
● 2006, moment în care, fiecare dintre noi ●
● s-a aflat pe coperta publicației *Time*.

● În fiecare an, publicația *Time* ofe- ●
● ră titlul „Omul anului”, sub forma unui ●
● semn de recunoaștere și apreciere a ca- ●
● pacității unei persoane care a reușit să ●
● încorporeze tot ce a fost mai important ●
● în anul respectiv. Vladimir Putin a primit ●
● acest titlu în 2007, Barack Obama a fost ●
● „Omul anului” în 2008, lui Ben Bernan- ●
● ke (guvernatorul Băncii Centrale Ameri- ●
● cane) premiul i-a fost decernat în 2009, ●
● iar Mark Zuckerberg (fondatorul Face- ●
● book) este câștigătorul titlului pentru

anul 2010. Totuși, fiecare dintre noi se poate mândri că s-a numărat printre câștigătorii acestui titlu fiindcă, în anul 2006, Lev Grossman publica articolul *Time's Person of the Year: You*. Conform acestuia, „Omul anului 2006” ești chiar „TU”. Ce a determinat publicația *Time* să ia această decizie? „În 2006, World Wide Web-ul a devenit un instrument prin care contribuțiile a milioane de oameni au fost adunate împreună, făcându-le astfel să conteze. Consultanții din Silicon Valley l-au numit Web 2.0., ca și când ar fi fost o versiune nouă a unui software învechit. Totuși, a fost o adevărată revoluție. Este o poveste despre comunități și colaborări la o scară nemaiîntâlnită până atunci: Wikipedia, YouTube, MySpace. Este vorba despre luptele de putere ale celor puțini, dispuși să ajute pe ceilalți, fără a cere ceva la schimb, și despre modul în care aceștia nu numai că vor schimba lumea, dar vor schimba și modul în care lumea se schimbă”¹. Astfel, grație dezvoltării tehnologice, „Omul anului 2006” am fost noi, consumatorii, cei care am contribuit la evoluția spațiului virtual în era informației. „Dacă 2004 a fost anul blog-ului, 2005 și 2006 au fost anii când mișcarea *hyperlocal citizen media* a explodat.”²

Din acest punct de vedere, este necesară sublinierea ideii că dezvoltarea tehnologică a produs schimbări și în ceea ce privește răspândirea informațiilor. Ne referim aici, în special, la faptul că publicul joacă un rol activ atât în colectarea, cât și în diseminarea informațiilor, dând naștere la ceea ce se numește *citizen journalism* sau *jurnalism cetățenesc*. Faptul că, pe parcursul acestui text, operăm cu termenul *jurnalism cetățenesc* impune necesitatea unor delimitări conceptuale. Conform lui Jay Rosen, profesor de jurnalism la Universitatea „New York”, *cetățeanul jurnalist* este „acel om care, anterior, a fost cunoscut sub denumirea de audiență”, „care se afla la coada sistemului media, sistem ce funcționa unidirecțional, sub modelul radioteleviziunii, cu mari costuri de lansare și puține firme, ce concureau prin discursuri zgomotoase, în timp ce restul oamenilor ascultau în mod izolat unul de altul. Cei cunoscuți anterior ca audiență sunt publicul real, mai puțin fictiv, mai capabil și mai puțin previzibil.”³

Prin termenul *jurnalism cetățenesc*, Allison Teixeira face referire la „acea persoană care nu are o instruire jurnalistică formală, dar care este echipată cu instrumente simple precum camera telefonului mobil sau o cameră digitală și care are acces la Internet, prin intermediul căruia distribuie informațiile, cu scopul de a contribui sau de a aduce o știre senzatională.”⁴ Shayne Bowman oferă o definiție integratoare a conceptului de *jurnalism cetățenesc*, referindu-se la „cetățenii care joacă un rol activ în procesul de colectare, raportare, analizare și diseminare a știrilor și informațiilor”⁵. Scopul acestei participări este de a oferi informații independente, de încredere, clare, relevante, dintr-o paletă largă, informații necesare într-un sistem democratic.

Abraham Zapruder⁶ este adeseori prezentat ca un ascendent al jurnalismului cetățenesc. Acesta a devenit renumit datorită faptului că filma vizita președintelui J.F. Kennedy în Dallas, surprinzând astfel asasinatul acestuia. Materialul a fost ana-

1 Lev Grossman, „Time's Person of the Year: You”, *Time*, (13 Decembrie 2006) <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1569514,00.html#ixzz1A3WRICzA>, accesat 20.12.2010.

2 Jan Scaffer, „Citizen Media: Fad or the Future of News? The rise and prospects of hyperlocal journalism”, (2007) www.kcnn.org/research/citizen_media_report.

3 Jay Rosen, „The People Formerly Known as the Audience”, (27 Iunie 2006), http://archive.prssthink.org/2006/06/27/ppl_frmr_p.html.

4 Allison Teixeira, „We the Media”, (Summer 2010), <http://www.emerson.edu/sites/default/files/ExpressionSummer2010.pdf>.

5 Shayne Bowman, Chris Willis, „We Media. How audiences are shaping the future of news and information”, (Iulie 2010), http://www.hypergene.net/wemedia/download/we_media.pdf.

6 Olivier Costemalle, „La mort de JFK dans le viseur de Zapruder”, (21 August 2007), <http://www.ecrans.fr/La-mort-de-JFK-dans-le-viseur-de,1957.html>.

lizat și difuzat de nenumărate ori, fiind menționat de unii autori ca primul caz de jurnalism cetățenesc. La fel de notabil este și faptul că filmul lui Zapruder a fost primul exemplu de comercializare al unui material media produs de un cetățean jurnalist. Au fost făcute trei copii ale materialului original, una fiind vândută revistei *Life*, la doar trei zile după, pentru suma de 150.000\$. Totuși, de atunci lucrurile au evoluat, anii '90, prin introducerea World Wide Web-ului, au oferit o platformă care să faciliteze diseminarea informațiilor. Astfel, orice persoană are posibilitatea de a împărtăși informații cu restul lumii, fără costuri și fără filtre.

La începutul anilor 2000, primul blog și prima platformă de social-media au câștigat repede popularitate, în special, prin UCC (user created content). UCC sau conținutul creat de utilizatori cuprinde diferite forme de media: scrisă, video, audio sau mixtă, create de utilizatorii de Internet. Wikipedia (o sursă însăși de UCC) definește acest conținut ca fiind „conținut on-line produs de utilizatorii de site-uri web, opus producătorilor de media tradiționali precum companiile de radioteleviziune și cele de producție. Reflectă democratizarea producțiilor media prin noi tehnologii ce sunt accesibile și convenabile ca preț. Acestea includ înregistrările video, blog-urile, podcasting, fotografii făcute cu telefonul cu mobil și „wikis”. Site-uri precum: Flickr, eBay, indymedia, FourDocs, YouTube, Wikipedia și multe altele sunt bazate pe UCC. Aceasta reprezintă o transformare în organizarea media, de la crearea unui conținut on-line, la facilitarea și crearea unui cadru în care oamenii obișnuiți pot să publice propriul conținut.”¹ Ceea ce este totuși comun pentru orice tip de UCC este ușurința de utilizare, costurile reduse sau inexistente. Aceasta permite oricui să devină în același timp creator, editor și distribuitor al materialului.

Ținând cont de aceste concepte și de implicațiile lor, în prezent, asistăm la o transformare a rolurilor tradiționale: masa compactă a publicului a început să fie din ce în ce mai dispersată. Orice reprezintă interes, orice are valoare de știre, este publicat pe Internet, sub forma mesajelor scurte de pe Twitter, a clipurilor de pe YouTube sau a articolelor de pe bloguri. Comunicarea nu mai este unidirecțională, indivizii sunt conectați orizontal unul de altul și au puterea de a produce și de a publica. Jurnalistul nu mai este o „clasă specială”, ci doar un cetățean bine informat, aflat la locul potrivit, în momentul potrivit.

Odată cu această concluzie intermediară, vrem să afirmăm faptul că, în ultimii ani, cetățeni obișnuiți au filmat și fotografiat diverse evenimente, transformându-se în corespondenți de la fața locului ai posturilor de televiziune, de multe ori fiind cu un pas în fața agențiilor de știri. Astfel, o mare parte dintre evenimentele zilei care a cutremurat Statele Unite ale Americii, 11 septembrie 2001, au fost surprinse pe telefoanele mobile și apoi transmise în întreaga lume. Atunci, imagini ale avionelor teroriste intrate în turnurile din New York au fost preluate de posturile de televiziune direct de la amatori. Tot la nivel mondial, jurnalismul cetățenesc și-a făcut simțită prezența în decembrie 2004, când imagini cu tsunami-ul care a cutremurat Asia au fost surprinse și transmise posturilor de televiziune din întreaga lume. La fel s-a întâmplat și pe 7 iulie 2005, când Londra a fost ținta unui atac terorist, în urma căruia 52 de persoane au fost ucise. În redacția celor de la BBC au ajuns 22.000 de e-mail-uri și mesaje text și peste 300 de imagini și materiale audio-video. „În acea zi, BBC a primit 22.000 de e-mail-uri și mesaje scrise referitoare la metroul din Londra și la explozia autobuzului. Existau 300 de fotografii, dintre care 50 au ajuns la numai o oră de la explozie.”² Torin Douglas, corespondent media pentru BBC News, declara: „Cadrele dramatice și secvențele video de la pasagerii metroului au fost cele mai importante știri prezentate de BBC la buletinul de la ora 6, pentru prima dată, un

¹ „User-generated content”, http://en.wikipedia.org/wiki/User_generated_content.

² Torin Douglas, „How 7/7 'democratised the media'”, (4 Iulie 2006), http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/5142702.stm.

asemenea material a fost considerat mai important decât cele ale jurnaliștilor profesioniști.¹ Uraganele din Statele Unite ale Americii, execuția lui Saddam Hussein sau cutremurul din Haiti sunt doar câteva exemple de jurnalism cetățenesc. În cazul acestor evenimente, oameni obisnuiți au postat informații și imagini, aproape în timp real, pe Twitter, pe Facebook sau pe blog-uri, înainte ca jurnaliștii profesioniști să ajungă la fața locului, transformându-se într-o veritabilă resursă jurnalistică. Cu toate că, de multe ori, veridicitatea acestor știri nu poate fi verificată, ele se bucură de un larg interes, mai ales prin exclusivitatea pe care o oferă.

Majoritatea companiilor media importante au văzut în această dezvoltare o oportunitate, implementând astfel platforme prin care utilizatorii obișnuiți pot contribui cu conținut.

iReport este platforma lansată de CNN, ca o modalitate prin care oamenilor obișnuiți le este facilitată publicarea de știri. Informațiile din această secțiune nu sunt editate sau verificate înaintea postării lor. Lansat pe 2 august 2006, sub sloganul „Share your story, discuss the issues with CNN.com”, iReport este o secțiune creată de utilizatorii CNN.com². Conform Wikipedia, deși iReport s-a dovedit a fi popular încă de la lansare, un eveniment singular a dus această formă de jurnalism pe scară internațională. Pe 16 Aprilie 2007, un clip video postat Jamal Albarghouti a surprins sunetul unor împușcături în timpul masacrului de la Virginia Tech. CNN i-a plătit lui Albarghouti o sumă nedivulгатă de bani pentru drepturile exclusive asupra înregistrării pe care acesta o făcuse cu telefonul mobil. Un alt caz s-a petrecut pe 1 august 2007, când podul 1-35W Mississippi River din Minneapolis, Minnesota, s-a prăbușit, eveniment surprins de trecători și postate pe iReport.

Pe 25 noiembrie 2006, BBC News 24 a lansat Your News, primul program de știri create de utilizatori ce cuprindea articole, clipuri audio-video, program ce a devenit extrem popular în rândul utilizatorilor de Internet, dar și în cel al telespectatorilor.

uReport este platforma lansată de MySpace și FoxNews, platformă ce funcționează sub sloganul „Wherever You Are”. CBSEyeMobile aparține CBS, iar Sharek a fost lansată de Al Jazeera. În afară de acest tip de platformă, au fost create și o serie de site-uri independente, fără nicio legătură cu grupurile media tradiționale, prin care jurnaliștii amatori pot să publice conținut. În această categorie se încadrează platforme precum: OhMyNews, AllVoices, Bleacher Report, Cell Journalist, Demotix, Citizen News – YouTube, Helium, NowPublic etc.

Trusturile de presă din țară la noi au urmat exemplul celor menționate mai sus și au creat propriile platforme destinate acelor cetățeni care sunt martorii unor evenimente ce au valoare de știre, fiindcă din prisma conceptului de „jurnalism cetățenesc” aproape orice eveniment poate fi considerat act jurnalistic, atâta timp cât are valoare de știre.

Începând cu septembrie 2007, pe www.realitatea.net, site-ul postului de televiziune Realitatea TV, utilizatorii au la dispoziție secțiunea „Martor ocular”, unde pot posta fotografii și materiale audio-video. Materialele acestei secțiuni sunt grupate în categorii precum: Actual, Local, Extern, Sport, Special, Lifestyle, Șmecher de România sau Umilit în România. O parte din aceste materiale pot fi difuzate pe Realitatea TV, la fel cum se întâmplă și cu cele mai bune comentarii postate la știrile de pe site-ul [realitatea.net](http://www.realitatea.net). De-a lungul timpului, Realitatea TV a realizat mai multe evenimente destinate „martorilor oculari”, unul dintre acestea desfășurându-se în noiembrie 2009, când cele mai bune imagini primite de la telespectatori au putut fi admirate la Muzeul de Istorie al Municipiului București, în cadrul unei expoziții.

1 Douglas, „How 7/7”.

2 A se vedea <http://ireport.cnn.com/>.

În 2008, Antena 3 a lansat portalul de știri video, VideoNews.ro, ce funcționează cu ajutorul jurnalismului cetățenesc. Portalul VideoNews.ro este structurat în mai multe categorii: România, Politică, Meteo, Trafic, Externe, Imagini șocante etc. „Ești reprezentantul unei instituții mass-media locale? Ai fost martorul unui eveniment local și vrei să fie mediatizat la nivel național? Videonews.ro vine acum în ajutorul tău! Dacă ai filmat o ceartă în Consiliul Local, un accident sau orice eveniment public care are potențialul de a deveni o știre, încarcă/upload-ează materialul tău pe site-ul Videonews.ro și va fi imediat publicat.”¹ VideoNews.ro se adresează atât celor care lucrează în mass-media locală, cât și cetățenilor obișnuiți care au fost la un moment dat martorii unui eveniment. „Șpagă la CFR”, „Accident pe DN7 – Sibiu-Sebeș”, „Joc periculos” sau „Camion înghițit de gropa din asfalt” sunt doar câteva din titlurile materialelor postate de utilizatori pe platforma dezvoltată de Intact Media Group.

În România, explozia de la Zalău este considerat ca fiind primul caz de jurnalism cetățenesc. Materialele jurnaliștilor amatori, fotografii, mesaje și secvențe video, au invadat site-ul postului Realitatea TV, rapiditatea trimerii acestora făcându-le să concureze până și cu agențiile de știri. Adina Pop, Silviu Covaciu și Mihaela Onaca au fost primii jurnaliști amatori care s-au aflat la fața locului și au transmis informații și materiale video către postul de televiziune Realitatea TV. După ei au urmat zeci de telespectatori care au trimis fotografii și înregistrări audio-video, între orele 10.10 și 10.50, venind zeci de materiale pe minut. „Au fost momente, între orele 10.10 și 10.50, când veneau zeci de imagini pe minut. A fost clipa în care ne-a fost clar că telespectatorii sunt «colegii noștri», corespondenții Realitatea TV la fața locului. Când este în desfășurare un eveniment atât de dramatic și cum, de data aceasta, zeci de minute nu am avut nici un fel de imagine care să îl descrie, primele imagini trimise de către un telespectator au fost pentru noi cel mai bun produs jurnalistic”, declara Anamaria Lembrau², editor-șef la Realitatea TV.

Odată cu creșterea accesibilității la instrumentele de publicare a știrilor prin intermediul Internetului, în rândul oamenilor obișnuiți a avut loc o (r)evoluție spectaculoasă, transformându-se din simpli consumatori de media în generatori de conținut. Cu ajutorul telefonului mobil sau a camerei digitale, cetățeanul jurnalist surprinde știrile de interes, al căror martor poate deveni, dar, în același timp, poate oferi informații inexacte sau false. Adeseori, știrile provenite din astfel de surse sunt efemere, în sensul că „acel consumator tradițional de media se transformă în producător de știri în timpul evenimentului, ca, mai apoi, să se redevină consumator de media după finalizarea evenimentului”³. În prezent, agențiile de știri nu mai dețin monopolul asupra informațiilor, dezvoltarea tehnologică permițând oricărui cetățean, martor al unui eveniment neobișnuit, să fie primul care transmite de la fața locului, fie că face acest lucru pe blog-ul personal, pe o rețea socială sau direct pe platformele concepute în acest sens de către posturile de televiziune.

În ceea ce privește răspunsul la întrebarea „Jurnalismul cetățenesc va face viitorul mai bun decât trecutul?”, credem că acesta diferă de la un regim politic la altul. Astfel, în țările în care libertatea de exprimare este încălcată, bloggerii provoacă regimurile autoritare în moduri în care jurnaliștii tradiționali nu reușesc. Cetățenii jurnaliști postează pe propriile blog-uri sau pe rețelele de socializare imagini și informații care nu ar fi putut fi diseminate altfel. În România, trecerea de la un sistem

1 „Videonews.ro promovează materialele din media locală la nivel național”, (30 martie 2010), http://videonews.antenaz.ro/action/blogcomment/?blog_id=6.

2 Cosmin Popan, „Explozia de la Zalău, primul caz de jurnalism cetățenesc”, (17 Septembrie 2007), <http://www.gam.ro/stiri-revista-presei/2007-09-17/explozia-de-la-zalau-primul-caz-de-jurnalism-cetatenesc.html>, accesat 21.12.2010.

3 Steve Outling, „Managing the Army of Temporary Journalists”, (2005) Nieman Reports vol. 59, no. 1, pp. 79-80.

politic totalitar spre unul care a luat drumul democratizării permite fiecărui cetățean să se transforme în „jurnalism de ocazie”, dacă are la îndemână tehnologia potrivită și dacă asistă la un eveniment cu valoare de știre. Totuși, jurnalismul cetățesc ridică și o problemă morală, legată de obiectivitatea celui ce transmite informația. Fiindcă, pentru cetățeanul obișnuit jurnalismul nu este o profesie în adevăratul sens al cuvântului, principalul scop al acestuia nu este prezentarea obiectivă a faptelor sau aflarea și dezvăluirea adevărului, ci el se oprește, de cele mai multe ori, la furnizarea unui punct de vedere personal asupra unui eveniment ce are importanță pentru el sau pentru comunitatea în care trăiește. Astfel, adeseori, subiectivismul poate denatura știrea, mai ales când intervin interese de altă natură.

BIBLIOGRAFIE

BOWMAN, Shayne și WILLIS, Chris, „We Media. How audiences are shaping the future of news and information”, iulie 2010, http://www.hypergene.net/wemedia/download/we_media.pdf, accesat 21.12.2010

COSTEMALLE, Olivier, „La mort de JFK dans le viseur de Zapruder”, 21 august 2007, <http://www.ecrans.fr/La-mort-de-JFK-dans-le-viseur-de-1957.html>, accesat la 19.12.2010

DOUGLAS, Torin, „How 7/7 'democratised the media'”, în *BBC News* [online], 4 iulie 2006, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/5142702.stm, accesat la 03.01.2011

GROSSMAN, Lev „Time's Person of the Year: You”, în *Time* [online], 13 decembrie 2006, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1569514,00.html#ixzz1A3WRICzA>

OUTLING, Steve, „Managing the Army of Temporary Journalists”, *Nieman Reports* vol. 59, no. 1 (2005)

POPAN, Cosmin „Explozia de la Zalău, primul caz de jurnalism cetățesc”, *Cotidianul* [online], 17 septembrie 2007, <http://www.gam.ro/stiri-revista-presei/2007-09-17/explozia-de-la-zalau-primul-caz-de-jurnalism-cetatenesc.html>, accesat la 04.01.2011

ROSEN, Jay, „The People Formerly Known as the Audience, 27 iunie 2006, http://archive.pressthink.org/2006/06/27/ppl_frmr_p.html, accesat 20.12.2010

SCAFFER, Jan, *Citizen Media: Fad or the Future of News? The rise and prospects of hyperlocal journalism*, 2007, www.kcnn.org/research/citizen_media_report, accesat la 19.12.2010

TEIXEIRA, Allison, „We the Media”, *Expression* [online] (2010), <http://www.emerson.edu/sites/default/files/ExpressionSummer2010.pdf>, accesat 21.12.2010.

„Videonews.ro promovează materialele din media locală la nivel național”, 30 martie 2010, www.videonews.antena3.ro/action/blogcomment/?blog_id=6 accesat la 02.01.2011

Reglementarea dreptului libertății de exprimare într-o societate democratică

■ MIHAI ȘTEFĂNOAIA
[„Petre Andrei” University of Iași]

Abstract

The need of a democratic society to establish from a judicial point of view the right to free speech, establishing the measures to committing the crimes of insult and slander is fundamental for the well being of the state.

Keywords

free speech, democratic society, the liberty of the press, the state, fundamental rights, social value

Articolul 30 din Constituția României, revizuită în 2003, stabilește foarte clar faptul că „libertatea de exprimare a gândurilor, a opiniilor sau a credințelor și libertatea creațiilor de orice fel, prin viu grai, prin scris, prin imagini, prin sunete sau prin alte mijloace de comunicare în public sunt inviolabile”¹.

Nu putem vorbi astăzi de libertate fără să ne gândim la libertatea cuvântului. Tocmai din acest motiv, în societățile democratice se apreciază că existența libertății de exprimare este fundamentală pentru funcționarea statului de drept, acest lucru fiind tocmai ceea ce le deosebește de statele nedemocratice.

Dezvoltarea democratică a unei societăți presupune, prin ea însăși, pluralismul politic, deci și pluralismul ideilor și concepțiilor despre lume și viață, despre organizarea socială, despre raporturile dintre membrii societății. Ca ființe sociale, oamenii au nevoie să primească idei și informații și să-și exprime în orice formă propriile lor idei și concepții. Aceasta este, în fond, rațiunea pentru care firul logic al reglementărilor tuturor textelor de lege, după promovarea drepturilor și libertăților omului, garantează dreptul la liberă exprimare.

Libertatea de exprimare constituie unul dintre fundamentele esențiale

¹ Constituția României publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 767/31 octombrie 2003.

ale unei societăți democratice. Aceasta privește nu numai informațiile sau ideile apreciate favorabil sau considerate ca inofensive sau indiferente, dar și pe cele care contrariază, șochează sau neliniștesc, aceasta fiind exigența pluralismului, a toleranței și spiritului de deschidere într-o societate democratică¹. Ca atare, în orice circumstanță trebuie evidențiată importanța crucială a libertății de exprimare, ca una dintre condițiile prealabile ale unei bune funcționări a democrației. Constituția României apără libertatea de exprimare a opiniilor și ideilor, precum și pe cea de informare, fără nici o constrângere, prin mijloace tehnice diverse, de la cele tradiționale la cele mai moderne, ce apar pe măsura dezvoltării tehnicii și a mijloacelor de comunicare în masă.

Libertatea de exprimare nu poate fi disociată de recunoașterea libertății de gândire și de conștiință, de libertatea de manifestare a opiniilor față de ceilalți membri ai societății. Totuși, știut fiind faptul că libertatea fiecărui individ își regăsește limita în punctul în care începe libertatea celui alt, în România există în Codul Penal trei articole ce sancționează persoanele care, într-un mod arbitrar și cu rea-credință folosesc libertatea de exprimare, aducând atingere valorilor sociale ocrotite de lege. În acest sens, limitele libertății de exprimare, prevăzute în art. 30, alin. (6) din Constituția României, concordă întru totul cu noțiunea de libertate, care nu este și nu poate fi înțeleasă ca un drept absolut. Ca atare, art. 57 din Constituție prevede expres obligația „cetățenilor români, cetățenilor străini și apatrizilor de a-și exercita drepturile constituționale cu bună credință, fără să încalce drepturile și libertățile celorlalți”².

Libertatea, integritatea corporală, sănătatea și viața omului dobândesc adevărata lor valoare numai în măsura în care acesta se bucură de demnitate, atât în raport cu propria persoană, cât și în raport cu ceilalți membri ai societății. Luând în calcul faptul că omul lipsit de demnitate este asociat, în spațiul comunitar, cu o imagine negativă, ce poate avea impact inclusiv asupra relațiilor sale în plan social, Parlamentul României a adoptat, în anul 2006, Legea 278, publicată în Monitorul Oficial nr. 601 din 12 iulie, act normativ ce viza modificarea și completarea Codului penal și prin care, printre altele, au fost abrogate articolele 205, 206 și 207. Pentru a clarifica, din perspectivă juridică, relația dintre aceste articole și problema libertății de exprimare, trebuie spus, mai întâi, că articolul 205 din Codul penal reglementa, la acel moment, infracțiunea de insultă, și stipula că „atingerea adusă onoarei ori reputației unei persoane prin cuvinte, prin gesturi sau prin orice alte mijloace, ori prin expunerea la batjocură, se pedepsește cu amendă (...)”³. În același sens, articolul 206 din Codul penal viza infracțiunea de calomnie, susținând că „afirmarea sau imputarea în public, prin orice mijloace a unei fapte determinând privityoare la o persoană, care, dacă ar fi adevărată, ar expune acea persoană la o sancțiune penală, administrativă sau disciplinară, ori disprețului public se pedepsește cu amendă de la 250 lei la 13.000 lei (...)”⁴. În fine, articolul 207 din Codul penal avea în vedere proba verității, indicând faptul că „proba verității celor afirmate sau imputate este admisibilă dacă afirmarea sau imputarea a fost săvârșită pentru apărarea unui interes legitim. Fapta cu privire la care s-a făcut proba verității nu constituie infracțiunea de insultă sau calomnie. (...)”⁵.

Această inițiativă parlamentară a avut ca motivație discuțiile și dezbaterile despre posibila îngrădire a libertății de exprimare. Este adevărat că orice măsură coercitivă care poate fi aplicată în cazul în care se apreciază că prin exprimarea unei idei, a unei convingeri sau a unei păreri s-a adus atingere unor valori sociale (și, în

1 Tudorel Toader, Octavian Loghin, *Drept penal român. Partea specială*. (București: Casa de Editură și Presă „Șansa” SRL, 2001), 234.

2 Constituția României publicată în Monitorul Oficial, Partea I nr. 767 / 31 octombrie 2003.

3 ***Codul penal. Codul de procedură penală. (București: Editura Hamangiu, 2010), 107.

4 ***Codul penal. Codul de procedură penală. (București: Editura Hamangiu, 2010), 107.

5 ***Codul penal. Codul de procedură penală. (București: Editura Hamangiu, 2010), 108.

consecință, se aplică o pedeapsă privativă de libertate, o sancțiune pecuniară sau care echivalează cu restrângerea unor drepturi), intimidează și descurajează orice autor sau instituție media. Astfel, s-a susținut că, pentru a evita complicațiile, date în special de durata lungă a proceselor pe rolul instanțelor (care necesită un consum de timp și bani mult mai mare decât scopul cauzei dezbătute) sau de hățișul legislativ și legislația ambiguă și interpretativă, instituțiile media și jurnaliștii care ar putea să intre sub incidența acelor articole din Codul Penal preferă să trateze cu indiferență posibilele subiecte de dezbatere publică, informațiile ce îi privesc pe oamenii politici sau factorii de decizie din comunitate.

Față de abrogarea articolelor 205, 206 și 207 din Codul Penal prin Legea 278/2006, Curtea Constituțională s-a pronunțat prin Decizia nr. 62 din 18 ianuarie 2007, în care arată, printre altele, că „din dispozițiile normative în vigoare rezultă că nu există nici o incompatibilitate între principiul libertății de exprimare și incriminarea insultei și calomniei, care să impună dezincriminarea acestor infracțiuni”. Cu alte cuvinte, CCR a apreciat ca neconstituțională legea ce dezincrimina insulta și calomnia și care abroga articolele 205, 206 și 207 din Codul Penal.

Într-adevăr, trebuie avut în vedere faptul că subiectul activ al infracțiunilor de insultă și calomnie este necircumstanțial, iar săvârșirea lor se poate produce direct prin viu grai, prin texte publicate în presa scrisă sau prin mijloacele de comunicare audio-vizuale. Indiferent de modul în care sunt comise și de calitatea persoanelor care le comit (simplici cetățeni, oameni politici sau ziariști) faptele ce formează conținutul acestor infracțiuni lezează grav personalitatea umană, demnitatea, onoarea și reputația celor astfel vătămați.

În ceea ce privește instituțiile media, merită subliniat faptul că acestea nu trebuie să depășească limitele dreptului la o reputație bună, dar și că ele au responsabilitatea socială de a transmite cetățenilor unei societăți democratice informații și idei. Libertatea de exprimare este mult mai importantă atunci când presa comunică informații despre activitatea partidelor politice și a politicienilor, concepție în virtutea căreia a fost susținută ideea că „ar fi mai puțin rău democrației cu o presă fără guvern, decât cu un guvern fără presă”.

Din punct de vedere juridic, se apreciază că, dacă astfel de fapte nu ar fi descurajate prin mijloacele dreptului penal, ele ar conduce la reacția *de facto* a celor vătămați și la conflicte permanente de natură să facă imposibilă conviețuirea socială, care presupune respect față de fiecare membru al colectivității, precum și prețuirea în justa măsură a reputației fiecăruia. Trebuie subliniat faptul că valorile menționate, a căror apărare este prevăzută de Codul Penal, au statut constituțional, demnitatea omului fiind consacrată prin articolul 1, alineatul (3) din Constituția României, unde aceasta este apreciată ca una dintre valorile supreme. În aceste condiții, se poate susține că înlăturarea mijloacelor penale de ocrotire a demnității ca valoare supremă a statului de drept determină încălcarea caracterului efectiv al accesului la justiție în această materie. Fiind în deplin acord cu garanția prevăzută la articolul 30, alineatul (6) din Constituție, legiuitorul are obligația ca, prin elaborarea legislației și prin aplicarea acesteia, să asigure ocrotirea adecvată, efectivă și eficientă a acestei valori.

Desigur că politica penală a unui stat de drept trebuie să aibă diverse imperative și priorități în diferite perioade de timp, determinate de frecvența, gravitatea și consecințele anumitor fapte antisociale, iar în raport cu acestea legiuitorul ar trebui să stabilească mijloacele juridice prin care se poate realiza protecția diferitelor relații sociale, inclusiv apreciere gradului de pericol social al anumitor fapte care trebuie eliminate și combătute prin aplicarea unor sancțiuni penale. În acest sens, este adevărat că pot fi avute în vedere alte ramuri ale dreptului din legislația românească în vigoare, care pot asigura suficiente mijloace pentru combaterea și sancționarea faptelor ce lezează demnitatea, onoarea și reputația persoanei. Însă nereglementa-

rea explicită a răspunderii civile și a sancțiunilor de această natură aplicabile în cazul infracțiunilor de insultă și calomnie a făcut ca practica instanțelor judecătorești să stabilească existența unor temeiuri juridice corespunzătoare pentru sancționarea acestor fapte și apărarea intereselor legitime ale victimelor lor, ceea ce demonstrează că se impune completarea, modificarea sau perfecționarea legislației, aceasta fiind o misiune a legiuitorului.

În concluzie, întrucât demnitatea umană nu este evaluabilă în bani, afectarea acesteia fiind ireparabilă prin sancțiuni cu caracter civil, iar sancțiunile cu caracter penal nefiind de natură să asigure mai multe satisfacții pe acest plan, este necesară o mai mare implicare din partea tuturor factorilor de decizie din societatea românească pentru a concepe și promova o lege care să reglementeze dreptul la liberă exprimare, garantându-l și stabilind în mod concret existența a ceea ce John Stuart Mill instituia drept „principiu al maximei libertăți egale” (libertatea individului este perfect egală cu aceea a celorlalți indivizi, fiind deci limitată de aceasta din urmă).

BIBLIOGRAFIE

TOADER, Tudorel, Loghin, Octavian, *Drept penal român. Partea specială*, București: Casa de Editură și Presă „Șansa” SRL, 2001.

Constituția României, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 767/31 octombrie 2003.

Codul Penal. Codul de procedură penală, București: Editura Hamangiu, 2010.

Problematika egalității de gen

Mizele creșterii vizibilității publice și a cotei de audiență¹

■ ALINA HURUBEAN

[„Petre Andrei” University of Iași]

Abstract

In this paper aimed to emphasize the theoretical and practical relevance of quality analysis of the Romanian democracy from the perspective of dynamics of gender relations, considered to be an important indicator of the degree of modernization and democratization of society. The preponderantly conservatory collective mentality concerning the roles and gender relations, maintained by socialization factors and mechanisms, among which the media occupy an important place, the precariousness of the awareness and information concerning gender issues make difficult the proper understanding of the philosophy of gender equality in various Romanian social environments. In this context, the integration of the gender perspective within the theoretical analysis on democracy and the social development strategies is imperatively necessary for understanding that the gender inequality is a major barrier in the human and social development and the democratization of society, with significant social costs.

Keywords

gender equality, gender difference, gender mainstreaming, gender gap, gender analysis

Introducere

Analiza dinamicii relațiilor de gen sub semnul egalității și al parteneriatului presupune clarificarea și nuanțarea sensurilor conceptului de egalitate, care furnizează implicit presupuzițiile teoretice în formularea politicilor publice și în instituirea regimurilor bunăstării sociale. În acest orizont al discursului, este necesar să aflăm *ce fel de egalitate vrem să instituim în planul vieții sociale concrete? Care este egalitatea de facto pe care putem să o identificăm și să o consolidăm în societățile europene actuale?* În încercarea de a echilibra discursul androcentric asupra democrației prin abordarea problematicei egalității de gen – prea puțin prezentă în analizele asupra democrației – pornim de la următoarele ipoteze de lucru:

- a) ambiguitatea formulării și superficialitatea înțelegerii presupuzițiilor teoretice cu privire la egalitatea de gen întrein precaritatea fundamentării politicilor

¹ Acest studiu face parte dintr-o cercetare mai amplă, pe tema: *Politicile egalității de gen în Uniunea Europeană*, finanțată prin contractul POSDRU/89/1.5/S/62259, proiect strategic „Științe socio-umane și politici aplicative. Program de pregătire postdoctorală și burse postdoctorale de cercetare în domeniul științelor socio-umane și politice”, cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

publice și a integrării acestui principiu în practicile sociale cotidiene din societatea românească;

b) invocarea și înțelegerea inadecvată a raportului *diferență-egalitate de gen* legitimează formele concrete ale inegalității de gen construite social sau diferența inechitabilă (*gender gap*);

c) dezechilibrul relațiilor de gen în sfera publică și privată pune în discuție însăși legitimitatea democrației, avansându-se în acest sens ideea unui „deficit democratic”²;

d) lipsa de informare și de programe specifice privind egalitatea și parteneriatul în relațiile de gen conduce la perpetuarea unei culturi misogin-patriarhale în instituții și în societate.

Aceste carențe, care afectează echilibrarea relațiilor de gen sunt bine conservate și de mass-media prin promovarea stereotipurilor negative de gen și a unor tipare simpliste și comerciale de feminitate/masculinitate, care ierarhizează și devalorizează rolurile de gen și atributele feminității/masculinității, promovând preponderent „rețete de succes” facil și prea puține modele socio-profesionale alternative.

Egalitatea de gen – între stereotipuri, ambiguități conceptuale și noul limbaj de lemn

Debutând la mijlocul anilor '90, subiectul egalității de gen, cu suportul său civic, academic, legislativ și instituțional s-a impus treptat ca temă de analiză în debaterile teoretice și politice din România. Cu toate acestea, tema nu s-a bucurat de o reală vizibilitate publică și nici nu a produs efecte substanțiale în planul vieții concrete. Pe tot acest parcurs, atitudinile față de această problematică au pendulat între *ignorarea* subiectului (considerat un subiect exotic, de import, fără relevanță pentru mediul social românesc), *minimalizarea* (întotdeauna există alte priorități pe agenda publică) sau *respingerea* lui (fiind un subiect incomod, care inflamează spiritele și pune în discuție ordinea de gen existentă) sau *invocarea formală* a egalității de gen, formulată în limbajul arid al documentelor strategice, al rapoartelor de țară sau al proiectelor cu finanțare externă. Ne-am obișnuit să vorbim despre nevoile și interesele unor grupuri socio-profesionale sau de vârstă sau despre problemele și interesele comunității, *ignorând dimensiunea de gen*, uitând că societatea nu este unisex și că există multiple diferențe între experiențele noastre de viață din perspectiva genului. Pretinsa atitudine neutră în raport cu genul și problematica egalității camuflează *opacitatea și indiferența de gen (gender blind)* – poziții care sărăcesc abordările teoretice și intervențiile practice, făcându-le ineficiente sub aspectul valorizării capitalului uman și al creșterii calității vieții.

Ambiguitățile de limbaj și lipsa nuanțării sensurilor conceptului de egalitate de gen determină, în fapt, multe dintre *dificultățile concretizării și integrării acestui principiu în politicile publice și în realitatea cotidiană*. În cuprinsul documentelor oficiale și a textelor legislative adoptate în România cu privire la egalitatea de gen, analiștii din zona societății civile și din mediul academic au semnalat o serie de incoerențe și inexactități privind definirea conceptelor-cheie și a presupunțiilor teoretice de bază, precum: insuficienta nuanțare, operaționalizare și adaptare a principiului la contextul românesc, caracterul general și abstract al formulărilor pe această temă, imprecizia definirii conceptelor; utilizarea excesivă a sintagmei *egalitate de șanse între femei și bărbați* în

1 Enikő, Magyari-Vincze, *Diferența care contează. Diversitatea socio-culturală prin lentila antropologiei feministe*, (Cluj-Napoca: Editura Fudației Desire, 2002), 25.

2 Carole Pateman, *Féminisme et démocratie*, în Thanh-Huyen Ballmer-Cao, Véronique Mottier et Lea Sgier (editeur), *Genre et politique. Débats et perspectives*, (Paris: Éditions Gallimard, 2000), 90.

locul unor formule mai adecvate precum *egalitate de șanse pentru femei și bărbați sau echitate de gen*; limitele legilor-cadru, conținând mai ales principii generale; numărul redus al unor reglementări specifice; precaritatea expertizei de gen a personalului care se ocupă de implementarea legislației și a programelor egalității de gen; persistența accepciunilor configurate la nivelul simțului comun; deficitul de informare și cultură democratică în mediile sociale românești cu privire la drepturile omului, respectul diferențelor, egalitatea de șanse și parteneriatul de gen¹. Cu toate că în documentele oficiale și în proiectele cu finanțare europeană se promovează ideea egalității de gen, la nivelul mentalului colectiv și al practicilor cotidiene se operează cu sensuri înguste și distorsionate ale sintagmei egalității de gen, formulată fie în noul limbaj de lemn, abstract și specializat, accesibil doar unor „inițiați”, fie în cadrul unor abordări ce rămân la nivelul simțului comun, suprasaturat de stereotipuri și prejudecăți.

Barometrele de opinie publică² și studiile de gen³ cu referire la contextul românesc indică perpetuarea stereotipurilor negative de gen, imprecizia sensurilor egalității de gen cu care se operează în diferite medii sociale, precum și curențe de informare pe această temă a actorilor sociali și a categoriilor profesionale (jurnaliști, educatori, funcționari publici, formatori de opinie, activiști din zona societății civile, politicieni, factori de decizie), care au un rol important în schimbarea mentalităților, a sistemelor de valori și a strategiilor de acțiune. Un rol semnificativ în perpetuarea stereotipurilor conservatoare de gen deține mass-media (așa cum se poate constata din observațiile directe și din studiile efectuate în acest sens)⁴, contribuind la receptarea problematicii de gen și a imaginii feminității/masculinității, de către opinia publică, într-un orizont confuz, ostil și superficial, delimitat de precaritatea informării, neglijarea sau relativizarea problemelor referitoare la relațiile de gen, critica și respingerea lor necondiționată. Aceste atitudini de respingere și minimalizare a importanței problematicii de gen în raport cu prioritățile sociale și politice ale momentului fac dificilă și amână, într-un orizont incert, *structurarea unei agende publice* coerente pe această temă, ignorând faptul că inegalitatea de gen este o barieră majoră în dezvoltarea umană, în modernizarea și democratizarea unei societăți, având importante costuri sociale.

Diferențele și egalitatea de gen – o falsă incompatibilitate

Ideea egalității între femei și bărbați a cunoscut o serie de redefiniri din secolul al XIX-lea și până în prezent, în corelație cu alte concepte fundamentale: libertate, diferență, echitate, inegalitate. Corelația *diferență-egalitate de gen* ne reține atenția pentru că oferă noi clarificări teoretice și posibilități de operaționalizare conceptuală. Când vorbim despre diferențe de gen ne referim atât la diferențele naturale sau biologice, cât și la „diferențele sociale, economice și culturale dintre bărbați și femei, pentru a (...) pune accent pe mecanismele sociale complexe prin care anumite diferențe dintre femei și bărbați se transformă în inegalități”⁵.

1 Mihai Albu, Cristina Mocanu, „Egalitatea de șanse în România. De la teorie la practică”, în Oana Băluță (editoare), *Gen și putere. Partea leului în politica românească*, (Iași: Polirom, 2006), 120-129.

2 Barometrul de Gen, 2000; Barometrul privind discriminarea în România, 2004; Barometrul de opinie publică, 2005; Raportul – *Evaluarea capacității administrației centrale și locale de a include dimensiunea de gen în politicile publice*, PNUD, 2005.

3 Daniela Roventă-Frumușani, „Identitatea feminină și discursul mediatic în România postcomunistă”, în Adina Brădeanu, Otilia Dragomir (coord.): *Femei, cuvinte și imagini. Perspective feministe*, (Iași: Editura Polirom, 2002), 47-67.

4 *Monitorizarea stereotipurilor de gen în mass-media din România – cercetare efectuată în cadrul proiectului An Integrated Approach to Gender Balanced Political Empowerment and Participation*, (2005), www.anasaf.ro.

5 Laura Grünberg, „Gen și societate”, în Lazăr Vlăsceanu (coordonator), *Sociologie*, (Iași: Polirom, 2010), 208.

Felul în care abordăm și înțelegem problema diferențelor de gen ne poate conduce la sensuri și nuanțe distincte ale egalității de gen. Astfel, putem delimita trei opțiuni majore¹: a) *modelul diferențialist* accentuează diferențele de gen și insistă pe segregarea celor două genuri, abordare ce poate fi identificată în tipul de *socializare diferențiată* („lumea în roz” și „lumea în bleu”). Această perspectivă susține predeterminarea și delimitarea strictă/rigidă a rolurilor de gen, ierarhizarea genurilor, valorizarea diferită și inegală („dublul standard”) a caracteristicilor de gen, prezentarea bipolară a rolurilor și trăsăturilor masculinității/feminității, pe coordonatele: *activ-pasiv; putere-slăbiciune; rațional-emoțional; public-privat; autonomie-dependență; cultură-natură*. În acest orizont analitic, diferența de gen este văzută ca deficiență, iar egalitatea de gen este ignorată pentru motivul că devine obstacol în afirmarea diferențelor specifice; b) *modelul universalist* este poziția opusă modelului diferențialist și promovează *minimalizarea și/sau ștergerea diferențelor de gen*, pledând pentru tipul uman unisex; îl putem identifica în procesul de *socializare nediferențiată*, caz în care minimalizarea și ignorarea diferențelor de gen se face în favoarea afirmării egalității de gen utilizată, de fapt, cu sensul de *egalitarism*, dar având în subsidiar modelul masculin drept normă de referință. Politicile egalității de gen din perioada comunistă au la bază această presupuziție. Ca opțiune epistemologică, modelul universalist ignoră genul ca și categorie de analiză, generând atitudini de indiferență și opacitate de gen; c) *modelul parteneriatului de gen și al coeziunii sociale* se bazează pe respectarea diferențelor de gen, evitarea ierarhizării și segregării genurilor, presupune cunoașterea, înțelegerea și valorizarea egală a trăsăturilor/rolurilor de gen, aspecte care fundamentează *socializarea echilibrată* (modelul androgin) și oferă oportunități și șanse egale de dezvoltare ambelor genuri. Plecând de la recunoașterea și respectarea diferențelor de gen, această abordare face posibilă instituirea egalității în și prin diferență. Cu toate că diferențele dintre genuri nu sunt chiar atât de mari, pe cum se crede la nivelul cunoașterii comune, prin adoptarea anumitor modele de socializare, de tip tradițional-patriarhal, se accentuează artificial aceste diferențe care devin, astfel, *inegalități construite social*, limitând dezvoltarea potențialului uman al celor două genuri.

Primele două opțiuni prezentate mai sus, deși opuse, au în comun presupuziția că egalitatea și diferența de gen se află în opoziție ireconciliabilă. Această abordare dihotomică produce blocaje și capcane la nivel epistemic și acțional, pentru că opusul egalității nu este diferența, ci inegalitatea, iar *acceptiunea politică a egalității* presupune tocmai *(re)cunoașterea și acceptarea diferențelor*². Acesta este fundamentul conceptual și teoretic adecvat pe care se pot concepe strategii eficiente de realizare a egalității de gen într-o societate democratică.

Concluzii: Ce este și ce nu este egalitatea de gen? Premisele structurării unei agende publice autentice

Conștientizarea dificultăților de operaționalizare a principiului egalității de gen și identificarea factorilor care generează și întrețin aceste dificultăți constituie premisele necesare, nu însă și suficiente, ale unui demers sistematic și susținut de structurare a unei agende publice pe această temă și de concretizare a egalității de gen în viața cotidiană.

Este important să înțelegem că egalitatea de gen nu înseamnă egalitarism sau nivelare și uniformizare a nevoilor și intereselor de gen; nu se reduce la formula

1 Această analiză conceptuală a fost prezentată, într-o primă formă, în Alina Hurubean, „Egalitatea de șanse în relațiile de gen – exigențe europene și realități românești”, *Anuarul Universității „Petre Andrei” din Iași* (Iași: Institutul European, 2008), 105-107.

2 Enikő, Magyari-Vincze, „Regimurile de gen și cetățenia femeilor”, în Ghizela, Cosma; Enikő, Magyari-Vincze; Ovidiu, Pecican (editori), *Prezențe feminine. Studii despre femei în România*, (Cluj-Napoca: Editura Fudației DESIRE, 2002), 77-105.

„egalitate între femei și bărbați”, în sensul egalității și egalizării femeilor cu bărbații (sistem în care masculinitatea reprezintă norma, iar feminitatea este negativul masculinului, respectiv non-A)¹. Egalitatea de gen nu se reduce la aspecte cantitative, în sensul egalizării unor indicatori precum numărul femeilor în structurile de conducere sau în anumite domenii de activitate și nu înseamnă doar măsuri specifice focalizate pe femei ca grup-țintă.

Egalitatea de gen presupune o regândire a relațiilor de gen pentru găsirea unor *alternative de tip partenerial* în raport cu patriarhatul sau matriarhatul de gen; presupune o *echilibrare a relațiilor de gen*, în sensul depășirii paradigmei relațiilor de gen ca relații de putere. Egalitatea de gen presupune *valorizarea egală* a rolurilor, a muncilor, a atributelor feminine și masculine, respectul diferențelor și acceptarea diversității, în sensul compatibilizării egalității și diferențelor de gen (egalitate în și prin diferență). Egalitatea de gen reală și funcțională se bazează pe o echivalență de tipul A=B, diferită de logica prezentă în cadrul relației A= non-A, care servește, din păcate, ca presuposiție de bază pentru multe dintre abordările teoretice și politice actuale² din mediile românești. Egalitatea de gen presupune adoptarea unei strategii integratoare (*gender mainstreaming*), concretizate în crearea oportunităților de dezvoltare pentru femei și bărbați, capacitatea ambelor genuri, promovarea parteneriatului în relațiile de gen în sfera publică și în sfera privată – indicatori relevanți ai gradului de modernizare și democratizare a unei societăți.

BIBLIOGRAFIE

ANEMȚOAICEI, Ovidiu, *Minoritarul discurs al egalității de gen și invizibilității bărbați. Minorități, instituționalizări și metadiscursuri aferente*, Sfera Politicii, (138), 2009.

BALLMER-CAO, T.H. (editeur), *Genre et politique. Débats et perspectives*, Paris: Éditions Gallimard, 2000.

BĂLUȚĂ, Oana (editoare), *Gen și putere. Partea leului în politica românească*, București: Editura Polirom, 2006.

BĂLUȚĂ, Oana, DRAGOLEA, Alina, IANCU, Alice, *Gen și interese politice. Teorii și practici*, Iași: Editura Polirom, 2007.

CURIC, Irina, VĂEȚIȘI, Lorena, *Inegalitatea de gen: violența invizibilă*, Cluj-Napoca: Editura Eikon, 2005.

GRUNBERG, Laura, *Gen și societate*, în Lazăr Vlăsceanu (coordonator), *Sociologie*, Iași: Editura Polirom, 2010.

HURUBEAN, Alina, „Egalitatea de șanse în relațiile de gen – exigențe europene și realități românești”, *Anuarul Universității „Petre Andrei” din Iași*, Iași: Editura Institutul European, 2008.

MAGYARI-VINCZE, Enikő, *Regimurile de gen și cetățenia femeilor*, în COSMA, Ghizela, MAGYARI-VINCZE, Enikő, PECICAN, Ovidiu (editori), *Prezențe feminine. Studii despre femei în România*, Cluj-Napoca: Editura Fundației Desire, 2002.

MAGYARI-VINCZE, Enikő, *Diferența care contează. Diversitatea socio-culturală prin lentila antropologiei feministe*, Cluj-Napoca: Editura Fundației Desire, 2002.

MIROIU, Mihaela, *Drumul către autonomie. Teorii politice feministe*, Iași: Editura Polirom, 2004.

PASTI, Vladimir, *Ultima inegalitate. Relațiile de gen în România*, Iași: Editura Polirom, 2003.

ROVENȚA-FRUMUȘANI, Daniela, *Identitatea feminină și discursul mediatic în România postcomunistă*, în BRĂDEANU, Adina, DRAGOMIR, Otilia (coord.), ROVENȚA-FRUMUȘANI, Daniela, SURUGIU, Romina: *Femei, cuvinte și imagini. Perspective feministe*, Iași: Editura Polirom, 2002.

1 Ovidiu Anemțoaicei, „Minoritarul discurs al egalității de gen și invizibilității bărbați. Minorități, instituționalizări și metadiscursuri aferente”, *Sfera Politicii*, 138 (2009): 77.

2 Anemțoaicei, „Minoritarul discurs”, 77.

Aspecte etice ale publicării sondajelor de opinie

■ GEORGETA CONDUR

[„Petre Andrei” University of Iași]

Abstract

Since the widespread use of opinion polls in Romanian political campaigns began in the 1990s, there has been legitimate worry about their impact on the vote and, consequently, concerning the risks of lack of ethics in polling and journalism. In this article, I shall first present eight common types of misconduct related to poll reporting, and then briefly examine how the National Audiovisual Council reacts to such problems.

Keywords

public opinion surveys, poll reporting, ethics, bandwagon, National Audiovisual Council

În România, care a importat rapid modelele de marketing politic din Vest, se vorbește și se uzează destul de frecvent de cercetări ale pieței politice. Câteodată, însă, pare a fi mai mult o modă, decât o reală înțelegere a potențialului și utilității lor. Se apelează cu predilecție la un singur tip de cercetare (sondajul de opinie), punându-se accent aproape exclusiv pe intenția de vot și, în plus, cercetările par să fie utilizate mai mult ca instrument de persuadare, decât în scopul lor original, cel de a strânge informații care să permită organizației să ia decizii mai bune, în cunoștință de cauză¹.

Analizând strict activitatea de publicare a sondajelor de opinie, am identificat opt tipuri mai răspândite de probleme de natură etică, care pot surveni în mod independent sau grupate.

A. Folosirea deliberată a sondajelor de opinie pentru a declanșa efectul bandwagon

Au fost descrise două tipuri de reacții (antagonice) la publicarea sondajelor de opinie: efectul *bandwagon*, prin care unii alegători prind „trenul victoriei” din mers și votează cu acel candidat

¹ Paul Baines, Bal Chansarkar, *Introducing Marketing Research* (New York: John Wiley & Sons, 2002), 3.

sau partid care se află în frunte în sondajele preelectorale, dar și efectul *underdog*, ce presupune apariția unui val de simpatie îndreptat către candidatul pe care sondajele îl clasează ca înfrânt.

Încă nu există un consens printre specialiști asupra existenței și importanței celor două efecte în influențarea votului concret. Unele studii susțin că ele există și că, în anumite condiții, pot fi chiar semnificative (Skalaban¹, 1988; Goidel & Shields², 1996; Schmitt-Beck³, 1996; Mehrabian⁴, 1998 etc.). În general, lucrările care abordează acest subiect prezintă atât studiile care susțin că au pus cele două efecte în evidență, cât și pe cele care argumentează teza opusă, admitând că, până în prezent, dovezile științifice sunt încă insuficiente, contradictorii sau neconcludente⁵.

Așadar, chiar dacă acceptăm ideea că publicarea sondajelor poate influența rezultatele alegerilor, este greu de anticipat cu precizie cât de importante vor fi consecințele și în ce sens. Cu toate aceste considerații care ar îndemna la prudență, analiza practicii publicării sondajelor de opinie ne arată că în România majoritatea politicianilor, consultanților și jurnaliștilor pare să supraestimeze efectul *bandwagon*.

Indiferent dacă aceste efecte contează sau nu, însăși ideea că cercetările sunt transformate în instrumente directe de persuadare ridică probleme de etică, iar credința nestrămutată în *bandwagon* a multor actori politici crește riscul ca piața să fie invadată, mai ales în timpul campaniilor electorale, de rezultate falsificate.

B. „Scurgerea” de informații către presă

Există practica, nu dezinteresată, ca unii politicieni să faciliteze accesul jurnaliștilor la anumite rezultate ale unor sondaje de opinie declarate confidențiale (reale sau false). Consider că efectele unor astfel de tehnici sunt, totuși, nesemnificative, căci orice jurnalist serios se ferește de prezentarea unor date neverificate și neasumate.

Uneori, politicienii sau partidele comandă anumite sondaje de opinie realizate de institute reputate, cu care semnează contracte ce includ clauze de confidențialitate, după care folosesc cercetarea reală ca pretext sau paravan pentru a transmite „pe surse” date false. Crespi și Mendelsohn spun că, pentru a se proteja de astfel de practici și pentru a descuraja fenomenul, mulți *pollster*-i americani își avertizează clienții că, dacă apar scurgeri de informații, dacă se modifică sau se utilizează datele prin scoatere din context, vor da publicității întregul raport de cercetare⁶. Consider că o astfel de atitudine ar fi binevenită și pentru sociologii români.

1 Andrew Skalaban, „Do the Polls Influence Elections? Some 1980 Evidence,” *Political Behavior* 10 (1988):136-50.

2 Robert K. Goidel, Todd G. Shields, „The Vanishing Marginals, the Bandwagon and the Mass Media,” *The Journal of Politics* 56 (1996): 802-10.

3 Rüdiger Schmitt-Beck, „Mass Media, the Electorate and the Bandwagon: A Study of Communication Effects on Vote Choice in Germany,” *International Journal of Public Opinion Research*, 8 (1996): 266-91.

4 Albert Mehrabian, „Effects of Poll Reports on Voter Preferences,” *Journal of Applied Social Psychology*, 28 (1998): 2119-30.

5 Irving Crespi, Harold Mendelsohn, *Polls, Television, and the New Politics* (Scranton, PA: Chandler Publishing, 1970), 18; Arthur H. Miller, Bruce E. Gronbeck (eds.), *Presidential Campaigns and American Self Images* (Boulder, CO: Westview Press, 1994), 162-66; Elizabeth M. Perse, *Media Effects and Society* (Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2001), 113-16; Michael L. Young, *Dictionary of Polling: The Language of Contemporary Opinion Research* (New York: Greenwood Press, 1992), 20-1.

6 Crespi și Mendelsohn, *Polls*, 128.

C. Publicarea unor sondaje fără a transmite informații de bază despre acestea

Legile care reglementează procesele electorale din România și deciziile Consiliului Național al Audiovizualului (CNA) impun ca publicarea unui sondaj de opinie să includă anumite informații: denumirea instituției care l-a realizat, data la care a fost efectuat, metodologia utilizată, dimensiunea eșantionului și eroarea maximă de eșantionare, precum și solicitantul/plătitorul.

În general, aceste reglementări sunt, cel puțin formal, respectate. Se pot face, totuși, câteva observații. În primul rând, respectarea acestor reguli poate fi urmărită eficient doar în audiovizual, pentru care există o autoritate specializată. Apoi, anunțarea numelui instituției nu rezolvă problema identității și profesionalismului acesteia (după cum se va vedea la punctul D). De asemenea, se folosesc, uneori, acronime sau denumiri care nu sunt cunoscute de publicul larg, astfel încât informații relevante nu sunt accesibile oricui: de exemplu, se afirmă că s-a folosit metodologia CATI (*Computer Assisted Telephone Interview*), în situația în care mulți telespectatori nu cunosc faptul că aceasta înseamnă că interviurile au fost realizate telefonic, selecția făcându-se de cele mai multe ori din listele de telefonie fixă, cu toate discuțiile asupra reprezentativității eșantionului care pot decurge de aici.

D. Publicarea unor sondaje de opinie realizate de firme care nu pot fi identificate sau care nu prezintă garanții de profesionalism

CNA urmărește, în general, doar aspectul formal legat de publicarea numelui instituției care a realizat sondajul. Însă, dincolo de respectarea acestei prevederi, există situații în care entitățile indicate sunt apărute peste noapte sau chiar pot fi numite firme-fantomă (deși înființate legal, nu pot fi contactate, iar despre activitatea lor anterioară nu se poate găsi mai nimic, nici măcar urme pe Internet). Uneori respectabilitatea este mimată prin utilizarea unor denumiri pompoase sau asemănătoare celor ale unor institute serioase de sondare, fapt de natură a induce opinia publică în eroare.

Un caz relativ recent, care merită dezbătut la acest punct, este cel al sondajului pe tema unor stenograme legate de ALRO, prezentat de Realitatea TV pe data de 1 noiembrie 2010, în cadrul emisiunii „Ora de foc”. Pe Realitatea.net se poate încă găsi înregistrarea emisiunii, precum și o știre¹ prin care publicul este informat că acest sondaj este realizat de Fundația Multimedia pentru Democrație. Nu sunt oferite precizări legate de mărimea eșantionului sau de marja de eroare.

Căutarea pe Internet a denumirii organizației care a realizat cercetarea nu scoate la iveală decât știri legate de sondajul menționat, precum și referiri fie la o entitate numită doar „Fundația Multimedia”, fie la una intitulată „Fundația Multimedia - pentru democrație locală”. Căutarea în Registrul Național al ONG² de la Ministerul Justiției găsește aceleași persoane juridice, dar niciuna numită „Fundația Multimedia pentru Democrație”. Putem spune că în acest caz s-au respectat parțial și doar formal prevederile referitoare la publicarea sondajelor de opinie.

¹ „Sondaj: Ce cred oamenii despre implicarea politicianilor în dosarul ALRO”, http://www.realitatea.net/sondaj-ce-cred-oamenii-despre-implicarea-politicienilor-in-dosarul-alro_766996.html.

² http://www.just.ro/Portals/o/WWW/files/registrul_ong/Fundatii12112010.pdf.

E. Publicarea unor sondaje de opinie în perioada în care acest lucru este interzis de lege

Există cazuri în care presa difuzează rezultate ale unor sondaje de opinie după încheierea campaniei electorale până în ziua de vot sau chiar în ziua de vot, înainte de închiderea urnelor. Spre finalul acestei lucrări vor fi prezentate astfel de situații, în care CNA a aplicat sancțiuni.

F. Folosirea sondajelor de opinie ca pretext pentru a face publicitate politică în afara perioadei de campanie electorală

În ultimii trei ani, am identificat trei sancțiuni ale CNA pentru prezentarea și comentarea unor sondaje de opinie într-un mod care a fost interpretat ca transmitere în afara campaniei a unor mesaje cu vădit caracter electoral.

G. Publicarea selectivă a rezultatelor

Este foarte răspândită practica alegerii, spre publicare, doar a rezultatelor considerate favorabile de către beneficiar sau de către instituția de presă care difuzează știrea și eludarea prezentării răspunsurilor la acele întrebări care, deși ar fi relevante pentru tema cercetată, nu „convin”.

În cazul candidaților sau partidelor care au comandat o cercetare, putem admite ca justificare necesitatea de a proteja anumite informații, însă în cazul presei selectarea ar trebui făcută strict pe considerente de interes public. Atunci când jurnaliștii publică selectiv rezultatele, nu se poate vorbi de o încălcare a reglementărilor legale, ci situația trebuie analizată din perspectiva deontologiei profesionale.

H. Publicarea unor sondaje de opinie cu erori vizibile de chestionar

Unele sondaje de opinie conțin întrebări formulate în așa fel ori prezentate într-o ordine care poate induce respondenții în eroare sau declanșează la aceștia anumite mecanisme psihologice cunoscute, astfel încât ei ajung să dea răspunsuri în sensul dorit de cel care realizează sondajul. De asemenea, uneori sunt introduse în lista de răspunsuri precodificate variante care nu s-ar justifica științific, în scopul de a aduce pe agenda publică anumite idei sau persoane, cu speranța că, în timp, acestea vor ajunge să fie considerate legitime sau importante (de exemplu, măsurarea repetată a încrederii în persoane ne semnificative, alăturate unor personaje cunoscute).

Dacă unele situații pot fi explicate prin lipsă de profesionalism, în altele putem vorbi de o intenție de modificare a rezultatelor sau chiar de înlocuirea scopului de studiere a unei populații cu cel de influențare a acesteia, caz în care vorbim de *push-polls* sau pseudo-sondaje¹.

Termenul de *push-polls* desemnează o simulare a unui sondaj de opinie (cel mai adesea telefonic), care nu are drept scop principal culegerea de date, ci persuadarea prin transmiterea de informații negative (false sau înșelătoare) referitoare la

¹ Michael W. Traugott, Mee-Eun Kang, „Push Polls as Negative Persuasive Strategies”, în Paul J. Lavrakas, Michael W. Traugott (Eds.), *Election Polls, the News Media, and Democracy* (New York: Chatham House Publishers, 2000), 281.

adversari, sub pretextul efectuării unei anchete sociologice¹. Frecvent, acest tip de activitate se asociază cu neprecizarea clară și corectă a sursei.

În general, aceste false cercetări nu sunt destinate mediatizării, dar se poate întâmpla ca unele sondaje publicate să se situeze la granița cu *push-poll*-urile. Consider că în această situație se poate încadra sondajul menționat anterior, cel realizat de Fundația Multimedia pentru Democrație, în care întrebările erau formulate astfel: „Ce părere aveți de implicarea lui Traian Băsescu/Theodor Stolojan/a Elenei Udrea în scandalul ALRO?”. Or, o astfel de întrebare conține o eroare sociologică de formulare, întrucât prezumă existența unui scandal și implicarea în acesta a celor menționați, ceea ce transmite o informație către cei chestionați și, în același timp, le poate influența răspunsurile.

În încheiere, pentru a vedea cum gestionează instituțiile cu atribuții în reglementarea publicării sondajelor de opinie diversele probleme care pot apărea, am efectuat o scurtă cercetare asupra deciziilor de sancționare emise în anul 2009 de CNA, care a scos în evidență următoarele date:

- din cele 697 decizii care se găsesc în arhiva site-ului CNA², 14 se referă la difuzarea de sondaje de opinie cu caracter politic, ceea ce reprezintă 2% din total;
- din cele 14 decizii de sancționare menționate, 12 au fost acordate unor posturi de televiziune naționale și două unor posturi locale;
- 12 sancțiuni se referă la ziua alegerilor și două la perioada dintre încheierea campaniei electorale și ziua de vot;
- 13 sancțiuni sunt legate de alegerile prezidențiale și numai una de alegerile pentru Parlamentul European.

Cele mai multe sancțiuni au fost date pentru prezentarea unor *exit poll*-uri fără includerea informațiilor complete privitoare la acestea, precum și pentru difuzarea rezultatelor cu câteva minute înainte de încheierea procesului de votare.

În ceea ce privește ultima motivație, practica este destul de răspândită, iar faptul că aceasta este intenționată și nu cauzată de erori pare să reiasă destul de clar din constatările CNA din anii anteriori. Astfel, Consiliul mai aplicase sancțiuni în 2007 și 2008 pe această temă, constatând că unele posturi apelasera la diverse artificii pentru a difuza mai rapid rezultatele la *exit poll*-uri, fie modificând ora în timpul grupajelor publicitare, fie modificând durata afișată a minutelor ceasului de pe ecran.

Aceste tipuri de încălcări ale reglementărilor legale țin de posibile practici concurențiale neloiale și nu de intenția de influențare a opiniei publice, întrucât timpul rămas până la încheierea urnelor este prea scurt. Trebuie să menționăm că nici CNA nu a sancționat decât cu somație publică acest tip de fapte, cu excepția posturilor de televiziune la care s-a identificat asocierea cu o abatere considerată mai gravă.

În schimb, în două cazuri au existat sancțiuni ale CNA pentru fapte în care poate exista suspiciunea tentativei de influențare a rezultatelor.

Astfel, în ziua de vot, în cadrul emisiunii „Ediție specială” de la Antena 3, la ora 16.38 pe ecran a apărut o bandă roșie pe care a fost titrat *News Alert*, după care au fost prezentate, timp de 7 secunde, rezultatele unui sondaj în care Mircea Geoană era prezentat cu un scor de 53,0%, Traian Băsescu având 47,0%. Pentru această abatere, cumulată cu faptul că, în aceeași zi, diverși invitați „au făcut comentarii cu caracter vădit electoral și au formulat acuzații la adresa candidatului Traian Băsescu”³, postul Antena 3 a fost sancționat cu amendă de 30.000 lei.

În cel de-al doilea caz, CNA a constatat că, pe parcursul zilei de 22 noiembrie 2009, Realitatea TV a făcut în mod explicit, de mai multe ori și în mai multe feluri, în

1 Pama Mitchell, Rob Daves, „Media Polls, Candidates, and Campaigns”, în Bruce I. Newman (Ed.), *Handbook of Political Marketing* (Thousand Oaks: Sage Publications, 1999), 192.

2 CNA, <http://cna.ro/-Decizii-de-sancționare-din-2009-.html>.

3 [<http://cna.ro/Decizia-nr-1081-din-09-12-2009.html>].

intervalul 14.50-18.39, trimitere la site-ul său, unde erau publicate rezultate parțiale ale *exit poll*-urilor. Consiliul a considerat că această practică a constituit „o formă de eludare” a prevederilor legale, apreciind că „o astfel de acțiune riscă să influențeze electoratul în procesul de votare”¹ și a amendat postul Realitatea TV cu suma de 7.500 lei.

În concluzie, dacă urmărim dinamica deciziilor de sancționare pe tema publicării sondajelor în 2009, constatăm că 85% dintre ele au survenit în ziua de vot și pare greu de crezut că aceasta ar fi și distribuția reală a încălcărilor normelor de publicare a sondajelor. Mult mai probabil, această situație se explică printr-o atenție suplimentară a CNA în această zi și prin faptul că autoritatea nu poate verifica decât aspectele formale.

Or, ceea ce ar trebui în primul rând urmărit ține mai mult de fondul informării corecte a publicului și de evitarea prezentării unor rezultate obținute în urma unor sondaje care nu întrunesc exigențele științifice sau sunt, pur și simplu, falsificate. Însă rezolvarea acestor aspecte nu poate fi găsită de instituții precum CNA, ci mai degrabă printr-un efort de autoreglementare în interiorul breslelor sociologilor și jurnaliștilor.

Pe de altă parte, cele mai multe cazuri concrete de încălcare a normelor legale sau deontologice legate de publicarea sondajelor pleacă de la credința politicianilor, consultanților și jurnaliștilor că expunerea publicului la rezultatele unor astfel de cercetări îl poate influența, dar nu trebuie să uităm că, supraestimând această influență, înseamnă să subestimăm competența cetățeanului, pe care este construită, în fond, democrația.

BIBLIOGRAFIE

BAINES, Paul; Bal CHANSARKAR, *Introducing Marketing Research*, New York: John Wiley & Sons, 2002.

CRESPI, Irving; Harold MENDELSON, *Polls, Television, and the New Politics* Scranton, PA: Chandler Publishing, 1970.

GOIDEL, Robert K.; Todd G. SHIELDS, „The Vanishing Marginals, the Bandwagon and the Mass Media,” *The Journal of Politics*, 56 (1996).

LAVRAKAS, Paul J.; Michael W. TRAUGOTT (eds.), *Election Polls, the News Media, and Democracy*, New York: Chatham House Publishers, 2000.

MEHRABIAN, Albert, „Effects of Poll Reports on Voter Preferences,” *Journal of Applied Social Psychology* 28 (1998).

MILLER, Arthur H.; Bruce E. GRONBECK (eds.), *Presidential Campaigns and American Self Images*, Boulder, CO: Westview Press, 1994.

NEWMAN, Bruce I. (ed.), *Handbook of Political Marketing*, Thousand Oaks: Sage Publications, 1999.

PERSE, Elizabeth M., *Media Effects and Society*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2001.

SCHMITT-BECK, Rüdiger, „Mass Media, the Electorate and the Bandwagon: A Study of Communication Effects on Vote Choice in Germany,” *International Journal of Public Opinion Research*, 8 (1996).

SKALABAN, Andrew, „Do the Polls Influence Elections? Some 1980 Evidence,” *Political Behavior*, 10 (1988).

YOUNG, Michael L., *Dictionary of Polling: The Language of Contemporary Opinion Research*, New York: Greenwood Press, 1992.

www.cna.ro

www.just.ro

www.realitatea.net

¹ CNA, „Decizia nr. 1001 din 25.11.2009”, <http://cna.ro/Decizia-nr-1001-din-25-11-2009.html>.

Cronicizarea confuziei ca strategie

Suprapunerea funcțională a partidelor politice și a mass-media

■ TUDOR PITULAC

[„Petre Andrei” University of Iași]

Abstract

In this article we make an incursion in the functional overlapping area of political parties, on one hand, and a part of the visual media, on the other hand. The specific functions suppose to delineate the corresponding areas of competence. In time, the questionable functionality of the political parties has eroded their credibility and, on the background of the political struggle taking place during the recent years of the democratic Romanian society, it favoured the onset of a power struggle having as stake the ad-hoc transfer of prerogatives to the mass-media. The negative impact of this attempt on the democratic climate is already experienced.

Keywords

democracy, mass-media, political parties, functions, power

Democrație și originalitate

După schimbările din 1989, mass-media de la noi din țară a contribuit în bună măsură la orientarea publicului prin informarea asupra noului sistem politic, unul pluralist, democratic. Deși nu ne propunem aici să discutăm despre mult vizitata temă revoluție/lovitură de stat, trebuie să arătăm că premisele schimbării influențează profilul viitorului regim. Dacă într-o țară nedemocratică se ajunge la un moment în care majoritatea cetățenilor consideră că merită să lupte pentru a impune un regim democratic, masa critică existență va cataliza configurarea noului regim în funcție de un model asumat. Dacă lucrurile se petrec altfel, atunci căutările se vor extinde pe o perioadă mai îndelungată iar diversele costuri vor fi pe măsură. Așa cum ne arată Sartori, „dintre condițiile democrației, cea mai puțin amintită este aceea că ideile greșite despre democrație fac ca democrația să funcționeze greșit.”¹ Sau, puțin mai departe, „comportamentul nostru politic depinde de ideea noastră despre ceea ce este, ce trebuie și ce poate fi democrația. Deși democrația este mult mai complicată decât orice altă formă politică, paradoxal ea nu poate supraviețui dacă principiile și mecanismele sale nu

¹ Giovanni Sartori, *Teoria democrației re-interpretată*, traducere de Doru Pop, (Iași: Polirom, 1999), 32.

ar fi accesibile capacității intelectuale a cetățeanului obișnuit.”¹ Ar fi interesant un inventar al precondițiilor care au contribuit la conturarea fațetelor așa numitei democrații originale românești.

Pentru a-și dezvolta în lume caracteristicile pe care le cunoaștem astăzi, democrația a avut un traiect etapizat, sinusoidal. Huntington² indică trei valuri ale democratizării: primul val a avut loc între 1828 și 1926 (fiind urmat de un val de revers între 1922 și 1942); cel de-al doilea a avut loc între 1943 și 1962 (urmat, la rândul său, de un al doilea val de revers, în perioada 1958-1975); al treilea a început în 1974 în Portugalia, ajungând în 1990, o dată cu organizarea primelor alegeri libere, și în România.

Dar pentru a se susține, democrația modernă are nevoie de cetățeni educați din punct de vedere politic. Dacă vorbim despre marea masă a cetățenilor, (in)formarea politică se realizează într-o măsură covârșitoare prin intermediul mass-media. În consecință, democrația este în strânsă legătură cu mass-media. Mai exact, democrația nu poate exista fără o presă liberă. Este edificator modul în care Baker³ prezintă corespondența dintre diversele tipuri de democrație și mass-media. În cazul democrației elitiste, pentru a-și îndeplini misiunea pe care și-o asumă, este nevoie de o presă care să îndeplinească sarcini clare și care să fie liberă să acționeze corect. Rolul principal al presei ar fi de a demasca corupția și incompetența guvernamentală. Adepții democrației pluralist liberale sunt de părere că orice om și orice grup are un interes propriu. „Teoria pluralist liberală susține faptul că bunul mers al instituțiilor (inclusiv cea a mass-media), ar trebui să se bazeze pe crearea de compromisuri sau înțelegeri justificate între grupuri.”⁴ Pe de o parte, presa trebuie să ofere indivizilor informații despre interesele pe care le au și să-i ajute să se mobilizeze pentru promovarea lor, iar pe de altă parte să conștientizeze politicienii cu privire la nevoile cetățenilor. Când vorbim despre democrația republicană și relația cu mass-media se pune problema în ce măsură aceasta din urmă constituie o instituție democratică de bază și dacă prin structura sa facilitează procesul deliberării cu privire la binele comun. În acest caz presa trebuie să fie discursivă, cuprinzătoare, să încurajeze reflecția și alegerea politică. La rândul ei, democrația complexă are nevoie de entități media care să ajute grupurile să recunoască momentele de criză și să mobilizeze membrii participanți. Entitățile media segmentate trebuie să susțină aceleași scopuri referitoare la valoarea fiecărui grup.

Pentru ca forma actuală a democrației să se perpetueze, este necesar ca cetățeanul obișnuit să înțeleagă, să asimileze și să aibă capacitatea de a reacționa. În consecință, presa a acționat în această direcție, prezentând mecanismele puterii astfel încât acestea să poată fi înțelese și de către publicul larg. Cu alte cuvinte, puterea politică nu își mai exercită atribuțiile independent de presă, confruntarea dintre factorii ce dețin puterea sau se luptă pentru cucerirea ei fiind translată într-un mediu guvernat de legile comunicării. Debaterile care inițial se desfășurau exclusiv în Parlament au început să fie translate din ce în ce mai mult în spațiul audio-vizual, astfel încât gradul de subiectivism al acestora a crescut considerabil, cel puțin în ultima perioadă.

Partidele politice în perspectivă funcțională

Înainte de a ne concentra pe aspectele privind suprapunerea funcțională, este utilă o scurtă incursiune în teoria partidelor politice. Mai exact, ne interesează par-

1 Sartori, *Teoria*, 38-39.

2 Samuel Huntington, „Al treilea val al democrației”, în *Revista Română de Științe Politice*, Vol. 2, nr. 1, (aprilie 2002), 19-40.

3 C. Edwin Baker, *Mass-media, piața și democrația*, traducere de Ileana Coșan, Luciana-Sabina Tcaciuc, (Iași: Moldova, 2008).

4 Baker, *Mass-media*, 153.

tea ce reliefează funcțiile acestora deoarece de îndeplinirea lor a depins în mare măsură evoluția democrației așa cum o cunoaștem astăzi.

O abordare orientată spre aspecte considerate relevante din perspectiva prezentului articol se întâlnește la Pierre Bréchon¹. Desigur, atenția se îndreaptă către funcțiile exercitate în cadrul unor sisteme de partide competitive. O primă funcție vizează educarea politică a cetățenilor, precum și formarea opiniei publice. Cum știm, competiția cu mass-media pentru exercitarea acestei funcții este tot mai puternică. O altă funcție a partidelor politice este cea programatică. În contextul luptei pentru cucerirea puterii, fiecare formațiune politică trebuie să își prezinte oferta, programul. Recrutarea politică sau, mai exact, selecția candidaților este încă o funcție a partidelor politice. Este una dintre cele considerate a se realiza prin derularea activității interne a partidelor, contribuind la configurarea elitei politice. Funcția de control a celor aleși vizează creșterea capacității de a reacționa concertat a celor care sunt parte a unui grup parlamentar, de exemplu. Din perspectivă sistemică, supraîncărcarea sistemului politic cu multiple solicitări identice poate fi evitată în principal prin asumarea de către partidele politice a funcției de agregare a intereselor similare. Complementar, este necesară o ierarhizare a priorităților, altfel spus stabilirea agendei politice în funcție de agenda publică și de orientarea doctrinară, luând în considerare și contextul global.

La toate acestea mai trebuie adăugate condițiile care ar trebui îndeplinite pentru a putea vorbi despre partide politice în adevăratul sens al cuvântului, altfel spus pentru a fi capabile să își exercite funcțiile. Ele ar trebui să aibă organizare completă atât la nivel central cât și la nivel local; să vizeze în mod expres cucerirea și exercitarea puterii monocolor sau în coaliții, iar pentru asta trebuie să participe în alegeri; să aibă durată de viață politică mai mare decât cea a persoanelor care le înființează.

Mass-media în perspectivă empirică

„A patra putere [în stat], presa reprezintă garanția funcționării corecte a puterilor constituționale ale statului (executivă, legislativă și judecătorească), pe care le supraveghează ca un câine de pază. Sintagma metaforică trebuie înțeleasă ca putere pe care o are presa de a urmări modul în care este respectată constituționalitatea statului de drept, putere pe care o transferă, prin informare, cetățenilor, pentru a-i ajuta să se împotrivescă abuzurilor de tot felul. Apărând libertatea de exprimare, jurnaliștii apără implicit dreptul la informare al cetățeanului. Mass-media nu are putere de comandă, asemenea instituțiilor statului, dar impactul asupra societății este covârșitor: ele informează, dezvoltând spiritul civic, creează curente de opinie, lansează mode și propulsează personalități”². Din acest pasaj am putea deduce cam cum s-ar putea petrece lucrurile în societatea ideală: conștiința civică ar fi mai presus de orice la tehnocrați, la politicieni, la magistrați și, cu deosebire, la jurnaliști. Fiecare ar promova cu bună credință Binele Comun iar dacă ar mai fi scăpări, presa ar interveni prompt iar culpabilul s-ar scutura pe loc de toate relele. La fel s-ar petrece lucrurile și atunci când vreun personaj strecurat miraculos printre peretii perfect șlefuitori ai procesului socializării ar făptui cu bună știință ceva potrivit interesului public. În fapt, după adăugarea presei la triada muzgărită în *De l'esprit de lois* de către Montesquieu³, trebuia să ne așteptăm și la mișcări care măcar să semene confuzie dacă nu chiar să permită substituiri ierarhice.

1 Pierre Bréchon, *Partidele politice*, traducere de Marta Nora Țârnea, Adina Barvinski, (Cluj-Napoca: Eikon, 2004)

2 Luminița Roșca, *Formarea identității profesionale a jurnaliștilor*, (Iași: Polirom, 2000), 10-11.

3 Montesquieu, *De l'esprit de lois*, Œuvres complètes, tome premier, (Paris: Édition de Ch. Lahure, 1856).

Noile sisteme media sunt diverse și livrează cantități copleșitoare de informații pentru consultarea cărora cetățenii depun minimum de efort. Rămân, desigur, toate interogațiile cu privire la capacitatea indivizilor de a filtra informația primită astfel încât să evite sau să reducă riscul de a-și însuși informații denaturate voit sau nu. Intens dezbătută pe alocuri, ideea unei legi a presei a generat tensiuni ce nu se atenuează. Practic, în acest moment, în România, nu există nicio autoritate de reglementare specială pentru presa scrisă și presa online. Cele două Camere ale Parlamentului au comisii pentru cultură și mass media, dar ele nu pot controla modalitatea în care jurnaliștii își practică meseria. Consiliul Național al Audiovizualului – CNA este prin lege gardian al interesului public și autoritatea unică de reglementare în peisajul audiovizual românesc. Lista *stakeholder*-ilor poate fi completată prin includerea generică a organizațiilor profesionale suficient de puternice și de credibile pentru a legitima, a impune un cod deontologic și a sancționa derapajele.

Cristina Coman¹ a realizat un studiu *panel* în 1997, 1999 și 2003, având ca subiect atitudinea jurnaliștilor din presa scrisă și televiziune despre purtătorii de cuvânt și viceversa. Este o fantă prin care putem întrezări zone ce sunt străbătute rar. Una dintre concluziile acestui studiu arată că jurnaliștii consideră că specialiștii în relații publice sunt manipulatori ai presei (61% în 1997 și 40% în 2003) și că nu își îndeplinesc sarcinile de serviciu (28% în 1999 și 41,75% în 2003). Specialiștii PR sunt de părere că relația lor cu presa s-a îmbunătățit simțitor (de la 30% în 1997 la 67,5% în 2003) datorită sincerității, profesionalismului și calității informațiilor. Totuși relaționiștii le reproșează jurnaliștilor faptul că sunt avizi după senzațional (50% în 1997) și că uneori sunt lipsiți de etică. Pe ansamblu relația dintre specialiștii din relații publice și jurnaliști este una care se dorește a fi în echilibru, dar în realitate acest fapt este destul de greu de realizat pentru că deseori, din rațiuni foarte diverse, ziariștii „prelucrează” și transformă informațiile pe care cei de la departamentele de comunicare cu presa le oferă. La fel, jurnaliștii trebuie să fie permanent într-o atitudine de circumspecție pentru a nu deveni victime ale eventualelor încercări de „intoxicare”. Alte și alte studii ne arată inadvertențele dintre agenda populației, pe de o parte, și cea a presei sau a partidelor politice, pe de altă parte.

Suprapunerea funcțională a partidelor politice și a mass-media

În mod declarat, nu ne dorim ca prezentul articol să se situeze de partea niciunuia dintre beligeranți. Cu toate acestea, ar putea să apară ideea că presa este cea anatemitată în timp ce partidele politice ar fi mai puțin vinovate. Explicația este foarte directă. Deși ambele părți sunt la fel de vinovate, faptul că în special din partea presei se aștepta prima mișcare menită să declanșeze mecanismul de rupere a cercului vicios care ne menține în subdezvoltare, face ca în analiza făcută presei să intre ca ingredient și dezamăgirea. Nu cred că la acest moment se așteaptă în mod real ceva pozitiv dinspre partidele politice. Așteptările erau ca mass-media să amendeze slăbiciunile partidelor și astfel să le canalizeze spre paliere de manifestare politică în care probabilitatea întâlnirii cu interesul public să fie crescută. Așteptări mari, dezamăgire pe măsură.

Peisajul media post-decembrist a cunoscut etape foarte diverse. În timp, așteptările mai mult implicite ale unora dintre experții care utilizează presa atât ca obiect cât și ca subiect s-au conturat într-o manieră mai degrabă normativă. Presa ar fi urmat să se profesionalizeze (pregătirea jurnaliștilor se realizează la nivel (post) universitar, marile corporații au palpat piața etc.); structurile profesionale sau măcar cea mai importantă dintre acestea – dacă, printr-o minune, scindarea prezentă în

¹ Cristina Coman, *Relații publice și mass-media*, (Iași: Polirom, 2004).

România în cazul tuturor categoriilor ar fi marcat mai puțin acest segment – ar fi reușit să adopte un cod deontologic adecvat și, mai important, ar fi avut succes în sancționarea derapajelor; jocurile de-a puterea sau de-a opoziția s-ar fi succedat în funcție de preeminența nevoii de profit financiar sau de consolidare pe piață etc. Partidele politice ar fi trebuit să înceapă să își asume coerent funcțiile și să își amelioreze capitalul de încredere. Avem imaginea unui climat de normalitate din care cu toții am fi avut de câștigat.

Experiența campaniei prezidențiale din 2009 a fost însă halucinantă. Maniera în care s-a derulat în zona vizuală, în special, a declanșat întrebări și îngrijorări legitime. Cel puțin pentru cei care aveau așteptări de genul celor expuse mai sus, după terminarea alegerilor urma să se petreacă cu necesitate un cutremur în câmpul mass-media. Chiar în miezul evenimentelor au existat de altfel câteva luări de poziție care prefigurau o analiză fermă în perspectiva unor reconfigurări la nivelul breslei. În anul 2010 ar fi fost de așteptat lansarea unei noi platforme profesionale cu reguli ferme și marje înguste la care să se solicite afilierea.

Departe de asta, anul 2010 a accentuat direcția prefigurată în anul anterior. Manifestările și consecințele în plan strict jurnalistic sunt prea proeminente pentru a fi justificată vreo prezentare a lor aici. Concomitent însă, au apărut nu doar interogații și îngrijorări, ci și consecințe în zona politicului. Se pune întrebarea: care să fie miza esențială a acestei înfruntări care capătă proporții epice? Interese economico-financiare? Acestea au fost întodeauna, cel puțin la aceeași intensitate. Încrâncenări viscerale? Nici acestea nu au lipsit, iar faptul că își au rădăcinile în zona instinctuală le face să nu diminueze în timp. Dorința de a lega fire translucide de membrele politicienilor, astfel încât actul politic să fie foarte prietenos? Nimic nou, iarăși.

Dacă într-o secțiune anterioară schițăm ironic coordonatele unei lumi în care relația politic – mass-media era ideală din punctul de vedere al cetățeanului, aici putem de asemenea să caricaturizăm, dar fără ca de această dată să mai simțim impulsul de a zâmbi. Atât timp cât prezența în fața ecranului este net superioară prezenței la vot, de vreme ce oamenii politici viețuiesc politic mai bine sau mai puțin bine în funcție de relația cu mass-media, dacă tot prin televizor se asigură poporului circulația și informații despre gustul pâinii, iar rezultatele *screening*-ului *rating*-urilor nu sunt contestate, mișcarea „logică” ar fi ca preluarea puterii politice să se realizeze pe baza audienței direct de către cei care o fac. S-ar găsi cu siguranță un termen inspirat care să surprindă fericit ceea ce acum se rostogolește fie ca televiziune-partid fie ca partid-televiziune, de la caz la caz. Și atunci am putea rezolva creativ și problema legii presei prin amendarea legii partidelor politice, în sensul extinderii condițiilor pentru înființarea unui partid politic și pentru crearea unui post de televiziune, de exemplu. Cum nimeni nu fost interesat până acum să sancționeze folosirea de semnături false pe liste de adeziune sau să verifice existența organizațiilor în numărul minim de județe specificat în lege, poate vom vedea televiziuni care să se numească „X TV – Aripa Tânără”, de exemplu.

Chiar dacă nu va fi fost prezentă ca intenție de la început, printr-un efect pervers s-a ajuns la situația în care interferența funcțională dintre partide și presă – în starea de confuzie cronicizată – s-a transformat în suprapunere a funcțiilor. Incapacitatea formațiunilor politice de a-și stabili o bază minimală de interese proprii comune le-a adus în situația în care zona de competență le este cotropită fără să poată reacționa. Perfect justificabilă, în prezența ghilimelelor, situarea pe poziția de a patra putere în stat, dispariția ghilimelelor în societăți cu o cultură democratică precară face ca presa să cocheteze cu ideea preluării unora dintre rolurile celorlalte puteri. Telejustiția este un exemplu, doar că aici postul judecătorului/procurorului nu depinde fundamental de presă și atunci își poate consulta conștiința sau buzunarul chiar cu televizorul deschis. Cel puțin în cazul referendumurilor se constată, de asemenea, că presa decide în bună măsură rezultatul.

Pentru o parte a funcțiilor indicate în teoria politică în dreptul partidelor politice este de înțeles interferența cu mass-media. De altfel, nici Montesquieu nu postula separația absolută a celor trei puteri în stat. În capitolul imediat următor celui în care prezintă principiul separației puterilor, autorul francez subliniază că între ele trebuie să existe zone de contact, pentru că altfel mecanismul nu ar mai funcționa ca un ansamblu.

Foarte dur spus, la noi, în „turbarea” lui, „câinele” democrației este în stare să încerce să mănânce până și niște creaturi diforme și complet „indigeste” așa cum au devenit partidele politice românești. Totuși, datorită importanței pe care o au partidele politice pentru funcționarea coerentă a sistemelor politice democratice, orice asemenea tentativă aduce iarăși în atenție originalitatea democrației românești.

Ca să concluzionăm, incapacitatea partidelor politice de a-și exercita în mod corespunzător funcțiile permite fragilizarea sistemului democratic prin acțiuni menite să sustragă prerogative din zona legislativ-executivă pentru a le drena înspre mass-media.

BIBLIOGRAFIE

BAKER, C. Edwin, *Mass-media, piața și democrația*, traducere de Ileana Coșan, Luciana-Sabina Tcaciuc, Iași: Editura Moldova, 2008.

BAUDOUIN, Jean, *Introducere în sociologia politicului*, traducere de Ioana Iaworski, Timișoara: Editura Amarcord, 1999.

BRECON, Pierre, *Partidele politice*, traducere de Marta Nora Țărnea, Adina Barvinski, Cluj-Napoca: Editura Eikon, 2004.

COMAN, Cristina, *Relații publice și mass-media*, Iași: Editura Polirom, 2004.

COMAN, Mihai, *Mass media în România post-comunistă*, Iași: Editura Polirom, 2003.

HUNTINGTON, Samuel, „Al treilea val al democrației”, în *Revista Română de Științe Politice*, Vol. 2, nr. 1, (aprilie 2002).

MONTESQUIEU, *De l'esprit de lois*, Oeuvres complètes, tome premier, Paris: Édition de Ch. Lahure, 1856.

POP, Doru, *Mass-media și democrația*, Iași: Editura Polirom, 2001.

ROȘCA, Luminița, *Formarea identității profesionale a jurnaliștilor*, Iași: Editura Polirom, 2000.

SARTORI, Giovanni, *Teoria democrației reinterpretată*, traducere de Doru Pop, Iași: Editura Polirom, 1999.

Particularități ale clișeului în politica și în presa românească de după 1989¹

■ SORIN-CRISTIAN SEMENIUC

[„Alexandru Ioan Cuza” University of Iași]

Abstract

As a universal rhetorical device whose existence in the language of politics and press reflects cognitive, attitudinal and behavioral stereotypes, the cliché was often forced on the protagonists of public communication during the totalitarian regime before 1989, and this aspect favored its presence in contemporary political and journalistic discourses.

Keywords

politics, press, discourse, cliché, stereotypes, Romania

Preliminarii

Masele au avut nevoie din cele mai vechi timpuri de sintagme generalizatoare pe care le-au încărcat cu semnificații diferite. Căutarea etimologiei sau momentului în care aceste formule s-au impus în uz² duce spre textele biblice („fructul interzis”, „picioare de lut”, „cele patru colțuri ale pământului”, „ochi pentru ochi”), Roma antică („a preveni înseamnă a salva”, „divide și cucerește”), mitologia sau literatura greacă („câlcâiul lui Ahile”, „cu inima la gură”), scrieri din Evul Mediu și perioada următoare („fă cum spunem, nu cum facem” - Boccaccio; „viață de câine” - Erasmus), „vorbe de duh”, titluri sau scrieri mai apropiate de zilele noastre („a spăla rufele în public” - Napoleon, „visul american” - J.T. Adams, 1931).

Proverbe, expresii – uneori argotice –, butade, abateri lingvistice sau jocuri de cuvinte, aceste formule au devenit în zilele noastre componente obligatorii ale comunicării politice și mediatice. Actul politic și cel de comunicare se între-

1 AKNOWLEDGMENT: This work was supported by the the European Social Fund in Romania, under the responsibility of the Managing Authority for the Sectoral Operational Programme for Human Resources Development 2007-2013 [grant POSDRU/88/1.5/S/47646].

2 Terry and David Freedman, *Dictionary of Cliché* (Hertfordshire: Wordsworth Editions Ltd, 1996).

pătrund, fiind consubstanțiale, complexitatea discursului politic mediatizat explicându-se prin dubla calitate a mass-media:

- mediator între „actorii politici” și public;
- coautor al discursului politic¹.

Profitând de aceste atuuri, presa – „a patra putere în stat” – creează de multe ori o „realitate secundă”, paralelă cu cea obiectivă, folosind câteva strategii de orientare și modelare a opiniei publice:

- selectarea informațiilor considerate de interes prioritar (funcția de agenda setting);
- ordonarea lor (funcția de agenda building);
- evaluarea (agenda atributelor).

Rezultatul acestor strategii este acela că imagini standard simplificate sau clișee dobândesc legitimitate și vehiculează anumite opinii (pozitive sau negative) cu efect persuasiv². Departate de atributele dorite de Quintilian, care, deși accepta că „arta constă în cea mai mare parte din imitare”³, totuși avertiza că imitația „este dăunătoare dacă nu e însoțită de multă precauție și discernământ”⁴. Quintilian indică modul în care poate fi evitată imitația artificială: „Dar mulți își închipuie că au imitat admirabil maniera unui orator dacă i-au împrumutat din discursuri expresii sau unele ritmuri armonioase. Ei nu se gândesc că și cuvintele mor sau renasc cu timpul. Căci nu au altă lege decât uzul și că sunt bune sau rele nu din natură (căci în sine nu sunt decât sunete), ci după cum au fost orânduite sau nu la loc potrivit; că armonia trebuie să fie potrivită cu fondul și că farmecul ei stă în varietate”⁵.

În timp, repetiția – precursora clișeului – a devenit, alături de „afirmația pură și simplă, lipsită de orice raționament și de orice dovadă”, și de contagiune, o unealtă de bază a conducătorului care dorește să controleze mulțimile prin limbaj⁶.

Tipuri de clișee

Inițial inovații, clișeele întâlnite în limbajul publicistic și în cel politic românesc de după 1989 pot fi împărțite după mai multe criterii:

I. *Întindere*⁷:

- A. lexicale („zonă”, „inclusiv”)
- B. sintagme („la nivel de”, „pe probleme de”)
- C. enunț; expresii ale:
 - „transparenței”: „program foarte clar”;
 - „competenței”: „trebuie să vă spun”;
 - „comunicabilității”: „vreau să vă spun”;
 - „autorității”: „doresc să subliniez foarte clar”;
 - neasumării: „se dorește”;
 - clișeul „didactic”: „și o să vă spun tehnic de ce”.

Clișeele-enunț sunt întâlnite mai ales la oamenii politici, în cadrul unor strategii destinate construirii și menținerii unei imagini publice pozitive, atestând însă

1 Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Creativitate lexicală în româna actuală* (București: Editura Universității, 2006), 358.

2 Stoichițoiu-Ichim, *Creativitate*, 358-359.

3 Quintilian, *Arta oratorică*, vol. III (București: Editura Minerva, 1974), 191.

4 Quintilian, *Arta*, 192.

5 Quintilian, *Arta*, 195-199.

6 Gustave Le Bon, *Psihologia mulțimilor* (București: Editura Anima, 1990), 69-71.

7 Laurenția Dascălu-Jinga, „Structuri clișeizate în româna actuală”, *Dinamica limbii române actuale. Aspecte gramaticale și discursive*, coord. Gabriela Pană Dindelegan (București: Editura Academiei Române, 2009): 431-458.

existența unei noi „limbi de lemn”, atât în limbajul politic¹, cât și în cel jurnalistic, unde se prezintă drept dezinvoltă, neconvențională, cu funcție ironică².

II. Autor:

A. Autor anonim: „nu ne vindem țara”, „cine-a tras în noi după 22?”

B. Autor cunoscut: „pariul cu agricultura” (Petre Roman), „sinergia faptelor”, „măandree concretului”, „capitalism de cumetrie” (Ion Iliescu), „luminița de la capătul tunelului” (Victor Ciorbea) „aici sunt banii dumneavoastră!”, „iarna nu-i ca vara”, „sistem ticăloșit”, „Felix”, „Să trăiți bine!”, „mogul media”, „tonomat” (Traian Băsescu).

Politicienii sunt deseori creatori de inovații care, după o „rostogolire” frecventă, în trecut în scrierile diferitelor epoci, iar în vremurile moderne în paginile ziarelor și în buletinele de știri ale televiziunilor, devin clișee. De multe ori, aceste inovații nu sunt însă absolute, fiind doar preluate și impuse în uz fie datorită prestigiului unui emițător, fie contextului istoric. Iată câteva exemple:

– „Orice om își are prețul lui”. Deși exista anterior, cel care a impus expresia în uz a fost politicianul englez Sir Robert Walpole (1676-1745)³.

– „Tigru de hârtie”. Expresie folosită de liderul chinez Mao Zedong, în 1946, cu referire la opozanți, considerați a nu mai reprezenta un pericol⁴.

– „A week is a long time in politics” („În politică, o săptămână înseamnă multă vreme”) aparține premierului britanic Harold Wilson, fiind enunțată în 1964⁵.

– „The lady's not for turning” (aprox. „Doamna nu se răzgândește”) a fost rostită de „Doamna de Fier”, Margaret Thatcher, în 1980, pentru a accentua că nu-și va schimba deciziile politice anunțate anterior. Thatcher a făcut un joc de cuvinte inspirat din piesa scrisă în 1948 de Christopher Fry, titlul acesteia fiind „The Lady's not for Burning”⁶.

– „Mogul media” este o formulă impusă de președintele României, Traian Băsescu, într-un interviu acordat postului Radio România Actualități, la data de 19 februarie 2007. Aceasta exista de ceva vreme în paginile ziarelor, cu sensul invocat, chiar președintele recunoscând că a preluat-o din presă.

Se poate observa că multe dintre aceste expresii existau deja, dar au avut nevoie, de cele mai multe ori, de prestigiul unui emițător care a preluat o formulă „veche” în planul expresiei și i-a atribuit un sens cu totul nou în planul conținutului (alte exemple: Traian Băsescu – „tonomate” sunt ziariștii care primesc bani de la patron pentru a-i denigra pe dușmanii acestuia; Victor Ciorbea – „luminița de la capătul tunelului” ilustra speranța că, după alegerile din 1996, România se va salva din situația dificilă în care se afla; formula, care provine din minierit sau domeniul feroviar, era în uz în Occident la începutul secolului trecut, când scriitorul Middleton Murry îi scria soției sale, grav bolnavă, despre „răsăritul de la capătul tunelului”⁷).

Succesul unor asemenea formule – drum facil spre transformarea în stereotipi verbale – poate fi cuantificat prin trei metode:

– utilizarea lor de către alți politicieni (conform site-ului Camerei Deputaților, ulterior momentului inovației lui Traian Băsescu, „tonomat” a fost rostit de parlamentarii din Cameră, în discursuri oficiale, de 19 ori);

– includerea în materiale de presă (conform site-ului cotidianului „Evenimentul zilei”, ulterior momentului de mai sus, „tonomat” a apărut de circa 130 de ori cu sensul invocat);

1 Dascălu-Jinga, Structuri, 456.

2 Ioana Cristina Pârveu, *Arhitectura textului jurnalistic actual* (București: Editura Universității, 2008), 251.

3 Freedman, *Dictionary*, 75.

4 Freedman, *Dictionary*, 188.

5 Freedman, *Dictionary*, 200.

6 Freedman, *Dictionary*, 143.

7 Freedman, *Dictionary*, 151.

– mutațiile pe care le suferă forma datorită utilizatorilor („tonomatită” - Cotidianul, 24 martie 2008; „tonomatismul cronic” - <http://codexpolitic.us/2008/09/06/cercul-sfintelor-tonomate/>; „ziaristul-tonomatist” - Destine Literare, revistă lunară de cultură a Asociației Canadiene a Scriitorilor Români, anul I, nr. 2, decembrie 2008, p. 12).

III. Funcțiile comunicării (Roman Jakobson):

- A. expresivă, care evidențiază stările afective ale emițătorului („măi dragă”, „măi animalule”, „pac-pac”);
- B. conativă, are ca principal scop obținerea unui răspuns din partea destinatarului, de obicei prin folosirea imperativului verbelor („Să trăiți bine!”);
- C. referențială – vizează contextul în care are loc transmiterea unui mesaj („Adriene, nici nu știi, cât de mic începi să fii!”);
- D. fatică – controlează comunicarea dintre interlocutori cu ajutorul unor întrebări, afirmații sau confirmări („mă-nțelegi?”);
- E. metalingvistică – verifică termenii comunicării pentru a asigura transmiterea corectă a mesajului („După o vară atât de fierbinte, *la propriu și la figurat*, dar mai ales secetoasă” - Declarație politică a deputatului Filip Georgescu din 9 noiembrie 2010; formula apare de 53 de ori în declarațiile parlamentarilor din Camera Deputaților);
- F. poetică – evidențiază mai ales forma și mai puțin conținutul comunicării („iarna nu-i ca vara”).

IV. Tipul de comunicare:

- A. exclusiv mediatică („bucureștenii au luat cu asalt supermarketurile încă de la primele ore ale dimineții”, „lucrătorii de la descarcerare au scos cu greu victima dintre fiarele contorsionate”, „primii care s-au bucurat de zăpadă au fost copiii”, „localnicii sunt în stare de șoc și nu-și pot explica nici acum cele întâmplate”);
- B. atât mediatică, cât și politică („baron local”, „15.000 de specialiști”, „sistem ticăloșit”, „Mătușa Tamara”, „trăim în România și asta ne ocupă tot timpul”, „mogul media”);
- C. exclusiv politică: „declar deschisă ședința”, „domnule deputat, aveți cuvântul”.

Pentru mass-media, uzurile acestor fapte lingvistice au fost definite drept elemente ale discursului repetat, adică „tot ceea ce în vorbirea unei comunități se repetă într-o formă mai mult sau mai puțin identică de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puțin fixă, ca fragment, lung sau scurt, a «ceea ce s-a spus deja»”¹.

Invenție și recreație

Unul dintre principalele efecte ale perioadei de după 1989, asupra lexicului limbii române, a fost politizarea sa extrem de puternică². Unele dintre formulele devenite clișee prin folosirea abuzivă de către politicianul și jurnalistul autohton au o caracteristică comună: însăși starea lor inițială, de „inovație absolută” în spațiul românesc (cel puțin din punct de vedere al planului conținutului), poate fi pusă sub semnul întrebării. Astfel, expresia „Absence makes the heart grow fonder” (echivalentul românesc al lui „mai răuț, că-i mai draguț”) a apărut în Anglia pentru prima oară într-un poem din secolul al XVI-lea³.

Chiar și expresii cu un destul de puternic aer neaoș oferă surprize. „A pune căruța înaintea cailor” apare încă din textele medievale, în mai multe culturi⁴, inova-

¹ Eugeniu Coșeriu, „Limba funcțională”, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, *Lecții de lingvistică generală* (Chișinău: Editura Arc, 2000), 249-274.

² Irina Preda, „Îmbogățirea lexico-semantică a limbii române actuale (cu privire specială la perioada post-decembristă)”, *LR*, XLI, 9, (1992): 483-490.

³ Freedman, *Dictionary*, 7.

⁴ Freedman, *Dictionary*, 41.

ția autohtonă fiind înlocuirea, uneori, a „cailor” cu „boii” (în Camera Deputaților, apare de 10 ori prima formă și de 8 ori cea de-a doua). Și celebrul „Țara arde și baba se piaptână” (întâlnit de 12 ori în discursurile din Camera Deputaților și de 5 ori în „România Liberă”) are un echivalent tocmai în Antichitate, când Suetoniu a povestit cum Nero a dat foc Romei, apoi s-a urcat într-un turn și a cântat la liră¹.

Posibile explicațiile ale acestor asemănări ar putea fi:

1. importul din alte limbi, după modelul neologismelor – „larna nemulțumirii noastre”;
2. fenomenul universalilor lingvistice (culturi diferite pot crea expresii identice din punct de vedere al sensului și al conținutului, pornind de la aceleași experiențe. Ex. rom. „calul de dar nu se caută la dinți”, fr. „à cheval donné on ne regarde pas à ses dents”, it. „a caval donato non si guarda in bocca”, germ. „einem geschenkten Gaul sieht man nicht ins Maul”, engl. „don't look a gift horse in the mouth”).

Motivații ale utilizării clișeului

1. La nivel particular.

Sociologii autohtoni nu ezită să susțină că perioada de regim totalitar care a existat în România și-a pus amprenta asupra indivizilor, unul dintre efecte fiind generarea anumitor „stereotipii mentale și acționale care se pot constitui în obstacole ale schimbărilor preconizate”² după Revoluția din 1989. S-a ajuns aici nu atât din cauza violenței directe, materiale exercitate de comuniști, cât a celei indirecte, în cadrul căreia rolul cel mai pregnant l-a avut recursul la universuri simbolice: „interes național”, „cauză”, „binele poporului”, „mersul obiectiv al istoriei”, precum și utilizarea unui aparat propagandistic enorm³. Acesta a fost folosit pentru „reprimarea spiritului critic și repetarea permanentă și prin toate mijloacele a unor aserturi, chiar puțin verosimile” care „au condus la formarea unor stereotipii, a unor imagini privind organizarea socială, rolul instituțiilor sociale, relațiile dintre grupurile etnice, istoria națională și locul românilor în istoria Europei, funcționalitatea sistemului economiei de piață, rolul organizațiilor și organismelor internaționale, semnificația pluralismului politic etc”⁴. Existența, după decembrie 1989, a unor clișee ca „nu ne vindem țara”, „nu suntem doriți la masa bogaților”, „n-ați mâncat salam cu soia”, „se dă de la stat”, „**vin ai noștri**”, pleacă ai noștri, noi rămânem tot ca proștii”, toate aflate sub corolarul lui „era mai bine pe vremea lui Ceaușescu”, tind să argumenteze această idee.

Și lingviștii și-au asumat într-un cadru specific teza „moștenirii nefaste”, vorbind despre faptul că „pe lângă existența și particularitățile unei limbi de lemn în epoca dictaturii «comuniste», este evidentă și o limbă de lemn în noul regim, fie cu menținerea exactă a acelorași forme, clișee ale vechii societăți, fie cu folosirea unor noi stratageme (ca termenii străini, necunoscuți), fie cu introducerea noilor forme – clișeu în vechile stratageme”⁵.

2. La nivel general.

În vorbirea spontană, clișeele apar din trei motive⁶:

– Comunicarea unui gând nu se exprimă decât rareori într-un singur mod, printr-o singură formulă (acest fenomen depinde de individ, de gradul de cultură și de cir-

1 Freedman, *Dictionary*, 83.

2 Ioan Mihăilescu, „Stereotipuri în România posttotalitară”, *Sociologie românească*, serie nouă, anul III, 1, (1992): 37-45.

3 Mihăilescu, *Stereotipuri*, 37-45.

4 Mihăilescu, *Stereotipuri*, 37-45.

5 Tatiana Slama Cazacu, *Stratageme comunicaționale și manipularea* (Iași: Editura Polirom, 2000), 95.

6 Charles Bally, *Traité de stylistique française*, vol. I (Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1919-1921) 99-101.

cumstanțe, dar e general, pentru că își are sursa în spiritul uman și în necesitățile sociale ale limbajului);

– Limbajul tinde să repete gândul ori de câte ori acesta este însoțit de emoții: în exemplul „Ah! Ța, non, par exemple, jamais!”, negația este exprimată de patru ori;

– Repetiția este o necesitate a comunicării și o condiție a transmiterii unei idei; nu e ușor să te faci înțeles imediat și, mai ales, să-ți impui gândirea în fața inerției interlocutorului.

Clișeul jurnalistic este folosit din cauza frecvenței vechilor tipare psihologice, lingvistice și politice¹ și preia „modul de gândire al actorilor politici ai momentului, persoane active, dar inculte sau iubitoare de comode stereotipii verbale”.²

Una dintre cele mai viabile explicații pentru folosirea acestor formule este aceea că emițătorul semnalează faptul că deține acel bagaj, parte a competenței socio-culturale a comunității și că este membru al aceluiași grup³. Clișeele ajută la evitarea momentelor de liniște stânjenitoare din discuții și duc la crearea sentimentelor de „simpatie, solidaritate și bunăvoință”, asemenea unui „inel cald și familiar”⁴. Structuri mentale cu rol de selectare și evaluare a informației, mecanisme cu caracter unificator, stereotipurile contribuie la realizarea solidarității de grup și la formarea opiniei publice⁵. Scurtimea, simplitatea și lipsa de ambiguitate sunt factori care valorizează pozitiv clișeul, acesta fixând „în mentalul colectiv imagini simplificate ale realității care nu reflectă obligatoriu adevărul colectiv”⁶, cu ajutorul clișeele aspecte ale vieții politice fiind etichetate într-o manieră ironică sau peiorativă. Aceste cuvinte, sintagme sau enunțuri devin parte a fondului comun de cunoștințe, compus din ceva ce știu toți participanții la actul de comunicare și se bazează pe interacțiunea verbală⁷. Pe de altă parte, stereotipurile verbale, asociate frecvent cu „limba de lemn”, reprezintă o cauză a deprecierii discursului politic⁸.

Stereotipurile sunt, în fond, strategii ale propagandei prin capacitatea lor de a fi memorate și de a crea consens social⁹. Cititor, telespectator sau alegător – toți sunt vizați pentru a fi convinși prin acest ansamblu de procedee care pot construi o realitate virtuală.

BIBLIOGRAFIE

BALLY, Charles, *Traité de stylistique française*, vol. I, Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1919-1921.

BON, Le Gustav, *Psihologia mulțimilor*, București: Editura Anima, 1990.

CAZACU, Slama Tatiana, *Strategeme comunicative și manipularea*, Iași: Editura Polirom, 2000.

COȘERIU, Eugeniu, „Limba funcțională”, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, *Lecții de lingvistică generală*, Chișinău: Editura Arc, 2000.

1 Pârvu, *Arhitectura*, 70.

2 Pârvu, *Arhitectura*, 74.

3 Dascălu-Jinga, *Structuri*, 431-458.

4 Stephan Gramley, Kurt Michael Patzold, *A survey of modern English*, second edition (London: Routledge, 2004), 50.

5 Walter Lippmann, apud Stoichițoiu Ichim, *Creativitate*, 360.

6 Stoichițoiu Ichim, *Creativitate*, 360.

7 Răzvan Săftoiu, „Strategii de constituire a fondului comun de cunoștințe”, *Interacțiunea verbală (IV II)*, *Aspecte teoretice și aplicative. Corpus*, coord. Liliana Ionescu Ruxăndoiu (București: Editura Universității, 2007): 97-114.

8 George Orwell definește clișeele drept „ready-made phrases” și atribuie același rol negativ și metaforelor „muribunde” („dying metaphors”).

9 Stoichițoiu Ichim, *Creativitate*, 360.

DASCĂLU-JINGA Laurenția, „Structuri clișeizate în româna actuală”, *Dinamica limbii române actuale. Aspecte gramaticale și discursive*, coord. Gabriela Pană Dindelegan București: Editura Academiei Române, 2009.

FREEDMAN, David, FREEDMAN, Terry, *Dictionary of Cliché*, Wordsworth Editions Ltd: Hertfordshire, 1996.

GRAMLEY, Stephan, Kurt Michael Patzold, *A survey of modern English*, second edition, London: Routledge, 2004.

ICHIM, Stoichițoiu Adriana, *Creativitate lexicală în româna actuală*, București: Editura Universității, 2006.

MIHĂILESCU, Ioan, „Stereotipuri în România posttotalitară”, *Sociologie românească*, serie nouă, anul III, 1, (1992).

QUINTILIAN, *Arta oratorică*, vol. III, București: Editura Minerva, 1974.

PÂRVU, Irina Cristina, *Arhitectura textului jurnalistic actual*, București: Editura Universității, 2008.

PREDA, Irina, „Îmbogățirea lexico-semantică a limbii române actuale (cu privire specială la perioada post-decembristă)”, *LR*, XLI, 9, (1992).

SĂFTOIU, Răzvan, „Strategii de constituire a fondului comun de cunoștințe”, *Interacțiunea verbală (IV II)*, *Aspecte teoretice și aplicative. Corpus*, coord. RUXĂNDIOIU, Ionescu Liliana, București: Editura Universității, 2007.

Monopolizarea opiniei publice

■ CONSTANTIN ILAȘ

[„Petre Andrei” University of Iași]

Abstract

The comparative analysis of the way the intellectuals formulated problems of mass media in two distinct periods (1990-1992 and 2009-2010) established the basic problem of the media environment in the post-communist Romania: the fact that there is no segment of mass-media independent from the political and economical point of view, so that the public opinion and the population should benefit from an objective, impartial and well balanced means of information.

Keywords

analysis, mass-media, political control, intellectual, objectivity

Sănătatea mediilor de informare în masă nu-i poate fi nimănui indiferentă poate în aceeași măsură în care sunt de dorit pentru democrație o justiție independentă și dreaptă sau o clasă politică necoruptă ori instituții statale funcționale. Nietzsche spunea la un moment dat că nu avem un alt mijloc pentru a acționa bine decât pe acela de a gândi corect. Or, pentru gândirea corectă, adică pentru posibilitatea de a anticipa în detaliu ceea ce urmează să faci, decisive sunt informațiile prealabile. Este așadar de la sine înțeleasă nevoia ca mediile de informare să fie imparțiale și obiective după cum trebuie să asigure un acces liber și egal la exprimare tuturor opiniilor (fapt care, bineînțeles, nu conferă prin el însuși în mod automat o valoare egală tuturor opiniilor). De la sine înțeles este și ceea ce știu demult oamenii politici, și nu numai ei, anume: cine stăpânește și formează opinia publică stăpânește și modelează gândirea și în consecință acțiunea.

Ca atare nu ni se pare întru totul ilegală chestiunea: cine și cum anume veghează asupra *câinelui de pază* al democrației? Nu pledăm aici pentru ca eventualele exigențe exprimate în legătură cu sănătatea presei să devină corp pentru o lege mass-media. Vom lua sănătatea mediilor de informare drept simplu pentru virilitatea democrației și a democratizării reale. De altfel, nu atât sănătatea cât mai ales bolile, urgențele și pericolele care afectează ori pot afecta

mess-media. Or, intelectualii sunt cei chemați să vegheze asupra acestor boli ale *câinelui de pază* al democrației. Funcția socială a intelectualului este *experimentarea fricii* în toate formele și manifestările posibile, fapt care-i conferă posibilitatea de a vedea și anticipa pericole acolo unde privirea simțului comun nu ar putea bănui că există.

În ceea ce privește țara noastră, și poate toate țările ieșite în 1989 din fostul bloc comunist, intelectualii au trebuit să-și asume o sarcină suplimentară. Considerăm a fi plauzibilă opinia lui H. R. Patapievici exprimată recent într-un supliment al revistei „22” și anume că, citez cu aproximație: „comunismul ne-a adus și a adus întreaga societate într-o stare de apolitism amorf fiind neutralizată din punct de vedere politic”¹. Cu alte cuvinte, un regim politic totalitar a reușit să ne aducă din punct de vedere politic la o veritabilă stare de natură. În consecință, intelectualii au trebuit să-și asume și sarcina de a fixa prioritățile agendei spațiului și treburilor publice.

Sarcina pe care ne-am propus-o aici constă dintr-o analiză comparată a problemelor și urgențelor mass-media așa cum au fost acestea depistate și formulate de către intelectuali în revista „22”. Materialul asupra căruia am aplicat această analiză sunt câteva numere luate aleatoriu din colecția revistei; mai exact, 15 numere din perioada 1990 – 1992 și alte 15 numere din perioada 2009 – 2010. „Selectia” aleatorie are rolul de a configura o relativă dimensiune statistică, adică pentru a verifica dacă urgențele privitoare la mass-media sunt într-adevăr recurente, adică dacă sunt cu adevărat priorități și nu doar simple reacții determinate de vreo întâmplare sau alta fără reverberații asupra întregii comunități pe o perioadă mai lungă. Am lăsat deoparte ipoteza seducătoare de a vedea în ce măsură revista „22” a contribuit la democratizare. Este destul de complicat să verifici dacă, care și cum au fost preluate și concretizate, legislativ sau altfel, de către oamenii politici, temele și prioritățile considerate urgente și absolut necesare de către intelectuali. Este de ajuns să ne amintim cât de defectuos legislativ și practic funcționează CNSAS pentru a vedea cât de deliberat „distorsionat” a fost preluat de către politicieni proiectul deconspirării Securității ca poliție politică și a accesului la dosare.

22 decembrie 1989: România trece brusc de la controlul politic și cenzura ideologică deplină exercitate de către partidul comunist și de securitate asupra tuturor mijloacelor de comunicare în masă, la un maraton de transmisiuni în direct, adică de la ideologizarea totală a realului la faptul brut transmis live.

Contextul general în care a activat mass-media în anii 90-92 poate fi schițat prin inventarierea sumară a temelor recurente din revista 22: nevoia de aflare a adevărului cu privire la evenimentele din decembrie 1989 și a mineriei din 13-15 iunie 1990, și legată de acestea nevoia de a descoperi, judeca și de pedepsire individuală a celor responsabili; înființarea Alianței Civice și prioritățile acesteia; liberalizarea prețurilor și privatizarea; supraviețuirea structurilor și a mentalităților comuniste; revenirea foștilor activiști de partid și a slujitorilor securității pe piața opiniei publice; problema autonomiei universitare; recuperarea trecutului și a memoriei; „independența” televiziunii române libere; procesul comunismului; riscul desființării Uniunii Scriitorilor. De asemenea nu vom putea stăruia asupra tuturor urgențelor mass-media semnalate de către intelectuali dar o schiță rapidă poate configura o imagine de ansamblu a problemelor cu care se confrunta presa, urmând ca noi să ne oprim doar asupra celei mai stringente. Numărul 42(92) din anul 1991 al revistei 22 are în antet un titlu mare: Presa în pericol!, iar editorialul Gabrielei Adameșteanu, „Cifre, nu fraze” inventariază sec problemele cu care se confrunta revista 22, și în general presa scrisă: scăderea tirajului (22, de la 100.000 de exemplare în ianuarie 1991 la 37.000 în august); lipsa de control asupra difuzării (Rodipet reținea sume mari pentru exemplare-

1 Horia R. Patapievici, „România a ratat complet ideea statului minimal”, 22 Plus 306, (2010), <http://www.revistaz22.ro/articol-9184.html>.

le nevândute dar nu exista de fapt un control asupra retururilor); proliferarea presei tabloide incipiente; diferențele dintre prețul de cost plus prețul de difuzare și prețul de vânzare (12,75; 4,75; 10 lei); faptul că principalul difuzor, Rodipet-ul, era controlat de către stat și nu exista o rețea de difuzare națională particulară capabilă s-o concureze pe cea de stat; apelul la un difuzor particular a cauzat pierderi de un milion de lei revistei (pachetele de ziare au fost găsite nedesfăcute, intacte, nedifuzate; scandalul „Cassandra”); blocaj financiar în recuperarea datoriei cu pierderi datorate și ratei inflației; discreditarea de către președinte a unei „anumite părți a presei” și apariția unei alte părți a presei menită să atace opoziția puterii; creșterea prețului hârtiei și a tipăririi (de patru ori din primăvară până în toamnă), așadar riscul falimentului pentru publicațiile care nu și-au mărit prețul de vânzare peste prețul de cost pentru a rămâne accesibile unui public cât mai larg; pericolul „unanimității”, adică faptul că în absența presei independente în spațiul public ar putea ajunge doar „informațiile” pe care le transmitea radio-televiziunea română și ale presei scrise controlate de guvern și partidul majoritar, FSN; este totodată recunoscută libertatea presei (faptul nu s-au mai spart ferestrele redacțiilor; nu s-au mai distrus mașini de scris și fax-uri; n-au mai fost agresați oamenii redacțiilor doar pentru că purtau legitimațiile unei „anumite părți a presei”: referința este la „mineriada” din 13-15 iunie 1990); legea care amenința să cumințească o „anumită parte a presei”; faptul că asociațiile ziaristilor, sindicale și profesionale, au căzut de acord cu privire la o Lege a Presei ignorată însă de către Parlament², care avea un alt proiect.

Urgența majoră a mass-media din România în anii 1990 – 1992 este rezumată exemplar într-un articol care amintește de un interviu a lui Vartan Arachelian cu regele Mihai „difuzat ca printr-un miracol”³ la Televiziunea Română în timpul campaniei electorale din aprilie 1990. Cu alte cuvinte, în anii `90 era nevoie de miracole pentru ca o informație de interes public, dar care nu convenea puterii FSN, să ajungă să fie difuzată la Radio-Televiziunea Română. Așadar, chestiunea cea mai urgentă pentru intelectuali în ceea ce privește mass-media a fost faptul că cel mai important mijloc de comunicare în masă, TVR, era controlat de către puterea politică. Și, deși fiind un serviciu public, nu respecta principiul egalității de tratament⁴, astfel încât opoziția politică, precum și cei care aveau alte opinii decât puterea politică nu aveau acces la exprimarea opiniilor lor pe canalul dominant de comunicare în masă. În consecință, opinia publică era modelată exclusiv de către putere, conform intereselor sale, iar populația era pusă în situația lipsei de alternativă, pentru că de facto opoziția era „lipsită de mijloacele practice de a influența opinia publică”⁵. Or, în revista 22, monopolizarea televiziunii publice de către președinte, guvern și partidul majoritar este examinată și denunțată în toate formele sale: de la discreditarea și calomnierea publică a unor personalități incomode pentru putere⁶ până la orchestrarea violențelor de stradă prin intermediul TVR⁷; de la prezentarea de non-știri și risipa timpilor de antenă cu emisi-

1 Alina Mungiu, „Faceți acordul măcar la Legea Presei”, 22, 49(1990), 13 (articolul face parte dintr-o pagină dedicată unui an de la libertatea cuvântului, realizată de Alina Mungiu)

2 Mungiu, „Faceți acordul”, 13. Despre o nesupunere civilă la această eventuală lege a presei scrie și Victor Ivanovici, în articolul „Nesupunerea civilă”, 22, 24(1991), 4.

3 Mihnea Moroianu, „Statuia Comandorului”, 22, 5(1991), 4.

4 Doru Cosma, „Dreptul la antenă”, 22, 9 (1991), 14

5 Bedros Horasangian, „Autoritate, autoritarism, autorități”, 22, 5 (1991): 4.

6 Dan Grigore, „Partitura calomniei”, 22, 5(1991), 12; Andrei Pleșu era „descoperit” la un „eveniment televizat pe programul I la o oră de maximă audiență” drept „vinovatul, Marele Vinovat, autorul tuturor vânzărilor de țară”.

7 Bogdan Ghiu, „Sentimentul datoriei împlinite”, 22, 24 (1991), 2; articolul aduce în atenție și demontează un film realizat de o companie „Media Pro”, bănuț a fi a lui Adrian Sârbu, și televiziunea română, film intitulat Iunie 1990 – 72 de ore, prezentat pe 13 iunie 1991 la TVR, cu scopul de a legitima intervenția violentă a minerilor în 14 și 15 iunie în Piața Universității, prin aceea că prezenta denaturat și mistificator doar evenimentele din 13 iunie și doar din perspectiva autorităților;

uni ridicole¹ până la minciuna organizată² și gândirea unei legi a audiovizualului deliberat defectuoasă pentru ca accesul opoziției la dreptul de antenă să devină imposibil³; de la faptul că „hiperbolizarea mișcărilor puterii”⁴ și prezentarea exclusivă a opiniilor puterii modelează în opinia publică o anumită „viziune” despre democrație la încercarea eşuată de spargere a „blocaiei” prin înființarea primului post de televiziune independent, SOTI, care avea menirea să „contrabalanseze dezinformările televiziunii prin existența unei „tribune” a adevărului,... SOTI, „cheia succesului” în spargerea blocaiei de minciuni oficial-televizate”⁵; de la nevoia de a elimina din TVR vechii activiști de partid, cenzorii și slugile securității la eliminarea deplină a controlului politic al TVR printr-o lege de organizare și funcționare prin care TVR să nu mai poată fi aservită puterii niciodată⁶. Or, în dezbaterile proiectului de lege a audiovizualului, Doru Cosma critică reglementarea incompletă și lacunară a dreptului de antenă care nu prevede modalitățile practice pentru aplicarea efectivă a legii: nu se arată care sunt beneficiarii dreptului de antenă, așa cum prevăd legile din Franța și Statele Unite, după cum nu se arată nici în ce fel li se asigură acestora egalitatea de tratament în exprimarea opiniilor, după cum, de asemenea, se remarcă din mai multe articole ale proiectului „tendința de a favoriza formațiunea politică aflată la putere”⁷.

6 decembrie 2009: Traian Băsescu este reales președinte al României în al doilea tur de scrutin. Se infirmă astfel unul din miturile recente cultivate chiar de către mass-media, și anume că nu se poate câștiga un război împotriva presei⁸. Titluri din revista 22: „Băsescu II, născut din ura mogulilor și prostia lui Geoană”, „Aroganța oligarhilor i-a făcut cadou lui Băsescu al doilea mandat”, „Victorie împotriva tuturor”, „Au pierdut împreună”. Aceste titluri vorbesc cumva de la sine despre situația mass-media reflectată de revista 22: „70000 de români în plus față de votanții lui Mircea Geoană au făcut diferența în ceea ce trebuia să fie punctul culminant al „Watergate”-ului român început în 2007 odată cu acțiunea de suspendare a lui Traian Băsescu din funcția de președinte”⁹.

Probleme generale ale mass-media, așa cum apar în revista 22: degradarea generală a nivelului dezbaterilor publice; polarizare politică excesivă; luări de poziție tendențioase; șantajul de presă; presiuni prin campanii de presă făcute de Antena și Realitatea SOV asupra instituțiilor statului (Fiscului, CNSAS, ANI, CNA)”¹⁰; apariția de stenograme din dosarele DNA a lui Voicu, Vântu sau ale încercării de șantaj asupra șefului ANI, Macovei, de către Sorin Roșca Stănescu și Bogdan Chireac, rămași încă nesancționați penal; încercarea de canonizare a marelui pontif al național-comunismului, Adrian Păunescu¹²; „mogulizarea” presei, dovedită indirect prin steno-

1 Alina Mungiu, „Diletantism jurnalistic de interes național”, 22, 9(1991), 2; Ștefana Steriade, „Televiziune și democrație”, 22, 47(1990), 4.

2 Bedros Horasangian, „Minciuna organizată”, 22, 24(1991), 4.

3 Cosma, „Dreptul la”, 22, 9 (1991), 14.

4 Steriade, „Televiziune și”, 22, 47(1990), 4.

5 Andreea Pora, „Cazul SOTI”, 22, 2(1992), 6.

6 Dumitru Iuga, „Ce rol nefast a jucat Televiziunea!”, 22, 45(1990), 10.

7 Cosma, „Dreptul la”, 22, 9 (1991), 14.

8 Acest aspect a fost remarcat de către dl. Sorin Bocancea într-o discuție privată.

9 22, 50 (2009).

10 Andrei Cornea, „Victorie împotriva tuturor”, 50 (2009), 4.

11 Andreea Pora, „Presa Malpraxis”, 22, <http://www.revista22.ro/arhiva-2010-06-29>, 1060 (2010).

12 Personal cred că tabloidizarea și OTV-izarea mass-media a început odată cu reactivarea în spațiul public după decembrie 89 a jurnaliștilor care au slujit Securitatea în perioada comunistă și care aveau pe atunci sarcina de a discredita diaspora și orice posibilă opoziție la regimul comunist. „Stilul” nesancționat public al publicațiilor Europa, Totuși Iubirea, România Mare, Socialistul, dar și a personajelor gen C. V. Tudor, A. Păunescu, Gheorghe Funar, Ghe. Dumitrașcu, George Pruteanu, Becali care au făcut și fac încă audiență, a încurajat degradarea până la tabloidizare a dezbaterilor publice și a unei bune părți din mass-media.

gramele din dosarele Vântu; calomnia constantă, minciunile și reaua credință; nevoia de audiență cu orice preț; informările denaturate, ca să nu le spunem dezinformări; alianțele dintre liderii de sindicat, partide politice și moguli de presă; etichetele puse de președintele actual: „țigancă imputită”, „tonomate” și „mogul”; parteneriatul dintre trusturile media și opoziția politică; partizanatul agresiv și obedient al moderatorilor, redactorilor și editorilor; linșajul media al președintelui și al partidului de la guvernare: „Watergate”, dar cu manipulări și injurii, nu cu dovezi – toate acestea au condus la transformarea opiniei publice și a spațiului public într-un câmp de luptă partizană și nu o piață concurențială a opiniilor celor mai productive pentru viața comunității în ansamblul ei, precum și la satisfacerea nevoii de informații veritabile.

Problema urgentă nu constă în faptul că există presă partizană sau chiar trusturi de presă care răspund intereselor economice și politice ale patronilor, ci faptul că această presă partizană politico-economic este un instrument de șantaj politic și economic în defavoarea informării corecte a cetățenilor, după cum și faptul că această presă este dominantă pe piața opiniei publice confiscând cea mai mare parte a audienței, astfel încât acea parte a mass-media care este relativ independentă economic și politic, precum și echidistantă, obiectivă și corectă față de public, nu mai are nicio șansă față de acapararea prim-planului de către presa partizană, care reușește să modeleze printr-o repetiție insistentă opinia publică cu temele și în forma care o servesc, favorizându-i interesele. Iar acest fel de a face presă tinde să devină normalitatea. Consecințele neintenționate sau poate deliberate ale acestui stil de a face presă consistă în faptul că opinia publică ajunge să fie sedată, anesteziată de judecățile globale sau prin opiniile de tipul: toți mint, referitoare la jurnaliști, și totuși sunt corupți și fură, referitoare la oamenii politici.

Riscând o judecată în loc de concluzie am putea spune că, pe fond, democrația din România post-comunistă are aceeași urgență: cetățenii români nu dispun încă de un segment al mass-media care să fie suficient de independent din punct de vedere politico-economic și destul de vizibil ca audiență, astfel încât cetățenii să beneficieze de o informare corectă, obiectivă, echilibrată și echidistantă.

BIBLIOGRAFIE

Revista 22, numerele 45(1990), 47(1990), 49 (1990), 5(1991), 10(1991), 21(1991), 24(1991), 42 (1991), 50(1991), 51(1991), 2(1992), 3(1992), 5(1992); <http://www.revistazz.ro/arhiva>, anii 2009 – 2010.

Conținuturi, semnificații ale comunicării în presa scrisă post-decembristă¹

■ LIVIA DURAC
[Romanian Academy]

Abstract

In the evolution of a society, appears as natural the necessity of the communication quality. Of all the language compartments, the vocabulary is the tidiest of thinking and knowledge and, through these, of reality, reacting in the most intensely and rapidly way to the changes from it, especially from the society. In the present paper, we make an inventory of the neological syntagms, from a series of editorials of Formula As magazine, signed by a lucid, impartial analyst, also non-aligned from the political commitment, who has made weekly "radiography" the political, administrative, cultural scene from the post-December Romania.

Keywords

communication, Romanian society, syntagm, post-December language, linguistic adoption

Considerații introductive

După bulversările social-politice din 1989-1990, limba română și-a „descătușat” puterile de inovații lexicale, în domeniul derivării, mai larg, al formării cuvintelor, al mutațiilor semantice, al împrumuturilor aproape fără opreliști din alte limbi, în special din engleză (deși influența limbii engleze asupra limbii noastre este mai veche decât se crede), al posibilităților asociative ale cuvintelor „neaoșe” și împrumutate, al stabilizării unor noi îmbinări lexicale, care, prin grade diferite de sudură și prin frecvență ridicată, tind să devină perifraze (locuțiuni și expresii), uneori fără corespondent printre cuvintele simple. Deocamdată, nu se poate prevedea soarta acestor sintagme, șansele lor de a se încetățeni, prin coeziune și „absorbție” semantică, ca grupuri fixe în vocabular, deci lexicalizate, este greu de apreciat; dar asemenea tendințe de primenire sunt interesante și merită să fie cercetate. Agentul cel mai activ al acestor direcții de înnoire lexicală rămâne, în primul rând, presa scrisă, alături de alte mijloace de comunicare în masă, limbajul scris bucurându-se de un plus însemnat de prestigiu față de comunicarea orală.

¹ Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului Societatea Bazată pe Cunoaștere – cercetări, dezbateri, perspective, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, ID 56815.

Am selectat ediții „mai vechi” ale ziarului *Formula As* din două motive: mai întâi pentru că acele editoriale sunt prezentate într-un limbaj sobru, fără stridențe și abuzuri, spre deosebire de atâtea alte publicații, care cultivă cu orice preț senzaționalul (fie el și scabros, până la patologic) sau care, orientate spre extremism naționaliste, chiar șovine, cultivă un limbaj indecent. Cea de-a doua motivație care a stat la baza opțiunii noastre de selecție este aceea că am identificat în respectivele editoriale bogăția lingvistică specifică unei atmosfere dominată de o împetritură – adeseori – caragială, ce domina scena politică românească în anii dinaintea imediată a trecerii în secolul prezent. Și, chiar și așa, criteriul decenței în exprimare este respectat cu sfințenie. Am adăuga acestor motive gradul ridicat de subiectivism ce marchează dominant presa actuală, în care nu sunt înfrânate simpatiile și antipatiile personale, ignorându-se astfel criteriul nepărtinirii, al imparțialității.

Unele din sintagmele inventariate în cadrul lucrării de față au toate șansele să se sudeze până la lexicalizare. Oricum, intenția este de a surprinde un moment din „mișcarea” vocabularului înspre înnoire frazeologică sau, cel puțin, înspre „flexibilizarea” registrului de combinații lexicale minimale.

„Noutăți” lexicale, sensuri paradigmatică în limbajul post-decembrist

O teză unanim acceptată, atât în lingvistica românească precum și în cea generală, este aceea potrivit căreia bogăția unei limbi este dată, mai întâi, de varietatea vocabularului ei; în al doilea rând, se admite că, schimbările petrecute în societate, precum și progresele spectaculoase ale științei și tehnicii contemporane se reflectă în primul rând și în mod nemijlocit în vocabular, considerat, pe drept cuvânt, compartimentul limbii cel mai labil și mai deschis influențelor din exterior, adică a schimbărilor din gândire și din societate, ca și interacțiunilor cu alte limbi. Se impune, deci, necesitatea unei cât mai aprofundate studieri a vocabularului unei limbi și, ori de câte ori este cu putință, aceasta să se facă în indisolubilă legătură cu transformările, de diverse naturi, care se produc în viața materială și spirituală a unei anumite colectivități lingvistice. În lucrarea de față, materialul lexical, anume îmbinările excerptate pot fi și trebuie să fie supuse unei atente repartiții tematico-semantică sau onomasiologice, având în vedere bogăția termenilor folosiți în cuprinsul editorialelor de care ne-am ocupat.

Ne propunem, pe baza câtorva sintagme semnificative, să ilustrăm nu doar *noutatea* unor îmbinări, ci și (sau) mai ales îmbogățirea paradigmatică a sensurilor unor sintagme. Pentru glosarea de sensuri ne bazăm pe *DEX*¹, apelând uneori, pentru etimologie, și la *DN*². Ne-am limitat la edițiile menționate tocmai pentru a evidenția noutățile înregistrate față de aceste ediții lexicografice, care, de altfel, nici nu aveau libertatea de a consemna sintagme de tipul celor din presa actuală.

Astfel, chiar dacă nu am apela la *DEX* sau la *DN*, termenul *comunism* l-am putea glosa ca “fază” superioară și supremă “în plan socio-economic și politico-cultural, din evoluția, logică, a umanității” (în presa de până în 1989 se întâlneau, extrem de frecvent, formule sintactice, aproape frazeologizate, precum „culmile luminoase ale comunismului”, „înaintarea neabătută spre comunism” etc.). În *DEX*, s.v. *comunism*, sunt date două sensuri (de fapt, definiții ale conceptului): 1° „Doctrină socială, politică și economică constituită pe principii abolirii proprietății private și a instaurării proprietății colective”; 2° „Ideologia, teoria înfăptuirii comuniste”. Ideea (și sensul) de orânduire, chiar ideală, spre care trebuia sau ar fi trebuit să tindă ome-

1 * * *, *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, (București: Academiei, 1975).

2 Florin Marcu, Constant Măneacă, *Dicționar de neologisme*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, (București: Științifică, 1966).

nirea este (sunt) contrazise, în mod neechivoc, de sintagma *comunism „defunct”* (F.A., VIII/332, p. 2). Combinația celor doi termeni (primul < fr. *communisme*, al doilea < lat. *defunctus*, fr. *défunt*), realizată de autor și acceptată de alții, este aptă să modifice semantica termenului-pivot, în sensul că nu mai este sau nu mai poate fi vorba de o formațiune infailibilă, deci perenă. Că această sintagmă nu este strict individuală (ea fiind, cu siguranță, des utilizată și în alte publicații de după 1989) ne-o sugerează și alte combinații posibile, de tipul *comunism muribund* sau *comunism în comă* (cf. derivatele, sau, mai degrabă, compusele, extrem de frecvente în mass-media, precum *cripto-comunism*, *neo-comunism*, *post-comunism*).

Chiar dacă ar fi strict individuală (în idiolectul și idiosilul autorului editorialului), calificarea prin determinativul adjectival *defunct* are darul și puterea nu doar de a „șubrezi” sensurile inventariate ca „tabu” pentru lexemul *comunism*, ci și de a face anacronice îmbinări de tipul *comunism luminos* etc.; ca dovadă este și îmbinarea *prăbușirea comunismului* (F.A., VIII/310, p. 2), prin care se marchează, definitiv, caracterul anacronic, aberant și antiistoric chiar, al realității din aspectele acestui concept. Racilele realității date sunt semnalate și de formula *citadela centralismului de tip comunist* (F.A., VIII/311, p. 2), în care toți termenii sunt, pentru limba română, relativ neologici (< fr. *citadelle*, it. *cittadella*; < fr. *centralisme*, rus. *centralizm*; < fr. *type*, lat. *typus*; < fr. *communiste*), contextul vizând o realitate concretă și anume: „Anunțul făcut de secretarul de stat, Corneliu Gorcea, din Ministerul Finanțelor, a părut prima lovitură, cu adevărat serioasă, dată *citadelei centralismului de tip comunist* care este RENEL-ul.” Este surprinsă, aici, existența unor „state” în stat.

Formule ca *teză leninistă* („O astfel de idee, susținem, viza dezmembrarea României, acuzată în *tezele leniniste* ale Internaționalei Comuniste de «imperialism»” – F.A., VIII/329, p. 2) sunt neîndoielnic preluate, dar în contexte azi dezavuate, din discursul politico-ideologic de dinainte de 1989.

O „noutate” lexicală este sintagma *opозиție democratică* („Anul 1997, primul an al guvernării fostei *Opoziții democratice* s-a sfârșit ca o petardă: demisia ministrului de Externe al țării, dl. Adrian Severin” – F.A., VII/292, p. 2), o îmbinare ca și tabu (dacă a fost prezentă în presa ante-decembristă, ea se referea la viața politică din țările „capitalist-imperialiste”). Determinantul *democratic(ă)* permite ori măcar sugerează sintagme ca *opозиție ne-~* sau *anti-~*, dar și *opозиție reacționară (retrogradă, eventual, nostalgic-comunistă)*.

Sintagma *revoluția română* nu pare, la prima vedere, tipizată. *Revoluție* (cu patru sensuri proprii sub I, după DEX; sub II se dau, aici, înțelesuri tehnico-științifice specializate; < fr. *revolution*, lat. *revolutio*, germ. *Revolution* (tot după DEX) înseamnă, printre altele, schimbare radicală a ordinii sociale, cu sau fără violență ori vărsare de sânge. Sintagma *revoluția română* pare, însă, în mod intenționat, echivocă, cât timp revoluția din decembrie 1989 a fost considerată și calificată în diverse feluri, ca *așa-zisă revoluție*, deci *pseudorevoluție*, *învălmășeală*, *bulibășeală* ș.a. („După nouă ani de la ceea ce s-a numit «*revoluția română*», cei mai mulți observatori constată, din prima perspectivă, că societatea românească este încă departe de o stabilizare funcțională, de evoluție morală” – F.A., VIII/332, p. 2). Autorul nu mai actualizează „tălmăcirile” actuale, luându-și distanța necesară în timp: „ceea ce s-a numit «*revoluția română*»”.

Din contextul de mai sus se pot desprinde, pentru discuție, și sintagmele *stabilizare funcțională* și, respectiv, *evoluția morală*. Prima (alcătuită din cuvântul românesc *stabilizare* < rom. (a) *stabiliza*, cf. fr. *stabiliser* și din împrumutul neologic probabil de sursă franceză, *fonctionnel*, eventual, după DN, și italiană, *funzionale*, par a nu se referi la stări (sociale etc.) de echilibru, ci disfuncționale, în echilibru precar, care au nevoie de decantare. Ipoteza noastră se sprijină și pe cea de-a doua sintagmă, *evoluția morală* (cu etimologie multiplă: franceză, italiană, latină pentru primul component; cf. lat. *moralis*, fr. *moral* pentru al doilea), căci stabilizarea func-

țiilor (statului etc.) merge „mână în mână” cu nevoia asanării morale (a puterii și a organismelor, în primul rând). Oricum, îmbinarea *evoluția morală* este sugestivă: se sugerează prin ea nevoia unor împliniri față de „morală” anilor precedenți, ca și faptul că *moralitatea* este sau trebuie să devină decisivă. Afirmăm aceasta, întrucât sensurile din *DEX* pentru termenul *moralitate* (s.v.) se referă la ceva „consfințit”, consacrat. Or, *evoluție morală* nu poate semnifica decât „însănătoșire” a unei moralități „pre-comuniste”.

O îmbinare lexicală care ne-a atras atenția este *contract oneros* (F.A., VII/331, p. 2), cu sensul (atribuit de noi): „acord, înțelegere, convenție prin care două sau mai multe părți participante se obligă să îndeplinească o anumită prestație, care aduce beneficii, deopotrivă, tuturor”. Sintagma, fiind de natură juridică, trebuie explicată în conformitate cu *Dicționarul de drept civil*, unde găsim, la p. 155, următoarea explicație: „*contract oneros*, contract prin care fiecare parte urmărește să obțină un folos, un echivalent, o contraprestație, în schimbul obligației ce și-o asumă;...”¹. În *DEX*, în dreptul termenului *oneros*, găsim: „(Despre contracte, convenții etc.) Care impune cuiva sarcini; p.ext. împovăraător, apăsător, necinstit. *Act cu titlu oneros* = act juridic prin care o persoană se obligă să execute o prestație, fără a urmări să primească ceva în schimb”². Explicația pe care o aflăm în *DEX* pentru *act cu titlu oneros* o regăsim în dicționarul juridic amintit mai sus, la p. 153, pentru așa-numitul *contract gratuit*, contract prin care „una dintre părți se obligă să procure celeilalte un folos patrimonial, fără a primi nimic în schimb”³. Se observă, așadar, că sensurile din cele două dicționare sunt în aproape deplină contradicție, pentru sintagma care ne interesează, *contract oneros* („Dl. Dăianu a sesizat că, pentru România, un astfel de *contract*, destul de *oneros* din start, devine extrem de împovăraător în contextul unei tranziții bâlbâite”).

De strictă noutate este îmbinarea *mineriadă oribilă* („Dl. Cozma și-a asumat extraordinara misiune de a redresa imaginea unei țări compromise de o revoluție asimilată cu o lovitură de stat, de *oribilele mineriade*, de o – fostă – administrație disimulatorie, malversantă” – F.A., VII/292, p. 2). Determinantul *mineriadă*, derivat din *miner* (< fr. *mineur*), cu sufixul românesc *-(i)adă*, s-a format în anii post-decembrști, pe fondul unor reacții de nemulțumire care au dus la ample mișcări de revoltă organizate de mineri, acțiuni cu caracter profund barbar. În perioada de dinainte de '89 eram obișnuiți cu sintagme ca *minerul de onoare al țării*, *industrie minieră*, *producție minieră*, *minerii țării* și alte câteva, termenul *mineriadă* fiind practic inexistent în acea vreme, în limba română. Evoluția evenimentelor a dus la „necesitatea” creării acestui cuvânt, care apare în contextul de față asociat cu adj. *oribilă* (< fr. *horrible*, cf. lat. *horribilis*). În aceeași familie lexicală intră și participiul verbului *a mina*, și anume *minat*, pe care îl găsim în îmbinarea *minat interior* (< fr. *mine*; fr. *interieur*) – F.A., VIII/299, p. 2 –, căreia îi dăm sensul de „șubreț pe dinăuntru, ceva care se află pe punctul de a se prăbuși” („C.D.R.-ul este, și el, *minat interior*, o componentă majoră a sa, P.N.L.-ul, fiind în pragul scindării”). În acest context, abrevierea C.D.R. este substantivală.

Înscriindu-se într-o cu totul altă sferă (cea pe care noi am numit-o, mai sus, „partide politice; dispute și polemici politice”), sintagma *partid extremist* (F.A., VIII/310, p. 2) era, de asemenea, prezentă în presa ante-decembristă, dar numai la „pagina externă” a ziarelor politice din acea vreme. Actualmente, această îmbinare este pentru vorbitorul de limbă română una cu caracter fix, fiind foarte des întrebuintată în mass-media (și nu numai): „Impactul electoral al *partidelor extremiste* se bazează, în fond, pe refacerea unei autorități la subminarea căreia lucrează, deocamdată, cu spor”. Determini-

1 Mircea Costin, Mircea Mureșan, Victor Ursa, *Dicționar de drept civil*, (București: Științifică și Enciclopedică, 1980) 155.

2 * * *, *DEX*, 720.

3 Costin, Mureșan, Ursa, „Dicționar”, 153.

nantul *partid* (< fr. *parti*), cu care ne obișnuisem înainte de anul revoluției române, firește cu altă semantică, intră în combinație cu adj. *extremist* (< fr. *extrémiste*), fiind – cum am mai spus – una dintre sintagmele stabile în vocabularul nostru.

Printre sintagme „înnoitoare” putem include și altele, în număr destul de mare. Bunăoară, *politician profesionist*, sintagmă constituită din două neologisme (< fr. *politicien*; < germ. *Professionist*), sugerează ideea de „clasă politică” profesionalizată, absentă sau, mai exact, „voalată” pe scena politicii românești de până acum.

În sintagma *tetragonala roșie* (F.A., VIII/297, p. 2, unde se vorbește de destrămarea, la finele anului 1996, a acesteia) frappează tocmai determinantul *roșie*, adjectiv moștenit din latină, pe lângă regentul *tetragonală* (pentru care se poate invoca termenul geometric *tetragon*, „poligon cu patru laturi, patrulater”, cu model în fr. *tétragone*, acesta cu surse grecești: *tetra*, „cu patru” și *gonia*, „unghi”), pentru a se semnifica, în viața politică, un patrulater comunist (sau, cu reminiscențe din limba rusă, *bolșevic*, literal, „majoritar”).

Sintagma *partid coalizat* (< fr. *parti*; < participiu adjectival din *a coaliza* < fr. *coaliser*) nu se referă, cum s-ar părea, la unitatea, care ar avea nevoie de refacere, a unui partid (de altfel, doar anumite partide, ca cele socialiste și comuniste, se pretindeau a fi monolite), ci la interesele unui partid, chiar și conjuncturale („Partidele coalizate în jurul lui au apărut, treptat, drept simple anexe” – F.A., VIII/299, p. 2), calificativul din urmă, *simple anexe*, sugerând oportunism, eventual, lipsă de doctrină fermă, la urma urmei, o parodie de partid.

Îmbinarea liberă *hegemonism manifest* (derivat cu sufixul *-ism* din *hegemon*, cu varianta *hegemon*, < fr. *hégémone*, cf. lat. *hegemon*; < fr. *manifeste*, cf. it. *manifesto*, lat. *manifestus*, DN, s.v. *manifest*), absolut liberă, „consolidează”, prin determinantul adjectival, semantica termenului regent (cf. și îmbinarea *hegemonism țărănist* – F.A., VIII/299, p. 2).

Interesantă este și îmbinarea *pragmatism conjunctural*, cu referire la partidele din C.D.R. (F.A., VIII/335, p. 2), adjectivul *conjunctural* (< fr.) „limpezind” semantica substantivului *pragmatism* (< fr.) în sensurile de „utilitarism”, oricum *interesat* și, prin aceasta, variabil în funcție de cei mai diverși factori, cf. și *raliere conjuncturală*, care poate prejudicia poziția unui partid (F.A., VIII/333, p. 2).

O nuanță de sens depreciativă se adaugă termenului *minister* (< fr.) prin adjectivul *înfeudat* (< *înfeuda* < fr. *inféoder*, lat. *infeodor*); firește, vocabula *minister* are, în lexicul românesc, sensuri „ferme”, „neutre”, dar sintagma sugerează șubrezenia unor asemenea instituții total aservite unei grupări, formațiuni politice.

Posibile, pe viitor (refectate în alte dicționare), îmbogățiri semantice ale termenilor-pivot din asemenea combinații sunt previzibile prin sintagme precum *guvern minoritar*; *guvern de tehnicieni*; *guvernare statuată* (F.A., VIII/299, p. 2), unde *statuată*, adjectiv de origine participială (< *a statua* < fr. *statuer*) este sinonim cu mai vechiul *consfințit*, *legiferat*, chiar *legitim*; *guvernare omogenă* (F.A., VIII/323, p. 2), determinantul sugerând, prin antonimie cu *neomogen*, șubrezenia în exercitarea activității de conducere, de administrare etc., cu atât mai mult în cazul unei *coalitii guvernamentale* (F.A., VIII/297, p. 2): „punctul de non-retur al *coalitiei guvernamentale*, ea urmând să funcționeze cu sprijinul punctual al P.D.-ului, dar fără participarea lui”).

Sugestivă este sintagma *administrație malversantă* (< fr., lat.; < fr.), care și ea probează numeroasele posibilități combinatorii între neologisme, chiar dacă semantica celor doi termeni ar părea incompatibilă pentru asocierea lor. În această situație se află multe alte îmbinări, ca *practici nepotiste* (F.A., VIII/331, p. 2), care amintește de fenomenul *nepotismului* dezvăluit încă din secolul trecut de I.L. Caragiale, *fiefuri de drept* (F.A., VIII/331, p. 2), *recul electoral* (F.A., VIII/332, p. 2), *prag electoral* (în care termenul prim este de origine sud-slavă veche) etc.

S-ar putea discuta, astfel, mai toate celelalte structuri lexicale cât de cât „unificate” semantic. Pentru eventuale consecințe semantice, dar și pentru o oarecare

noutate a lor, mai amintim următoarele: *alegeri anticipate* (unde adjectivul pare a „dezechilibra” sensul substantivului *alegeri*), *electori proprii* (electorii ar trebui să fie „obiectivi”), *sondaj de opinie, votanții schimbării, paranoia politică* (unde, de fapt, semantica este de „politică paranoică”), *negocieri de culise, eternizare în pos-turi, dezintegrarea autorității, furtună politică, rețea mafiotă, România în colaps, interes(e) clientelar(e), corupție fără corupți, politicieni nostalgici, zig-zag decizio-nal, mefiență totală, degradingolada guvernării, culise politice etc. etc.*

În asemenea sintagme, ca și în multe altele, la lectura textului publicat și la descifrarea lui, semantica termenilor se completează reciproc, nu o dată termenul prim (regent) clarificând semnificația (semnificațiile) celui secund, deși în majorita-tea cazurilor determinarea (precizarea) semantică merge dinspre termenul secund (subordonat) spre cel prim.

Concluzii

A vorbi despre lexicul presei românești (în special al celei politice), fără a face referire la bogăția termenilor neologici cu care este „împresurată” aceasta, ar fi cel puțin neadecvat. Limbajul presei politice post-decembriste stă sub semnul inovațiilor lingvistice și al împrumuturilor de cuvinte, și aceasta – desigur – pentru satisfacerea într-o măsură cât mai mare cu putință a setei de informație pe care o manifestă – în chip firesc – orice om al acestei țări. Adresându-se publicului larg (iar nu unei anumi-te categorii sociale), presa scrisă (și cea vorbită) trebuie să se caracterizeze prin „trans-parență”, prin „accesibilitate”, deziderate care au la bază folosirea corectă a inven-tarului lexical, atât al celui existent, dar mai ales al celui cu caracter neologic.

BIBLIOGRAFIE

ANDREI, Mihai; Ghită, Iulian, *Limba română. Fonetică, lexicologie, gramatică, stil și compozi-ție, exerciții*, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1983.

BIDU-VRÂNCEANU, Angela, FORĂSCU, Narcisa, *Modele de structurare semantică. Cu aplicații la limba română*, Timișoara: Editura „Facla”, 1975.

COSTIN, Mircea, MUREȘAN, Mircea, URSA, Victor, *Dicționar de drept civil*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.

COTEANU, Ion, FORĂSCU, Narcisa, BIDU-VRÂNCEANU, Angela, *Limba română contemporană. Vocabularul*, ediție revăzută și adăugită, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1985.

* * * *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, București: Editura Academiei, 1975.

DIMITRIU, Corneliu, *Gramatica limbii române explicată. Sintaxa*, Iași: Editura „Junimea”, 1982.

GRAUR, Alexandru, WALD, Lucica., *Scurtă istorie a lingvisticii*, ediția a III-a, revăzută și adăugi-tă, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1977.

HRISTEA, Theodor, *Probleme de etimologie*, București: Editura Științifică, 1968.

IORDAN, Iorgu, ROBU, Vasile, *Limba română contemporană*, București: Editura Didactică și Pedagogică, 1978.

LOBIUC, Ioan, *Contactele dintre limbi*, vol. I, *Istoricul teoriilor și metodologiilor*, Iași: Editura Universității „Al.I.Cuza”, 1998.

MARCU, Florin, MÂNECA, Constant, *Dicționar de neologisme*, București: Editura Științifică, 1966.

ȘERBAN, Vasile EVSEEV, Ivan, *Vocabularul românesc contemporan*, Timișoara: Editura „Facla”, 1978.

* * * *Tratat de lingvistică generală*, București: Editura Academiei Române, 1971.

Dimensiunea constituțională a delictelor de presă

Incompatibilitatea între dreptul libertății de exprimare și
incriminarea insultei și calomniei

■ DAN DRUGĂ

[„Petre Andrei” University of Iași]

LARISA DEMETER

[„Petre Andrei” University of Iași]

Abstract

The influence of the liberty of the press does not affect political opinions alone, but extends to all the opinions of men and modifies customs as well as laws. We shall attempt to determine the degree of influence that the incrimination of slander and insult have exercised upon the right of freedom of opinion and expression in Romania and to point out the direction which it has been given to the relation between dignity and freedom of speech by The Romanian Constitutional Court.

Keywords

freedom of opinion, freedom of expression, incrimination of press offences, slander, insult, constitutional justice, human dignity

Introducere

Justiția constituțională este considerată o dimensiune immanentă a statului de drept sau chiar cea mai importantă consecință a statului de drept, în cadrul căreia controlul de constituționalitate „se valorizează ca principiu structural”¹. Supremația normelor constituționale și existența controlului constituționalității actelor normative, realizat de o autoritate jurisdicțională, au ca efect constituționalizarea dreptului. Constituționalizarea legii „nu înseamnă altceva decât cerința de legalitate a legii, în sensul ca legea să se adopte cu respectarea normelor constituționale, atât în spiritul, cât și în litera lor”².

Decizia Curții Constituționale nr. 62 din 18 ianuarie 2007³, prin care au

¹ Ioan Leș, *Justiția constituțională* (București: Lumina Lex, 1995), 95.

² Ioan Muraru, Elena Simina Tănăsescu, *Drept constituțional și instituții politice*, vol. II (București: All Beck, 2003), 67.

³ Obiectul excepției de neconstituționalitate îl constituie dispozițiile art. I pct. 56 din Legea nr. 278/2006 pentru modificarea și completarea Codului penal, precum și pentru modificarea și completarea altor legi, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr.601 din 12 iulie 2006, având următorul cuprins „Articolele 205, 206, 207 și 236¹ se abrogă”.

fost declarate neconstituționale dispozițiile de abrogare ale normelor de incriminare a principalelor delikte realizabile prin presă – insulta și calomnia – a readus în discuție în mediile jurnalistice, politice și juridice un conflict clasic între două libertăți: libertatea de exprimare și demnitate, înțeleasă ca element al vieții private. Întrucât Constituția nu stabilește mijloacele juridice care să asigure ocrotirea adecvată, eficientă și efectivă a acestor valori, controversa nu vizează atât existența unei optici diferite în legătură cu valoarea relațiilor sociale privitoare la apărarea demnității umane și a drepturilor fundamentale ale omului, la libertatea de exprimare, la viața intimă, privată și familială, la onoare sau la propria-i imagine, cât aprecierea diferită a mijloacelor potrivite pentru apărarea acestor valori și asigurarea exercitării efective a acestor drepturi și libertăți.

Examinând constituționalitatea abrogării art. 205, art. 206 și 207 C. pen.¹ prin prisma reglementărilor libertății de exprimare în dreptul intern și european, instanța de contencios constituțional concluzionează că nu există nici o incompatibilitate între principiul libertății de exprimare și incriminarea insultei și calomniei care să impună dezincriminarea acestor infracțiuni.

1. Considerentele deciziei Curții și contraargumente

Curtea motivează necesitatea declarării neconstituționale a normelor care dezincriminau insulta și calomnia cu argumentul existenței, în lipsa acestor mijloace penale de ocrotire a demnității, a unui inadmisibil vid de reglementare, contrar dispozițiilor constituționale. Adăugând la obiectul juridic special al infracțiunilor de insultă și calomnie, pe lângă noțiunile prevăzute expres de textul de lege – onoare și reputație – și noțiunea de demnitate (opinie, de altfel, larg răspândită în doctrina penală), Curtea încearcă o concretizare, din punct de vedere juridic, a demnității. Demnitatea căpătă astfel un aspect concret, definit și limitat, de aceeași natură cu onoarea și reputația, conținut ce ar trebui protejat de o manieră generală prin mijloace de drept penal. Subiectul activ al infracțiunilor este necircumstanțiat, iar săvârșirea lor se poate produce direct, prin viu grai, prin texte publicate în presa scrisă sau prin mijloacele de comunicare audio-vizuale, însă indiferent de modul în care sunt comise și de calitatea persoanelor care le comit, faptele care formează conținutul acestor infracțiuni lezează grav personalitatea umană, demnitatea, onoarea și reputația celor astfel agresați. În opinia Curții, valorile menționate, ocrotite de Codul penal, au statut constituțional², iar înlăturarea mijloacelor dreptului penal ca instrumente de descurajare a săvârșirii acestor fapte ar conduce la reacția *de facto* a celor ofensați și la conflicte permanente, de natură să facă imposibilă conviețuirea socială care presupune respect față de fiecare membru al colectivității și prețuirea în justă măsură a reputației fiecăruia. Se motivează, de asemenea, că recurgerea la procesul civil, întemeiată pe dispozițiile 998 C. civ³

1 Dispozițiile abrogate nu pot fi repuse în vigoare prin declararea neconstituțională a normei de abrogare a acestor dispoziții, fără ca Parlamentul sau Guvernul, după caz, să adopte o nouă reglementare care să vizeze domeniul respectiv. În același sens s-a pronunțat recent Înalta Curte de Casație și Justiție în Decizia nr. 8 din 18 octombrie 2010 ca urmare a admiterii recursului în interesul legii promovat cu privire la consecințele Deciziei CCR nr. 62/2007 de Procurorul General al României.

2 Având în vedere importanța deosebită a valorilor ocrotite prin dispozițiile art. 205, art. 206 și art. 207 C. pen., Curtea Constituțională constată că abrogarea acestor texte și dezincriminarea, pe această cale, a infracțiunilor de insultă și calomnie contravine prevederilor art. 1 alin. (3) din Constituția României.

3 Dispozițiile art. 998-999 din Codul civil prezintă cadrul general al răspunderii civile pentru daune materiale și morale. Potrivit art. 998 C. civ. „orice faptă a omului care cauzează altuia un prejudiciu obligă pe acela din a cărui greșeală s-a ocazionat, a-l repara”. Nereglementarea explicită a răspunderii civile și a sancțiunilor de această natură, aplicabile în cazul faptelor de insultă și calomnie nu înseamnă vid legislativ.

care reglementează răspunderea patrimonială pentru prejudiciile produse prin fapte ilicite, nu constituie o protecție juridică adecvată, deoarece dezonoarea este prin natura sa ireparabilă, iar demnitatea umană nu poate fi evaluată în bani și nici compensată prin foloase materiale.

După aproape 20 de ani de democrație postdecembristă, decizia Curții Constituționale nr. 62 din 18 octombrie 2007 a stârnit reacții dure din partea presei, ridicând o serie de probleme fundamentale privind raporturile dintre libertatea de exprimare și demnitatea persoanei. Analizând esența argumentației Curții, constatăm că este inadmisibil ca instanța constituțională să confere prioritate demnității ca valoare supremă fără să o raporteze la celelalte valori supreme din art. 1 alin. (3) din Constituție¹. Observăm o inversare a raporturilor firești dintre libertatea de exprimare, care este regula, și limitele acesteia, care constituie excepția, în condițiile în care conținutul demnității nu poate fi determinat *a priori*. Curtea ignoră dificultățile de apărare în cazul infracțiunilor de insultă și calomnie săvârșite prin presă, susținând în mod eronat că delictul de presă ar trebui incriminat obligatoriu și ignorând astfel jurisprudența pertinentă în materie a Curții Europene a Drepturilor Omului. Invocând art. 30 alin. (8) din Constituție, care dispune, în teza finală, că „delictul de presă se stabilește prin lege”, Curtea deduce că legiuitorul nu ar putea elimina din legislație aceste delictul, confundând astfel sensul dispoziției amintite, de determinare a competenței exclusive a legiuitorului de a stabili delictul de presă, cu obligația legiuitorului de a le reglementa expres prin faptul de a oferi o protecție penală acestor valori.²

1.1 Raportul dintre demnitatea omului și libertatea de exprimare

În mod cu totul inadmisibil, Curtea utilizează în mod exclusiv valoarea supremă a demnității în vederea limitării libertății de exprimare. Este cel puțin surprizătoare importanța particulară acordată demnității, ca element al vieții private, în detrimentul celorlalte valori supreme, precum drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității, dreptatea sau pluralismul politic, deși Constituția nu stabilește o ierarhie a acestora. În acest plan al valorilor supreme, preponderența acordată demnității poate duce la desconsiderarea altora la fel de importante și, implicit, a conceptului de dreptate care impune existența unui echilibru, a unui liant între toate aceste valori supreme, iar reactivarea normelor penale abrogate poate constitui o vătămare a drepturilor și cetățenilor în sensul de valori supreme. Este de neconceput libera dezvoltare a personalității umane în lipsa garantării libertății de exprimare și de comunicare a opiniilor și informațiilor.

Se observă o tendință de definire generală, globală a demnității, conferindu-i-se un conținut mai puțin conjunctural, și mai mult dominat de o viziune individualistă, ca punct de plecare în argumentarea necesității de protecție penală a acestei valori sociale. Sintagmele folosite de Curte – „respectul față de fiecare membru al colectivității”, „pacea socială”, „evitarea conflictelor permanente” – conturează de o manieră generală conținutul conceptului de demnitate, transformându-l, astfel încât acesta nu mai este o valoare supremă, un obiectiv constituțional în funcție de care sunt interpretate toate celelalte drepturi fundamentale, ci devine un concept

1 Art. 1 alin. (3) din Constituția României: „România este un stat de drept, democratic și social, în care libertatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme, în spiritul tradițiilor democratice ale poporului român și idealurile Revoluției din Decembrie 1989 și sunt garantate”.

2 Politica statului poate avea diferite imperative și priorități, în diferite perioade de timp, determinate de frecvența, gravitatea și consecințele anumitor fapte anti sociale. În raport cu acestea, legiuitorul stabilește mijloacele juridice prin care se poate realiza protecția diferitelor relații sociale, inclusiv aprecierea gradului de pericol social al anumitor fapte, care trebuie combătute prin aplicarea unor sancțiuni penale.

juridic cu un conținut precis, ba chiar, am putea spune, un „drept la demnitate”¹ necesar a fi protejat prin mijloacele drastice ale dreptului penal. Această viziune personală a judecătorului ar putea legitima implicit soluția limitării oricărui drept fundamental în cazul unui conflict între demnitate, astfel înțeleasă, și dreptul respectiv.

Evident că o astfel de viziune nu rezultă din textul Constituției, care nu impune nici un fel de ierarhie, nici la nivelul valorilor supreme prevăzute de art. 1 alin. (3), nici la nivelul drepturilor fundamentale. Justificarea neconstituționalității normelor de abrogare prin referire exclusivă la demnitate ca valoare supremă, așa cum o face Curtea în decizia analizată, pare astfel cel puțin curioasă.

1.2. Limitarea libertății de exprimare. Controlul de proporționalitate.

Dreptul fundamental ce include demnitatea, onoarea și reputația persoanei este consacrat în art. 26 din Constituție, însă instanța nu invocă în mod direct acest drept ca limitare a libertății de exprimare, ci face trimitere direct la art. 30 și la limitele prevăzute de acesta². Astfel, posibilul conflict între două libertăți teoretic egale se transformă automat într-un raport ierarhic între un principiu general, libertatea de exprimare, proclamat de art. 30 alin (1), și o excepție de la acest principiu, o limitare, prevăzută de art. 30 alin (6). Ca orice excepție de la regulă, această limitare nu poate avea loc ori de câte ori libertatea de exprimare duce la atingerea libertății, onoarei, vieții particulare a persoanei sau a dreptului acesteia la propria imagine, ci numai cu respectarea regulilor generale impuse de art. 53 din Constituție³, în primul rând cu respectarea regulii proporționalității. Evident că pot exista derogări de la principiul libertății de exprimare, acesta nefiind un drept absolut, însă aceste derogări trebuie să fie de strictă interpretare și aplicare, în caz contrar excepția convertindu-se în regulă. Dacă nu s-ar realiza un control de proporționalitate impus de art. 53, principiul libertății de exprimare ar fi golit de conținut, acesta fiind limitat ori de câte ori ar exista formal o atingere adusă vreuneia dintre valorile menționate la art. 30 alin. (6). Acest control de proporționalitate ar fi cu atât mai necesar în cazurile când limitarea prevede sancțiuni drastice, așa cum sunt cele de natură penală.

Or, în considerentele deciziei analizate, Curtea nu face nici o referire la acest mecanism de reglare a relației dintre dreptul fundamental și excepțiile de la acesta. Se limitează doar să afirme că protecția demnității este una dintre limitele prevăzute de Constituție la libertatea de exprimare și, ca atare, orice normă legală, chiar penală, care tinde să apere această valoare este constituțională și poate limita libertatea de exprimare.

În această accepțiune, libertatea de exprimare devine un drept golit de conținut, susceptibil să fie limitat în nenumărate cazuri, întrucât art. 30 prevede, formal, o multitudine de limitări. Într-o altă ordine de idei, deși instanța de contencios constituțional face trimitere la art. 10 alin. (2) din Convenția Europeană a Drepturilor

1 Dan Claudiu Dănișor, Sebastian Rădulețu, „Competența Curții Constituționale. Insulta. Calomnia. Controlul normelor de abrogare...”, *Curierul Judiciar*, Nr. 3/2007, (București: All Beck, 2007), 14.

2 Articolul 30, alin. (1) prevede că „Libertatea de exprimare a gândurilor, opiniilor sau a credințelor și libertatea creațiilor de orice fel, prin viu grai, prin scris, prin imagini, prin sunete sau prin alte mijloace de comunicare în public, sunt inviolabile”; alin. (2) „Cenzura de orice fel este interzisă”, alin. (3) „Libertatea presei implică și libertatea de a înființa publicații”; alin. (4) „Nici o publicație nu poate fi suprimată”.

3 Articolul 53 din Constituție dispune că: (1) „Exercițiul unor drepturi sau al unor libertăți poate fi restrâns numai prin lege și numai dacă se impune, după caz, pentru: apărarea securității naționale, a ordinii, a sănătății ori a moralei publice, a drepturilor și a libertăților cetățenilor, desfășurarea instrucției penale, prevenirea consecințelor unor calamități naturale...” (2) „Restrângerea poate fi dispusă numai dacă este necesară într-o societate democratică. Măsura trebuie să fie proporțională (subl.n.) cu situația care a determinat-o...”.

Omului¹, interpretează acest text într-o manieră originală, convertind simpla prevedere din textul Convenției a faptului că libertatea de exprimare poate fi limitată pentru protecția „reputației sau drepturilor altora” într-o justificare suficientă pentru aplicarea oricărei măsuri limitative. Or, Curtea Europeană reafirmă principiul liberei exprimări și importanța acestuia într-o societate democratică ori de câte ori se află în prezența unei pretense limitări a acestui drept, făcând totodată posibilă aplicarea regulii proporționalității.

Fără îndoială, interpretarea Convenției de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului este obligatorie pentru toate instanțele interne, deci implicit pentru Curtea Constituțională, iar ignorarea referințelor Curții și neaplicarea regulii proporționalității într-un domeniu atât de delicat cum este limitarea prin norme de drept penal a libertății de exprimare creează premisele apariției pe viitor a unor cazuri de încălcare a Convenției. Dovadă în acest sens o constituie numeroasele condamnări recente ale statului român existente în jurisprudența CEDO, tocmai pentru existența unor incompatibilități similare celei dintre principiul libertății de exprimare și incriminarea insultei și calomniei.

2. Specificul infracțiunilor de insultă și calomnie prin presă

În mod eronat, Curtea, interpretând dispozițiile art. 30 alin. (8), potrivit căruia „delictele de presă se stabilesc prin lege”, trage concluzia că stabilirea delictelor de presă ar constitui o normă constituțională și că pedepsirea lor ar fi obligatorie, ceea ce face imposibilă eliminarea lor din Constituție. Această interpretare este în mod vădit greșită, fiind ruptă din contextul general al art. 30 care, fiind o normă represivă (întrucât se referă la limitarea unui drept fundamental) trebuie interpretată în sens strict și în mod sistematic. Or, conform ultimei reguli de interpretare menționată, sensul alin. (8) este acela că eventualele delikte de presă nu pot fi stabilite decât prin lege, nu prin act normativ infralegislativ, tocmai pentru a proteja mai bine libertatea de exprimare împotriva tendințelor autoritare ale puterii executive sau judecătorești, iar nu pentru a limita această libertate.

Plecând de la ipoteza că delictele de presă ar fi menite să pedepsească excesele exprimării prin mass media în general, apreciem că referirea pe care o face Curtea Constituțională la textul de lege evocat mai sus vizează expres nu libertatea de exprimare în general, ci libertatea presei. Un alt argument în sprijinul interpretării eronate a art. 30 alin. (8) este și acela al inexistenței unei legi a presei, care să sancționeze expres delictele de presă.

Este necesar, de asemenea, a fi subliniată o trăsătură esențială a acestor norme de incriminare: art. 205-207 C. pen. sunt mai restrictive deoarece pot determina încălcarea dreptului la liberă exprimare nu numai prin faptul că atrag răspunderea penală, ci și prin faptul că apărarea ziaristilor acuzați de săvârșirea infracțiunii de insultă sau calomnie este foarte dificilă. Dificultatea apărării în materie face ca normele respective să constituie o puternică limitare a libertății presei. De altfel, condamnările României de până acum de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului pentru violarea art. 10 din Convenție privesc în principal libertatea presei.

Specificul activității presei determină ca faptele imputate în cazul acestor infracțiuni să poată fi foarte ușor dovedite de partea vătămată, prin simpla depunere a articolului incriminat sau a înregistrării emisiunii respective. În principiu, în măsura în care era dovedită existența elementelor constitutive ale infracțiunii și nu exista nici una dintre cauzele prevăzute de lege pentru înlăturarea răspunderii penale, inculpatul nu se putea apăra decât făcând proba verității celor afirmate sau imputa-

¹ [http://www.coe.ro/documente/Monitor%20Inf\(2003\)%203%20roumain.pdf](http://www.coe.ro/documente/Monitor%20Inf(2003)%203%20roumain.pdf).

te, în condițiile art. 207 C. pen., care constituie o „cauză de înlăturare a infracțiunii”. Este cu atât mai dificil de realizat o apărare în cazul acestor infracțiuni cu cât este dominantă regula că sarcina probei este „răsturnată” în aceste cauze, inculpatul fiind cel care – în lipsa beneficiului prezumției de nevinovăție – are obligația de a-și demonstra nevinovăția făcând proba verității. Având în vedere că proba verității nu era admisă decât în condiții particulare, pentru apărarea unui interes legitim, era dificilă construirea unei apărări eficiente de către inculpat în condițiile în care probarea unor astfel de infracțiuni nu pune probleme deosebite, mai ales când era vorba de presă. În consecință, existența normelor penale menționate, dublată de prevederea unor pedepse cu închisoarea pentru infracțiunea de calomnie, era de natură să aducă o limitare puternică libertății de exprimare, existând posibilitatea ca ea să fie transformată din principiu în excepție.

Există și alte elemente care îngreunează și fac chiar imposibilă utilizarea acestui mijloc de apărare care îl constituie proba verității¹. În primul rând, mai ales în cazul presei, este dificil pentru jurnalist să stabilească veridicitatea absolută a informațiilor care îi parvin, el neputând fi absolut sigur de adevărul lor, chiar în condițiile verificării lor din mai multe surse. În plus, în condițiile de existență a mijloacelor de informare de azi, când circulația informației este extrem de rapidă și valoarea ei depinde de rapiditatea cu care este adusă la cunoștința publicului, de multe ori nu există timpul necesar pentru ca jurnalistul să realizeze verificări detaliate înainte de publicare. Cum art. 207 C. pen. impune inculpatului ca de fiecare dată să dovedească în mod indubitabil că cele afirmate sau imputate sunt adevărate, proba verității devine o adevărată *probatio diabolica*.

În concluzie, considerăm că o soluție a problemei ar putea consta într-o interpretare mai suplă a acestei norme penale de către instanțele de judecată atunci când este vorba de mijloacele de informare în masă, datorită condițiilor specifice de activitate a acestora și rolului lor într-o societate democratică. Din această perspectivă ar trebui considerată ca suficientă dovedirea de către inculpat a faptului că, la data publicării, toate indiciile de care dispunea, potrivit deontologiei profesionale, conduceau la concluzia că faptele afirmate erau adevărate.

Din perspectiva metodelor generale de interpretare a dreptului, o astfel de interpretare este nu numai necesară, dar și posibilă, mai ales că libertatea de exprimare presupune nu numai comunicarea unor fapte, a unor informații, ci și formularea unor opinii, a unor judecăți de valoare. Pentru acestea din urmă, este inaplicabilă proba verității, întrucât nu poți demonstra judiciar adevărul unei opinii, ci numai adevărul unei fapte afirmate².

Unul dintre argumentele Curții în favoarea neconstituționalității normelor de abrogare este acela că incriminări asemănătoare, chiar mai severe, se întâlnesc și în alte țări europene. Este adevărat că, spre exemplu, în Franța, insulta și calomnia sunt prevăzute ca infracțiuni într-o lege a presei din 1881, iar mijlocul de apărare este tot proba verității. Însă jurisprudența liberală a instanțelor franceze, în considerarea rolului fundamental pe care îl are libertatea de exprimare, a creat și un mijloc alternativ de apărare pentru ziarist, bazat pe buna-credință a acestuia. Această doctrină a bunei-credințe este în întregime o creație a judecătorului, în lipsa unui alt mijloc de apărare în afară de proba verității care să fie conținut de normele penale referitoare la insultă și calomnie.

1 „Dacă proba verității a fost admisă și făptuitorul a reușit să dovedească că cele afirmate sau imputate corespund realității, fapta pe care a săvârșit-o nu constituie infracțiune” (Octavian Loghin, Tudorel Toader, *Drept penal român. Partea specială* (București: Șansa, 2001), 248.

2 Curtea Europeană a Drepturilor Omului face în mod constant această distincție. De exemplu, în hotărârea din 8 iulie 1986 pronunțată în cauza *Lingens c. Austriei*, Curtea statuează: „Trebuie distins cu grijă între fapte și judecăți de valoare. Dacă materialitatea primelor se poate dovedi, cele din urmă nu se pretează la o demonstrație a exactității lor (...)”.

În România însă, nu au fost create astfel de mijloace alternative de apărare, așa încât reîncredințarea insultei și calomniei, în condițiile restrictive ale art. 205-207 C. pen., ar putea genera alte violări ale dreptului la liberă exprimare¹.

BIBLIOGRAFIE

DĂNIȘOR, Dan Claudiu, RĂDULEȚU, Sebastian, „Competența Curții Constituționale. Insulta. Calomnia. Controlul normelor de abrogare...”, în *Curierul Judiciar*, Nr. 3/2007, București: Editura C.H. Beck, 2007.

LEȘ, Ioan, *Justiția constituțională*, București: Editura Lumina Lex, 1995.

LOGHIN, Octavian, TOADER, Tudorel, *Drept penal român. Partea specială*, București: Editura Șansa, 2001.

MURARU, Ioan, TĂNĂSESCU, Elena Simina, *Drept constituțional și instituții politice*, vol. II, București: Editura All Beck, 2003.

<http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=339>

<http://www.coe.ro/>

¹ Dănișor, Rădulețu, *Curierul judiciar*, 21.

Libertatea presei românești – limite și limitări

■ ANIȚA GRIGORIU

[„Spiru Haret” University]

RUXANDRA COMAN

[„Spiru Haret” University]

„De zece ani și mai bine, presa românească se bucură de o libertate aproape, ca să nu zicem cu totul nemărginită – stare binecuvântată, ce poate încă n-o visează cel mai democrat dintre democrații Apusului. Nu aci este locul să judecăm dacă aceasta spre folosul sau paguba publicului românesc a fost, ori să cercetăm presa românească, bucurându-se de o așa desăvârșită libertate, a binemeritat-o prin înțelegerea misiunii culturale ce are presa în societățile moderne.”¹

I.L. Caragiale

Abstract

The study points out some important aspects characteristic for the liberty of the Romanian media in a particular context. We are facing unstable criteria which lie at the basis of defining the liberty of the press in a troubled country, characterized by a perpetual state of transition. The lack of political cohesion, the economic crisis, the chaotic legislation creates a peculiar, uncertain climate, unfit for the usage of clear liberty principles.

Keywords

democracy, restrictions, liberty of the press, political and economic pressures

La 20 de ani de la căderea regimului comunist, cantitatea de informații disponibilă pentru a înțelege și evalua încotro s-a îndreptat mass-media este mult mai mare decât ne-am fi așteptat, lucru dovedit de numărul de cărți și articole științifice consacrate problemei libertății presei. Dacă în Grecia antică, atenienii se adunau în Agora pentru a dezbate cele mai importante probleme ale cetății, astăzi, piața publică este înlocuită de mass-media. Prin intermediul televiziunii, al radioului și al presei aflăm informații stringente din lumea întreagă, despre sistemele politice, sănătate, economie, cultură și nu numai.

Într-o lume a „democrației spectaculare și publicitare”² există un paradox pe care numai secolul XXI îl putea crea: „expansiunea tehnologică”, generatoare a democrației participative, a eliminat „esența implicării, relevanța opiniei maselor populare, înlocuind-o cu *probitatea*

¹ I. L. Caragiale, *Publicistică și corespondență* (București: Grai și suflet – cultura națională, 1999), 7.

² Doru Pop, *Mass-media și democrația* (Iași: Polirom, 2001), 118.

*specialiștilor*¹ – specialiștii din mass-media. Libertatea presei, aparent neîngrădită, a transformat jurnalistul într-o voce puternică, el fiind, mai mult ca oricând, încrezător în puterea sa de judecată și de expertiză. De aici, pericolul infatuării², pericolul ca presei să-i placă prea mult să-și audă vocea, monopolizând subiectele, în propria sferă de opinie, aservindu-și publicul.

Se presupune că într-o societate liberă, instituțiile mass-media nu sunt controlate oficial cu privire la conținutul informativ al știrilor / articolelor. Paleta largă de opțiuni cu privire la canale media de pe piața concurențială generează libertate, interes și diversitate. Relativizarea valorilor și a informației are o influență covârșitoare asupra mecanismelor sociale de verificare a autenticității informației și a celui care a transmis-o iar „pericolele comunicării iresponsabile amenință permanent societățile democratice”³. În cazul unor atacuri care vizează instituții, personalități, partide politice influente, se vor găsi întotdeauna jurnaliști care să le contracareze. „Binele” și „răul”, „adevărul” și „minciuna” se vor afla într-o luptă continuă, însă întrebarea care se pune în acest context este aceea dacă publicul consumator de media este capabil să selecteze adevărul din gama diversificată și contradictorie care i se oferă. Prin urmare, „sistemul mass-media post-comunist, prin pluralitatea formelor de manifestare și prin coexistența dintre proprietatea de stat și cea privată, asigură cadrul necesar libertății de expresie și ajută la configurarea statutului societății civile”⁴. Totodată, ziarele sunt „independente de guvern, dar nu și de indivizii, grupurile, organizațiile și instituțiile care le dețin. Astfel, presa este autonomă și în același timp subordonată intereselor economice, sociale, politice, etnice, religioase și culturale ale proprietarilor.”⁵ O libertate reală a presei românești trebuie garantată de un puternic suport financiar. Un raport⁶ al Federației Române a Jurnaliștilor MediaSind din 2010 constată lipsa acestui sprijin pecuniar pentru presa autohtonă, în condițiile în care în alte țări, măsuri economice concrete precum TVA mic și subvenții directe pentru presă sunt aplicate cu succes.

Câteva atribute sunt esențiale pentru ca o instituție mass-media să fie considerată democratică, deci, în slujba cetățeanului: să supravegheze mediul sociopolitic; să stabilească agenda celor mai importante probleme ale zilei; să mijlocească dialogul dintre guvernanți și cetățeni; să posede mecanisme pentru a-i responsabiliza pe guvernanți, să îi stimuleze pe cetățeni să se implice în procesul politic, să aibă principii neclintite în privința independenței proprii, respect față de public, să se erijeze în platforme de la care cauzele cetățenilor să fie susținute clar și eficient⁷. Rămâne de văzut câte din aceste calități sunt întrunite de către instituțiile mediatice românești, a căror diversitate este impresionantă, într-adevăr, dar a căror autonomie se află sub semnul îndoielii.

Pentru profesorul de la California State University, Peter Gross, mijloacele de comunicare în masă și procesul democratizării au evoluții strâns legate una de alta, în condițiile în care „democrațiile au nevoie de un jurnalism precis, bazat pe fapte”⁸. Autorul pune problema necesității unei „culturi democratice proprii”⁹, pe care instituțiile mass-media să o deprindă și să o dezvolte în calitate de instituție formatoare

1 Pop, *Mass-media*, 117.

2 Sever Voinescu, „Gânduri rebele despre presă”, *Dilema Veche*, nr. 180, 23 iulie 2007 „Nu există sector de activitate intelectuală în România de astăzi mai vanitos și mai narcisic decât presa”.

3 John Keane, *Mass-media și democrația* (Iași: Institutul European, 2000), 19.

4 Dorin Popa, *Mass-media, astăzi* (Iași: Institutul European, 2002), 149.

5 Peter Gross, *Colosul cu picioare de lut. Aspecte ale presei românești post-comuniste* (Iași: Polirom, 1999), 101-102.

6 <http://www.monitorulexpres.ro>.

7 Peter Gross, *Mass-media și democrația în țările Europei de est* (Iași: Polirom, 2004), 50.

8 Gross, *Mass-media*, 15.

9 Gross, *Mass-media*, 21.

de opinii, deoarece este un „element și promotor al societății civile”¹. În cazul României, se poate aplica foarte bine caracterizarea făcută de Gross unei situații de criză, în care „dislocările socio-economice, sărăcia materială și lupta cotidiană pentru supraviețuire fac dificilă, dacă nu chiar imposibilă predarea, învățarea, aplicarea și practicarea atitudinilor, comportamentelor și valorilor democratice”². Autorul afirmă sentențios că României, alături de alte țări est-europene, îi lipsesc „într-o anumită măsură credințele și valorile culturii democratice”³. „Din păcate, la noi este prezentă cenzura de interes extragazetăresc, din partea patronatului sau a altor grupuri de interes cu efecte nocive.” Jurnalistul se transformă într-un dispecer, care stă în șuvoiul de informații, selectându-le. În trusturi funcționează „relația patronală, ca într-o fabrică; redacția fabrică produse, ca la patron.”⁴

Cercetătorii sistemului mediatic, publiciștii în totalitatea lor, clamează necesitatea inextricabilă a libertății presei, o libertate neîngrădită de influențele sferei politice sau ale celei economice. În primul caz, presa ar trebui să poată rezista neclintită, susținându-și principiile și obligațiile față de public, imună la amenințările sau promisiunile unora sau altora dintre partide, grupări, demnitari etc. Unii jurnaliști consideră că presa partizană ar trebui să își declare onest opțiunea politică iar determinativul „independent” să dispară de pe frontispiciul unei publicații de acest tip. În cel de-al doilea caz, al determinărilor de ordin economic, lucrurile sunt la fel de complicate. Este un cerc vicios al cererii și ofertei, în care sunt implicate următoarele piese ale jocului mediatic: instituția media – publicul – instituția care plătește spațiul publicitar rezervat.

Este firesc ca orice instituție a sistemului mediatic să caute să atragă clienți, dar acest lucru ar trebui să fie efectul unui demers jurnalistic, al unei prestații profesionale, de o oarecare ținută, și nu un scop în sine. Necesitatea susținerii financiare este explicabilă; trădarea oricăror principii morale, încălcarea celor mai elementare norme ale bunului simț, ale decenței verbale și comportamentale nu își pot găsi nicio justificare. Mass-media de astăzi tinde să recucerească procedee discursive din sfera umorului, emoționalului, senzaționalului, limbajului familiar. Aceste procedee invadează întreaga scenă mediatică, promovând caracterul pur comercial al „presei celor patru S: sex, scandal, scabros, spectaculos”⁵.

Cercetătorii domeniului jurnalistic sunt în deplin acord când susțin că mijloacele de informare în masă trebuie să fie „libere din punct de vedere structural de obstacolele direct inhibitoare de ordin economic, politic, social și cultural” și independente față de „partide, clase, regiuni și grupuri religioase”⁶. Dificilă este însă propunerea de soluții viabile pentru ca această mult discutată libertate a presei să se poată transforma din ideal în concret. Din radiografia făcută presei românești post-comuniste de către Peter Gross, în 1999, reținem ca actuale următoarele incriminări: „introducerea modelului de jurnalism occidental făcut pe baza unor premise greșite”; „mai mult nu înseamnă mai bine (explozia numerică a instituțiilor de presă nu a condus la o creștere a calității presei)”; „pregătirea jurnaliștilor trebuie completată de o pregătire și o profesionalizare a șefilor și patronilor de redacții”⁷.

Unele dintre cele mai importante evenimente petrecute în ultimii ani, cu impact asupra libertății de exprimare au fost: promovarea de inițiative legislative importante fără consultare publică, în total dispreț față de legea transparenței decizionale nr. 52/2003 (vezi proiectele noilor coduri); practica unor clienți de publicitate

1 Gross, *Mass-media*, 27.

2 Gross, *Mass-media*, 169.

3 Gross, *Mass-media*, 38.

4 Interviu acordat de C. T. P. <http://www.newsinfo.ro>, în 12 august 2009.

5 Popa, *Mass-media*, 149.

6 Gross, *Mass-media*, 15.

7 Gross, *Colosul*, 160-167.

de a amenința instituțiile mass-media cu retragerea publicității, din cauza politicii editoriale (cazul „Cupola”); abuzurile fără precedent comise de către autorități pe durata desfășurării summitului NATO; Cei mai mulți jurnaliști români consideră că sistemul mediatic autohton se află în imposibilitatea de a fi independent politic și financiar. Mulți acuză incapacitatea mass-media, expusă diverselor constrângeri de trust, de a se constitui în arene viabile pentru dezbateri publice utile dezvoltării nației. Celebra formulă a lui Walter Lippmann „Presa – câinele de pază”¹ al democrației (*watchdog*) capătă o conotație denigratoare în momentul destrucurării și transformării ei în formula peiorativă, cu referire la faptul că, pentru un os, câinele uită să își mai facă datoria. În acest sens, alți autori au intervenit și au schimbat sensul prin inventarea sintagmei „guard dog”².

În pofida existenței unui număr impresionant de organizații, asociații, federații de presă, spiritul de breaslă nu este foarte clar conturat, deși toate aceste forme instituționalizate elaborează periodic rapoarte privind libertatea și principiile deontologiei profesionale. Potrivit raportului „Freedom of the Press 2010”, realizat de Freedom House, România se află pe locul 88 în clasamentul anual al libertății presei. Totuși, gradul de libertate a presei în România a crescut în 2009, comparativ cu anul precedent, când țara noastră se situa pe poziția 92, la egalitate cu Ecuador, Panama și Peru, după Cehia, Ungaria, Bulgaria, Serbia și Croația, dar înaintea Albaniei, Macedoniai, Ucrainei și Republicii Moldova.

Libertatea presei, într-o perioadă de veșnică tranziție a unei Români ce își caută stabilitatea politică și economică de 20 de ani, se reflectă într-o serie de aspecte precum:

- numărul mare de articole de tip pamflet cu țintă „înalță” (guvernanti, potenți din toate domeniile) și îngroșarea tușei caricaturale și a notației ironice în articolele care nu se încadrează neapărat în categoria pamfletului;
- numărul impresionant de publicații, cu variante on-line, de posturi Tv și de radio;
- prezența neingrădită a „vociilor plemice”;
- înmulțirea derapajelor mediatice fără teama de sancțiune;
- numărul mare de dezbateri televizate în cadrul cărora, de multe ori moderatorul ajunge să se recunoască – truc mediatice în speranța creșterii audienței – faptul că a scăpat situația de sub control și le permite invitaților să se desfășoare furibund;
- deși se spune că marele reportaj a dispărut și nici ancheta jurnalistică nu mai este un gen ziaristic în vogă, apare totuși, în publicații apreciate de cititorii români reportajul-anchetă de anvergură, cu dezvăluiri șocante, cu descoperirea unor fraude la nivel politic înalt sau în domeniul afacerilor cu statul.
- divertismentul care depășește granițele genului propriu-zis și migrează în zone care, teoretic, nu au nicio legătură cu acest format mediatice.

Nu întâmplător, la televiziunile comerciale programul pur informativ este promovat printr-o reclamă atractivă sub denumirea „spectacolul știrilor”. Coloana sonoră a știrilor se inspiră din posibilele lungmetraje din categoria dramă și acțiune. Tot din dorința de a câștiga puncte de rating, imaginile de la evenimente tragice, în cadrul știrilor televizate, confruntă telespectatorul cu drame umane oglindite în prim plan. O figură înlăcrimată, vocea disperată a unei mame care își plânge copiii fac parte din aceeași recuzită. Este evident că „protagoniștii” știrilor nu joacă un rol, iar jurnaliștii se străduiesc să facă din produsul mediatice – termenul „produs” nu este folosit arbitrar – un „spectacol”. În imediata legătură cu cele spuse mai sus, se observă un alt aspect demn de luat în seamă. Ceea ce specialiștii domeniului au numit drept „tehnica drajeului” (acea ambalare a informației searbede într-un discurs atrăgător), apare în presa actuală cu trăsături exagerate. Utilizarea metaforelor, a

¹ Gross, *Mass-media*, 46.

² Gross, *Mass-media*, 47.

comparațiilor „riscante” este una dintre opțiunile preferate la jurnaliștii aflați în permanentă căutare de insolit stilistic.

Într-unul din comunicatele Clubului Român de Presă, din 3 mai 2010, de Ziua Mondială a Libertății Presei, se anunța că mass-media românească se află încă sub constrângerile impuse de un context economic nefavorabil „într-o țară unde atitudinea ostilă față de jurnaliști și confuziile întreținute deliberat sunt ridicate la rangul de politici de stat”¹ iar bilanțul ultimului an înseamnă zeci de publicații închise, peste 4000 de jurnaliști disponibilizați și faliment pentru multe dintre societățile de difuzare a presei. În 1807, jurnalistul englez William Gobett credea că libertatea deplină a presei va rămâne mereu o utopie², remarcă ce constituie și astăzi o piatră de hotar pe această temă, acuzând presa că menține poporul în ignoranță, pentru că ea este „cea mai iscusită unealtă în mâinile opresorilor”³.

BIBLIOGRAFIE

CARAGIALE, I.L., *Publicistică și corespondență*, București: Grai și suflet – cultura națională, 1999.

GROSS, Peter, *Colosul cu picioare de lut. Aspecte ale presei românești post-comuniste*, Iași: Polirom, 1999.

GROSS, Peter, *Mass-media și democrația în țările Europei de est*, Iași: Polirom, 2004.

KEANE, John, *Mass-media și democrația*, Iași: Institutul European, 2000.

POP, Doru, *Mass-media și democrația*, Iași: Polirom, 2001, 118.

POPA, Dorin, *Mass-media, astăzi*, Iași: Institutul European, 2002.

VOINESCU, Sever, „Gânduri rebele despre presă”, *Dilema Veche*, nr. 180, 23 iulie 2007.

<http://www.monitorulexpres.ro>

¹ <http://www.romanalibera.ro>, din data de 3 mai 2010.

² Keane, *Mass-media*, 42.

³ Keane, *Mass-media*, 42.

Mass-media și sfera publică¹

■ GEORGE BONDOR

[„A.I. Cuza” University of Iași]

Abstract

The main intention of this paper is to identify some pathologies of the Romanian public sphere, as they can be viewed in the mass media system. We use the Habermasian concept of the public sphere and we argue that the freedom of communicative action in the public sphere do not derive automatically from the existence of the free media market.

Keywords

mass media, public sphere, corporate power, democracy, Habermas

Textul de față are ca scop identificarea câtorva patologii ale spațiului public românesc, așa cum sunt ele vizibile în mass-media. Asumând conceptul habermasian de sferă publică, analiza noastră pornește de la observația conform căreia dezvoltarea capitalismului în România postcomunistă a condus la fetișizarea „pieței libere” a media. Vom arăta că libertatea de comunicare în spațiul public nu derivă mecanic din existența pieței libere.

Două libertăți

Liberalismul clasic, ale cărui idei sunt adoptate de către patronii trusturilor media, încearcă să convingă cetățenii că liberalizarea totală a pieței media și dereglementarea ei completă sunt sinonime cu libertatea presei. Această echivalare este una falacioasă, întrucât ea exprimă doar jumătate de adevăr și trece sub tăcere un neadevăr. Desigur că existența pieței libere previne monopolul statului (al puterii politice) în privința valorilor, a scopurilor și a opiniilor vehiculate în spațiul public. Pluralitatea actorilor care exprimă opinii și vehiculează valori în sfera publică reprezintă o condiție necesară, dar nu și suficientă.

¹ ACKNOWLEDGEMENT: This work was supported by CNCIS – UEFISCSU, project number PNII – IDEI 788, code 2104.

Motivul e ușor de înțeles: libertatea presei poate fi încălcată chiar de către patronii trusturilor media, fără ca astfel să fie afectată condiția pluralității punctelor de vedere. Deși există o pluralitate de posturi TV și de ziare, în interiorul fiecăruia dintre acestea nu regăsim o pluralitate a opiniilor. Fie este impusă opinia standard a proprietarului trustului, fie sunt triate opiniile care vor fi difuzate la ore de maximă audiență ori în tiraje mari, celelalte opinii nebucurându-se de șansa afirmării publice.

Mai mult decât atât, așa cum arată John Keane, „competiția erodează competiția”: piața liberă, competitivă, conduce în timp la crearea câtorva mari trusturi care pot bloca accesul pe piață sau dezvoltarea noilor competitori. Totodată, costurile ridicate ale noilor investiții în media împiedică adesea apariția unor noi posturi TV sau a unor noi ziare.¹ În ultimii ani situația s-a modificat parțial datorită apariției noilor canale de transmitere a informației, adică a televiziunilor și ziarelor online, având costuri mult mai scăzute și necesitând investiții mici. Desigur că nici aici succesul nu este garantat: televiziunile online rămân deocamdată canale de nișă, un mai mare succes înregistrând deocamdată ziarele online, cu toate că și acestea atrag un număr mare de cititori doar atâta vreme cât sunt accesibile gratis, pe când impunerea unor taxe de acces le poate scădea dramatic audiența.

Divertismul și consumul

În chip firesc, trusturile media au fost tentate să impună ca unic criteriu de funcționare ratingul, pentru că acesta se traduce direct în sumele obținute pentru publicitate. Astfel, sistemul mass-media ajunge treptat să se supună criteriului comercial, aproape toate posturile de televiziune și o bună parte a presei scrise diminuând timpul și spațiul alocate educării publicului și sporindu-le pe cele alocate divertismentului. Consecința directă a acestui fenomen este „reeducarea” publicului. Publicul e format acum din spectatori pasivi, mass-media fiind interesată nu să le dezvolte calitățile care îi fac să fie buni cetățeni, ci calitatea de consumatori. Paradigma economică a consumului se universalizează datorită / din cauza sistemului media axat pe divertisment. Odată cu dezvoltarea sistemului media corporatist, publicului i-au fost tot mai mult induse reprezentări legate de sfera economică și de divertisment. Mai precis, mass-media determină publicul să se reprezinte pe sine în termeni de eficiență economică și de consum.² Această percepție de sine este strâns legată de faptul că publicul își descoperă interesele private și se definește tot mai mult prin intermediul lor. Ele îi apar acum ca fiind nu doar juste (în contrast cu perioada comunistă, când i se inducea ideea etatistă conform căreia toate interesele particulare trebuie să se subsumeze intereselor statului), ci și singurele înzestrate cu sens. Pentru a folosi termenii teoriei critice de proveniență marxistă (Adorno și Horkheimer), industria media axată pe divertisment produce o distorsionare a realității, care este identificată de către public cu imaginea idilică prezentată de televiziuni. Are loc astfel o identificare a indivizilor cu mass-media. Publicul format la școala industriei publicității devine unul narcisist (Christopher Lasch), publicitatea ridicând consumismul la rangul de mod de viață. În țările occidentale, această depolitizare a sferei publice este într-o oarecare măsură suplinită de apariția unor fenomene politice care exprimă prevalența valorilor postmaterialiste ale societăților postmoderne, pentru a folosi terminologia lui Ronald Inglehart. În aceste societăți, concomitent cu apetența tot mai mare pentru spectacol și consum, se dezvoltă și câteva orientări care

¹ John Keane, *Mass-media și democrația*, traducere de Alina Doica (Iași: Institutul European, 2000), 67-8.

² A se vedea și Joseph L. Staats, „Habermas and Democratic Theory: The Threat to Democracy of Unchecked Corporate Power,” *Political Research Quarterly* Vol. 57, No. 4 (Dec., 2004): 591.

vizează calitatea vieții, mediul, drepturile minorităților și egalitatea de gen. În preferințele publicului (și ale cetățenilor în general), acestea iau locul vechilor structuri care defineau în mod tradițional politicul (organizații precum partidele și Biserica, sau scheme politice ca dihotomia stânga-dreapta), creând noi forme de adeziune și atrăgând publicul către participare politică atunci când vechile structuri nu mai pot îndeplini această funcție. Astfel de teme încă nu se bucură de un mare succes în rândurile publicului și electoratului românesc.

Colonizarea spațiului public

Odată cu orientarea către divertisment a celor mai multe posturi TV și ziare, asistăm și la o modificare a formatului programelor de știri. În goana după rating, unele posturi TV aduc în *prime time* știri senzaționaliste (mondene sau macabre). Știrile politice și cele care necesită investigație socială, expertiză economică sau juridică sunt trecute în plan secund, fiind adesea transmise la finalul programelor de știri. O modificare în acest sens a apărut doar în momentul în care unele trusturi au început să aibă interese politice directe, acest lucru conducând la readucerea în prim-plan a știrilor politice, direcționate însă în așa fel încât toate acțiunile unui partid trebuie să apară ca fiind malefice, în vreme ce acțiunile altuia drept salvatoare. Din perspectivă teoretică, fenomenul a fost observat și în alte țări, el fiind descris ca „spirală a cinismului”. Folosind această expresie, Joseph N. Capella și Kathleen H. Jamieson ajung la concluzia că știrile negative și cinismul știrilor și al campaniilor media conduc la diminuarea participării politice a cetățenilor. Ideea surprinde doar aspectul negativ al problemei, căci știrile – fie ele și negative ori cinice – sunt oricum mai benefice activismului politic decât absența lor. S-a constatat deja faptul că publicul care urmărește știrile TV și le citește pe cele din ziare ori de pe bloguri este mai informat cu privire la sfera politicului, are încredere mai mare în politică și, ca atare, participă într-o mai mare măsură la viața politică decât restul cetățenilor.¹

Felul în care publicul receptează informațiile prezentate în programele de știri și în dezbaterile televizate este dependent de formarea lui anterioară. Or, la aceasta contribuie hotărâtor tocmai informațiile transmise în trecut, emisiunile de impact, articolele principalilor formatori de opinie, dezbaterile care au devenit modele de tematizare a chestiunilor importante și de recunoaștere a acelor teme care au semnificație publică. Nu în ultimul rând, o contribuție decisivă în formarea publicului o are sistemul general al mass-media și, desigur, sistemul politic. Habermas explică acest fenomen ca o „colonizare” a lumii vieții. Aceasta are loc, după filosoful german, a) atunci când puterea exercitată asupra sferei publice de către corporațiile din media devine nelegitimă, b) când sistemul administrativ devine independent de sistemul generat în mod comunicativ sau, în sfârșit, c) atunci când resursele necesare pentru comunicarea publică spontană sunt insuficiente pentru a garanta articularea lipsită de constrângeri a intereselor sociale. Democrațiile occidentale, arată Habermas, sunt însoțite de sfere publice dominate de mass-media.² Amestecul de informație și divertisment are ca efect „depolitizarea comunicării publice”,³ sinonimă cu patologia sferei publice pe care Habermas o numește „colonizarea lumii vieții”.

1 Pippa Norris, *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism* (New York: Cambridge University Press, 2002).

2 Jürgen Habermas, *Between Facts and Norms* (Cambridge, MA: MIT Press, 1996), 373; Staats, „Habermas,” 589.

3 Habermas, *Between*, 377.

De la puterea statului la puterea corporatistă

În România postcomunistă au fost prezente mai multe dintre situațiile patologice identificate de Habermas. În anii 90 am asistat la prelungirea reglementării etatiste a mass-media, cu siguranță maniera cea mai directă în care puterea politică și-a exercitat dominația asupra întregii sfere publice și, astfel, asupra mass-media. Pașii făcuți către democratizarea societății nu au condus automat la eliberarea sferei publice de sub controlul masiv al statului, ci au adus în prim-plan o formă mai subtilă de control, anume cel prin intermediul finanțărilor de stat și al comenzilor de publicitate. Perioada 2000-2004 a impus cu precădere acest model. Fără să dispară complet, publicitatea de stat își pierde din ponderea anterioară, controlul asupra principalelor posturi TV și ziare revenind acum mai curând patronilor acestora. Întregi echipe redacționale au fost demise întrucât interesele patronului erau contrazise de luările de poziție ale editorialiștilor. Devine tot mai evident faptul că în interiorul fiecărei echipe pluralitatea opiniilor este anihilată, iar cine nu se supune liniei generale dictate de interesele economice și mai ales politice ale patronului este liber să plece. Deși piața media rămâne în principiu liberă, libertatea presei scade, cu precădere în anii electorali. Imixtiunea puterii corporatiste în produsele televiziunilor și ziarelor se observă mai ales la nivelul alegerii temelor care devin publice, cele neconvenabile rămânând în umbră sau fiind repede făcute uitate prin aducerea în atenție a unor teme senzaționaliste.

Cum poate fi contracarată această situație? Cu alte cuvinte, cum poate fi adusă în spațiul public dezbaterea despre treburile publice, fără a încălca însă piața liberă a mass-media? Cum pot fi parțial impuse programele care nu doar informează cu privire la evenimentele importante, ci și formează publicul pentru a recunoaște temele importante și pentru a avea un simț al chestiunilor publice și al dezbaterii cu privire la ele? Mai mult, pentru a reveni la termenii analizei de mai sus, în ce măsură publicului i se pot dezvolta simțul – și chiar datoria – de a participa la dezbaterile despre temele publice? Dacă privim sfera publică drept una de tip habermasian, adică un spațiu definit prin participarea la dezbaterea nelimitată asupra chestiunilor publice, este necesar să ne întrebăm care sunt condițiile prin care media favorizează dezvoltarea aptitudinii de a raționa privitor la treburile publice și de a dialoga în chip rațional asupra lor cu ceilalți participanți la sfera publică. Aceasta înseamnă, în același timp, a dezvolta capacitatea de a face raționamente practice privitoare la raporturile adecvate dintre interesele publice și cele private. Dat fiind faptul că după revoluțiile anticomuniste din Europa de Est asistăm treptat la un proces de dereglementare cauzat de tranziția către capitalismul sălbatic¹ al anilor 90, este oare necesar să asistăm acum la o nouă reglementare (parțială) a sistemului media? Sau trebuie dezvoltat sistemul public de media?

Aceste întrebări deschise ar trebui să constituie tot atâtea subiecte ale dezbaterii publice. Libertatea este un lucru complex. Întotdeauna sunt în joc mai multe libertăți, dintre care unele se pot afla chiar în conflict.

BIBLIOGRAFIE

KEANE, John, *Mass-media și democrația*, traducere de Alina Doica, Iași: Institutul European, 2000.

NORRIS, Pippa, *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*, New York: Cambridge University Press, 2002.

STAATS, Joseph L., „Habermas and Democratic Theory: The Threat to Democracy of Unchecked Corporate Power,” *Political Research Quarterly* Vol. 57, No. 4 (Dec., 2004): 585-594.

¹ Keane, *Mass-media*, 68.

„Datoria de opoziție” și cultura maniheismului politic în România postcomunistă

■ ANA-MARIA AMBROSĂ

[„Petre Andrei” University of Iași]

Abstract

Romanian post-communism began with a media show and has been building up on the Manicheist sense embraced by the mass-media obsessed with „opposition duty”.

Keywords

post-communism, democracy,
mass-media, opposition duty,
Manicheism

Postcomunismul a început în România printr-un spectacol media: un anunț televizat, în 22 decembrie 1989, privind fuga dictatorului, apoi prima transmisie în direct a unei revoluții. Tot ceea ce a urmat – revoluție anticomunistă, reformă instituțională, schimbarea sistemului economic – a purtat pecetea mediatizării, a implicării decisive a presei în procesele complexe de schimbare socială. Televiziunea (autoproclamată „liberă” și reconfirmată de rolul său de punct nodal al evenimentelor), radioul și ziarele s-au manifestat constant ca foruri de dezbatere publică a chestiunilor arzătoare de pe agenda politică, uneori doar redând *in extenso* lucrările CFSN/CPUN, altele construind pur și simplu „prioritățile”, etichetând partidele și notabilii, inducând comportamentele electorale și stereotipurile mentale ale tranziției.

În melanjul de național-comunism și de valori / instituții democratice de import, care a caracterizat cel puțin primul deceniu de după Revoluție, mass-media au reprezentat de departe cel mai avansat sector în materie de schimbare socială, dar și cel mai contradictoriu. Astfel, pornind de la o legitimă revendicare de libertate, presa scrisă și audio-vizualul au simbolizat, pe de o parte, ruptura de totalitarism, dar pe de altă parte au perpetuat schemele pre-revoluționare de comunicare și de interpretare a fenomenelor de putere (suspiciunea generalizată, mitul complotului, schizofrenia dis-

curs-acțiune etc.). Cu alte cuvinte, „câinele de pază al democrației” – agitat și imprevizibil deopotrivă în relațiile cu „stăpânul” și cu „străinul” – a mușcat fără discriminare din corpul vizibil și din cel simbolic al noii democrații, uneori cu folos, iar alteori erodând nejustificat tocmai fundamentul paradigmei pe care trebuia să o apere și să o promoveze: dialogul rezonabil, argumentat, în respect pentru libertatea de expresie a fiecăruia. Dincolo de precaritatea culturii politice și a capitalului social din România post-comunistă (perfect explicabilă, după aproape jumătate de secol de totalitarism), stilul și temele privilegiate ale mass-media au contribuit copios la cantonarea societății românești post-decembriste într-o zonă gri de incertitudini și debusolare, cu grave consecințe pentru viteza și profunzimea tranziției.

În ansamblul caracteristicilor esențiale ale mass-media ca vectori ai democratizării în postcomunism (prin diseminarea de idei și valori sociale cu funcție directivă¹), cea mai vizibilă, chiar din primele ore după fuga dictatorului, a fost *cultivarea datoriei de opoziție* și implicit a *maniheismului politic*. Faptul nu trebuie să ne mire, întrucât la finele deceniului nouă se adunaseră toate premisele necesare și suficiente pentru o asemenea traiectorie. În primul rând, ieșirea din epoca monologului puterii descătușa vocile unei opoziții extrem de pestrițe: de la disidenții cunoscuți, la nemulțumiții de tot felul ai regimului comunist. Toți simțeau că au ceva de spus împotriva defunctei dictaturi; toți se doreau simboluri ale democrației. În al doilea rând, profesioniștii din mass-media care proveneau din structurile de presă comuniste se vedeau obligați „să-și spele păcatele” de comunicatori ai vechiului regim, adoptând o atitudine exagerat critică (adesea inchiizitorială) în raport cu politicul. În al treilea rând, însăși viața publică și politică – materia primă a presei – oferea un spectacol cotidian al „înfierărilor”, contestărilor, dezicerilor, clivajelor etc. În fine, aderența presei la „stilul de opoziție” și la atitudinea maniheistă a fost impulsionată de mecanismele specifice ale creării unui sector nou de piață informațională, în care succesul depindea de capacitatea de a vinde mereu lucruri „excepționale”, chiar și atunci când ele erau în fond niște banalități. În comunism, mass-media lucraseră în regim de monopol și de cenzură a informației, atât în privința conținutului, cât și a formei; după '89, părea natural ca lucrurile să se întâmple exact contrariu.

„Datoria de opoziție” a fost una dintre primele lecții de democrație pe care românii le-au primit prin intermediul presei. În esență, mesajul acestei lecții era acela că democrația e cu atât mai solidă cu cât opoziția este mai puternică. O asemenea idee părea destul de bizară oamenilor socializați politic în comunism; cum să aibă de câștigat democrația și calitatea guvernării din ținerea guvernanților sub tirul constant al unei opoziții vocale, dotată cu pârgii de control și presiune? Așa se explică popularitatea ideii de „democrație originală”, în care tradiționala dispută putere-opoziție trebuia substituită de o formă sui-generis de tehnocrație, combinată cu o pseudo-aristotelică acțiune etică a „oamenilor de bine”. Pe de altă parte, existau și opinii conform cărora a te opune puterii politice reprezenta un semn de inteligență și de bun-simț democratic. Liviu Antonesei spunea, în acest sens, că „teoretic, intelectualul se plasează, în principiu, într-o poziție tensionată cu puterea. Dacă este un

1 Ca în toate societățile informaționale, presa din România și-a jucat rolul de diseminant principal al valorilor politice în post-comunism, în această calitate difuzând și o serie de idei pe care diferiți autori (Valdimir Tismăneanu, Sorin Antohi, Horia Patapievic, Lucian Boia, Virgil Nemoianu, Andrei Pleșu etc.) le consideră de-a dreptul dăunătoare pentru progresul sperat al țării. Rezumând perspectivele analitice ale autorilor citați, Silviu Mihai publica în *Cotidianul* (pe la finele anului 2005) un „Catalog al ideilor care au ținut România pe loc”. Acesta trimite la opt direcții nocive pe care am fi mășăluit ezitant, cu largul concurs al presei: obsesia poporului de excepție; mesianismul; degradarea patriotismului în „fudulie provincială”; împăcarea cu eșecul, într-o stranie combinație de catastrofă și veselie; mitul autenticității; colectivismul și disprețul față de proprietatea privată; cultul atotputerniciei statului în raport cu individul; iluzia „rezistenței prin cultură”.

intelectual prob, este tot timpul de partea cealaltă”¹. Persiflând exagerările ambelor direcții, Andrei Pleșu sintetiza sugestiv tensiunile existente în societatea românească cu privire la relația putere-opoziție și la rolul mass-media în această relație:

- „1. Guvernul se va abține să guverneze.
2. Guvernul va organiza campania electorală în așa fel încât alegerile să fie câștigate de Opoziție.
3. Guvernul își va cere scuze săptămânal pentru faptul că nu e în Opoziție, își va declara zilnic incompetența și va cădea ori de câte ori se va aplica o moțiune de cenzură.
4. Nimănui nu i se va permite să exprime public observații critice la adresa partidelor și a liderilor din Opoziție.
5. Presa va tipări zilnic lungi poeme antiguvernamentale, din care să reiasă că Opoziția e șubredă, dar viguroasă, că va câștiga, că a câștigat. Cu respectarea acestor câteva reguli elementare, reconcilierea națională s-ar putea transforma peste noapte din vis în realitate. Cu alte cuvinte, nu ne trebuie decât un mic efort «constructiv» pentru ca România să fie bine și pentru ca tot românul să prospere”².

„Datoria de opoziție” ar fi fost o trăsătură profund pozitivă a presei în post-comunism, dacă nu ar fi antrenat de cele mai multe ori un spirit maniheist, în siajul căruia s-a relativizat sensul acțiunii politice și s-a adâncit deficitul de capital social. Preluat din domeniul gnozelor orientale ale primelor veacuri creștine, termenul de *maniheism* a ajuns să desemneze, printre altele, o atitudine politică intolerantă față de adversari, în virtutea operării unor judecăți tranșante în alb-negru. Pentru un politician de factură maniheistă, binele, dreptatea și adevărul se află totdeauna în tabăra sa; opusul acestor valori se află la adversar. Lumea e alcătuită pe acest principiu dual Bine-Rău, fără posibilitatea căii de mijloc. De aceea, atitudinea maniheistă este în fapt o negare a politicii însăși, înțeleasă ca negociere, ca artă a compromisului rezonabil, având drept scop o formă îndeobște acceptabilă a Binelui public. Nu încape îndoială că, în orice societate, sinteza scopurilor comunitare și ducerea lor la îndeplinire implică o luptă politică ce îmbracă adesea forme virulente, excluderi și dușmăanii de durată, în urma cărora colectivitatea riscă chiar instituirea de clivaje, sfâșierea, separarea în „buni” și „răi”, „ai noștri” și „ai lor”. Asemenea situație devine infinit mai tensionată când, printre argumentele și metodele construirii identității grupurilor de interese, apar teme ce transcend raționalul și laicul, în profitul afectivului și al religiozității, mascând în cele din urmă acțiunea brută de îmbogățire prin spolierea avuției publice.

Analizând viața politică din lumea postcomunistă, constatăm că maniheismul este cel mai prezent la nivelul limbajului – mijlocul privilegiat prin care actorii politici își legitimează opțiunile și își atrag susținătorii. Maniheist este, astfel, discursul ideologic (indiferent de poziționarea lui pe abscisa politică); maniheist este limbajul utilizat în campaniile electorale; uneori, se remarcă prin maniheism chiar analizele autoproclamate „științifice” sau „neutre”. Toate fac trimitere, însă, nu atât la o apucătură răutăcioasă a politicienilor de a discredita adversarul cu orice preț, cât la un întreg arsenal de valori morale, extrase din filosofie, teologie sau din așa-zisa etică „pozitivistă”. În aceasta constă „viclenia” spiritului intolerant.

Și în România, spațiul public al perioadei postcomuniste este marcat de o sumă de mituri, de scheme explicative și atitudinale croite în baza unei prejudecăți, ale cărei origini depășesc, desigur, postcomunismul (putându-le plasa oriunde, pe parcursul deceniilor de modernitate liberală sau al celor de național-comunism):

1 Liviu Antonesei, 1990 – *vremea în schimbare* (Iași: Editura Moldova, 1993), 50.

2 Andrei Pleșu, *Chipuri și măști ale tranziției* (București: Humanitas, 1996), 188-189.

prejudicata maniheistă potrivit căreia, în politică, se confruntă mereu Binele suprem cu Răul absolut. Pe coordonatele acestei obișnuințe de evaluare a realităților politice, se manifestă deopotrivă oamenii politici și simplii cetățeni, dar și analiștii din mass-media, așa-numiții „directori de opinie”, sau chiar intelectualii de prestigiu, care ies uneori din proclamata lor „neutralitate”, pentru a se angaja în dispute partizane. În propagarea spiritului maniheist, mass-media reprezintă atât un vehicul (cel mai important), cât și un potențator atitudinal. Spunem acest lucru pornind de la o mulțime de situații discursive în care dialogul dintre adversarii politici este condus deliberat și insistent spre poziționări maniheiste, fie pentru sublinierea necesarei diferențe de opinie, fie pur și simplu pentru „amorul artei jurnalismului de scandal”.

Exploatarea de către presă a maniheismului ca ingredient al spectacolului public se bazează în primul rând pe o constantă a civilizațiilor istorice: așezarea ritualică și religioasă pe coordonatele binomului Bine-Rău. Prejudicata „de serviciu” a oricărui om politic și chiar a multora dintre filosofi și „savanții” politicului este aceea că analiza realităților încapă în alveola binelui și a răului – mai mult sau mai puțin clar conturate, dar în mod necesar distincte, în ultimă instanță. Așa cum aprecia Adrian-Paul Iliescu, departe de a fi un „duios devotament față de Bine”, maniheismul este un cult al distrugerii, care se maschează sub imperative morale absolute. Maniheismul urmărește cu înverșunată hotărâre și cu perseverență exterminarea Răului în numele Binelui, căpătând astfel aparența unei profunde și nobile angajări etice. Dar totul e numai aparență!

Maniheismul nu este preocupat doar de pericolul Răului și de eliminarea sa, ci este caracterizat prin faptul că face din aceasta o prioritate absolută. Strategia maniheistă are la bază premisa că nimic nu mai contează în afara sarcinii supreme de eradicare imediată a Răului. Astfel, regulile morale nu mai au un statut constrângător, ele degradându-se până la nivelul de simple unelte. „Când se întâmplă ca invocarea unei reguli morale să fie utilă asedierii Răului, regula în cauză devine subit Imperativ Suprem; când însă se întâmplă ca cerințele unei reguli morale să stârnească hăituirea Răului (impunând rețineri sau abțineri, reclamând evitarea unei proceduri), nefericita normă este pusă în paranteze și redusă la tăcere”¹.

Demersul jurnalistic derulat în paradigma maniheismului pune orice acțiune politică sub semnul complotului, al „gândului ascuns”, al manevrelor oculte și necesarmente imorale. Nimic din ceea ce fac sau din ce spun ceilalți nu este demn de încredere sau de respect; mai mult, nu e demn nici măcar de minima tolerare. Dar o astfel de atitudine riscă să-l arunce pe practicantul ei într-o patologie a admirației de sine. Prejudicata maniheistă duce la alimentarea exageratei stime de sine a marilor și micilor dictatori (unii având pârgșii decizionale în spațiul politic-administrativ, alții „dictând idei”, de la microfon, din spatele televizorului sau din paginile ziarelor). Ea cultivă o neîncredere structurală până și în aliații politici, ducând la comportament duplicitar, suspiciune generalizată și dedublare. Omul dominat de prejudicata că binele se află invariabil la sine și răul la ceilalți suferă și de o „singurătate istorică”, din care nu poate evada decât prin acceptarea unei înfrângeri.

România este marcată încă de o atitudine maniheistă, în virtutea căreia „Celălalt” (adversarul politic) trebuie desființat, azvârlit peste bord, terminat! Așa cum arată și Adrian-Paul Iliescu, răul cel mai profund din societatea noastră „este adânc întipărit în noi înșine și constă într-o raportare greșită la treburile publice, la instituțiile moderne – pe care le abordăm cu ură, dispreț și aversiune. Ura maniheistă față de Celălalt (totdeauna demonizat) transformă competiția politică într-o hăituială larvară. Disprețul pentru norme și reguli transformă jocul politic românesc în farsă. Iar aversiunea pentru spiritul democratic modern anemiează instituțiile publice, dând

¹ Adrian-Paul Iliescu, *Anatomia răului politic* (București: Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, 2005), 176.

câștig de cauză spiritului discreționar, arbitrariului și abuzurilor tuturor liderilor noștri, mici sau mari, politici sau culturali”¹.

Situația descrisă mai sus își are una din explicații în lunga istorie comunistă, care a distrus fibra comportamentului democratic și l-a transformat pe individul masificat într-o ființă deopotrivă agresivă și fricoasă. După 1989, în absența mecanismelor coercitive ale vechiului regim comunist, societatea ar fi trebuit să-și găsească drumul spre libertate și toleranță. Dar calea pe care a urmat-o a fost, dimpotrivă, una a multiplicării atitudinilor maniheiste, sub masca unei închipuite „datorii de opoziție”. Mass-media au stimulat această poziționare, fie din rațiuni tehnice și de marketing, fie din motive care transcend aria moralității publice.

BIBLIOGRAFIE

ANTONESEI Liviu, *1990 – vremea în schimbare*, Iași: Editura Moldova, 1993.

PLEȘU Andrei, *Chipuri și măști ale tranziției*, București: Editura Humanitas, 1996.

ILIESCU Paul-Adrian, *Anatomia răului politic*, București: Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, 2005.

¹ Iliescu, *Anatomia*, 252.

Dezbaterile „Sfera Politicii”, la Universitatea „Petre Andrei” din Iași

■ SUZANA SEMENIUC

[iasuluniversitar.ro, University Press]

„Gândiți-vă ce ar fi fost Brătienii, care nu erau deloc charismatici, dacă ar fi trăit în acest secol al imaginii, în care televiziunea a personalizat politica. Dacă acum 100 de ani erau cei mai puternici oameni din România, azi, probabil, ar fi fost ultimii membri ai filialei ieșene a PNL”. Un exercițiu de imaginație expresiv, propus de directorul revistei „Sfera Politicii”, Stelian Tănase, la Conferința Națională „Mass-media și democrația în România postcomunistă”, care concentrează subiectul dezbaterii ce au avut loc, la sfârșit de noiembrie 2010, în Aula Magna a Universității „Petre Andrei” din Iași.

La evenimentul organizat de Revista „Sfera Politicii” și Facultatea de Științe Politice și Administrative din cadrul Universității „Petre Andrei”, moderat de Conf. univ.dr. Daniel Șandru, au mai participat, din partea revistei, Prof.univ.dr. Alexandru Radu, redactor-șef și Lect. univ.dr. Sabin Drăgulin, secretar general de redacție. Aceștia au discutat cu cititorii ieșeni despre „dictatura” imaginii, politica de prompter și lavalieră, etică și „moguli”, societate civilă și vot uninominal.

„Nu cred că generațiile care au urmat apariției televiziunilor sunt mai informate și cunosc mai bine situația lumii sau a omului decât cele de la începutul secolului”, a spus Prof.univ.dr. Stelian Tănase. Acesta a explicat cum prezența sau absența imaginilor și rating-ul fac, de fapt, agenda publică a politicienilor și a societății în general. Prezent la discuții, Prof.univ.dr. Liviu Antonesei, scriitor și publicist, a venit cu o soluție și pentru parlamentarii-vedetă: „Eu aș propune ca politicienii să fie aleși în funcție de audiențe și să fie plătiți doar pe drepturi de autor”.

Cum precizările despre profit și presiunea pentru rentabilizarea produselor prezentate telespectatorilor, potențialii votanți, au adus în discuție și etica jurnalistică, s-a abordat și subiectul „legea presei”. „Sunt împotriva unei astfel de reglementări, în primul rând că, pentru a o vota, parlamentarii ar trebui mai întâi să știe cu ce se ocupă mass-media, ceea ce la noi nu e cazul”, a replicat Stelian Tănase. Întrebat însă despre oportunitatea unei legi anti-trust, acesta a spus deschis că, „dacă aș fi la putere, prima lege pe care aș da-o ar fi o astfel de lege”. O parte dintre profesori și jurnaliști au ridicat și problema folosirii celebrei „presiuni a patronatelor” ca o justificare pentru lipsa de etică și profesionalism, subliniind că „presa se comportă ca partidele politice: vrea doar puterea, fără să-și asume și eșecurile”. Un alt aspect susținut de unii participanți la dezbateri a fost „datoria mass-media de a forma publicul”. În replică, directorul revistei „Sfera Politicii” a spus că „jurnalistul trebuie să informeze, nu să educe”. Cît despre calitatea informației, opinia publicistului Liviu Antonesei a fost că „problema nu e existența știrilor de ora 5, fiindcă există un public pentru ele, dar dacă știrile de la 7 sunt ca cele de la 5, atunci e o problemă”.

De la mass-media la activismul social

Într-un dialog cu jurnaliștii ieșeni, Prof.univ.dr. Alexandru Radu și Lect.univ. dr. Sabin Drăgulin au abordat problema societății civile românești la 20 de ani de la schimbarea regimului. „Societatea românească nu are încă structurate formule de activism social. Dacă partide mai avem, dacă instituții am mai construit după '90, societatea civilă a involuat”, a spus redactorul-șef al revistei „Sfera Politicii”. Lect. univ.dr. Sabin Drăgulin a dat și o explicație acestei stări de fapt: „Noi nu am avut experiența Poloniei, a Ungariei, a Cehiei, în care se formase o societate civilă puternică în interiorul sistemului comunist. Ar mai fi un aspect. În 1989 România avea 22 de milioane de locuitori. Câți au ieșit în stradă? 500 de mii? Dorința ascunsă a maselor era «hai să muncim ca în comunism și să trăim ca în capitalism»...”, a argumentat acesta.

În privința votului uninominal, Sabin Drăgulin a precizat că „acesta, ca principiu, ar fi trebuit să responsabilizeze politicienii în raport cu propriul electorat. Numai că votul uninominal a fost aplicat unei populații cu o slabă pregătire politică și participativă, în general”. Alexandru Radu a adăugat, referitor la subiect, faptul că „după 1990, în majoritatea statelor est-europene, tendința, cumva firească, a fost aceea a adoptării sistemului de vot proporțional, poate și ca o reacție la votul majoritar cu care oamenii erau obișnuiți. Noi am practicat acest tip de vot, cu bune, cu rele, și a început să funcționeze în timp, cam din 2000. În acest context, cred că soluția era păstrarea acestui sistem, cu introducerea unui mecanism care să facă o legătură mai directă între politician și cetățean: un vot preferențial pe listă.”

Chivu Stoica

Arhivele Sfera Politicii

■ STELIAN TĂNASE
[The University of Bucharest]

Chivu Stoica, un personaj uitat

Despre **Chivu Stoica** azi nu se mai vorbește deloc. Istoricii îl ignoră, presa la fel. Două sunt evenimentele care au făcut să se vorbească despre el. În primul rînd participarea la greva ceferiștilor de la Atelierele Grivița din februarie 1933, și procesul care a urmat unde a fost condamnat la 12 ani închisoare, sentință definitivă, după ce întii promise o pedeapsă de 15 ani. Alături de el în boxă **Gheorghe Gheorghiu Dej**, **Constantin Vasilichi**, **Dumitru Petrescu**, **Constantin Doncea**, conducătorul grevei. Toți au devenit personaje centrale ale regimului comunist instalat după 1944 de Armata Roșie. Dacă ultimii trei evadează, într-o operațiune spectaculoasă organizată de Comintern, condusă de **Marcel Pauker**, **Dej** și **Chivu Stoica**, sunt lăsați de P.C.R în închisoarea din Craiova să-și ispășească pedeapsa. Amândoi au trecut apoi prin închisorile Doftana și Caranasebes, pentru a fi - cînd termenul a expirat – transferați în lagărul de la Tg. Jiu. Au fost amîndoi considerați prea periculoși pentru a fi puși în libertate. U.R.S.S îi ceruse în cadrul unui schimb de prizonieri să fie trimiși la Moscova după ce acest lucru deja se întîmplase cu **Ana Pauker**. Schimbul a fost refuzat de București. Au rămas în lagar pînă în 1944.

Apropierea dintre cei doi lideri comuniști datează din anii '30. **Gheorghiu Dej** îi va răsplăti fidelitatea nedezmințită, prin funcțiile cele mai înalte din statul român. După moartea acestuia, a supraviețuit politic o vreme, apoi **Ceaușescu** l-a înlăturat dîndu-i funcții fără valoare reală. La mijlocul anilor '70, **Chivu Stoica** s-a sinucis cu arma de vînătoare în garajul vilei pe care o ocupa în Cartierul Primăverii. S-a vorbit de un asasinat politic pus la cale de **Ceaușescu**. Dosarul de cercetare nu confirmă această versiune și nici alte informații apărute între timp. **Chivu Stoica** s-a sinucis din cauza unor necazuri sentimentale. Sifilisul de care suferea încă din anii '30 a fost un factor care l-a împins la sinucidere.

Chivu Stoica, a forgotten character

Nowadays, nobody ever speaks about **Chivu Stoica**. His character is ignored by both mass media and historians. But generally, there are two major events that made him famous: his taking part in the Grivița railway workers' strike, in February 1933, and respectively the ensuing trial, when he has been sentenced to 12 years in prison. A former sentence had condemned him to 15 years. While in prison, he was joined by **Gheorghe Gheorghiu Dej**, **Constantin Vasilichi**, **Dumitru Petrescu** and **Constantin Doncea**, the leader of the strike. After 1944, they would all eventually be-

come central characters of the Communist regime. The last three escaped, following a spectacular operation organized by the Comintern, and led by **Marcel Pauker**, but **Dej** and **Chivu Stoica** remained in prison, in Craiova, in order to serve their sentences. Then, they were both sent to Caranasebeș and Doftana prisons and, from there on, transferred to the Tg. Jiu camp. They were considered too dangerous to be released for free. The U.S.S.R. officials requested their release, in the context of a prisoner exchange, asking for them to be sent to Moscow. A similar episode had previously happened to **Ana Pauker**. However, Bucharest rejected the swap. Thus, they remained incarcerated until 1944.

The two communist leaders became close friends in the 30s. **Gheorghiu Dej** would, later on, reward Stoica for his undoubted devotion, awarding him with the highest ranks in the Romanian state. After **Dej's** death, **Stoica** survived as a political leader just for a short while. **Ceaușescu** removed him from office, giving him unimportant duties. In the mid 70s, **Stoica** committed suicide, using his hunting rifle. It all took place in the garage of his villa, set in the Primăverii quarter. People gossiped about a potential homicide, plotted by **Ceaușescu**. However, his dossier does not confirm this scenario. It states that **Chivu Stoica** took his life due to some sentimental troubles. The syphilis, which had been torturing him since the 30s, somehow forced him to take this radical action.

Arhivele Naționale ale României

Fond Nr. 948/3

Dosar Nr. 50

Filele 2,3,4,8,10, 20

ROMÂNIA
DIRECȚIUNEA PENITENCIARELOR
ADMINISTRAȚIA
PENITENCIARULUI PRINCIPAL
OCNELE MARI
No. 2703
6 luna August ziua 25
1936

DOMNULE ADMINISTRATOR,

Avem onoare a vă ruga să binevoiți a dispune să ni se restituie cele 4 (patru) perechi fiare de picioare și 4 (patru) perechi fiare de mâini cu care au fost transferați la acel penitenciar condamnații: COMAN ION, GHEORGHIU GHEORGHE, MARIN ION și CHIVU STOICA la data de 24 iunie 1936, fiindu-ne necesare.

ADMINISTRATOR

SECRETAR-CONTABIL
Indescifrabil

Domniei sale,
DOMNULUI ADMINISTRATOR AL PENITENCIARULUI AIUD

.....

Nr. Convertului 4455

Penitenciarul Sanatoriul Târgu Ocna

Foae de transferare pentru serviciul ambulanței

Individul... Chivu Stoica...

Condamnat la ...12 ani muncă silnică...

Expiră la ...8 Noiembrie 1946...

Penitenciarul de pornire... Târgu Ocna...

Penitenciarul de predare... Văcărești...

Motivul de transferare... pentru analiza sângelui

Identificat la Penitenciarul ...Tg Ocna... Fișa nr...123... Anul...1937...

.....

Dos. Nr. 176/1937

Penitenciarul **Special Doftana**

COPIE DUPĂ FOAEA DE CARCERĂ NR....176...

Data încarcerării

Astăzi **15 mai 1937** s-a primit de la **Penitenciarul Aiud**, condamnatul **Chivu Stoica**, fiul lui **Ioan** și al **Ana** + născut în comuna **Săicani**, județul **Buzău**, nr. Extractului de naștere locuind în comuna **București**, strada **Mitropolie Grigore, Nr. 33**, județul **Ilfov**, de religie **ortodox**, de naționalitate **română**, de meserie **cazangiu**, gradul de cultură **4.cl. liceu**, căsătorit având 1 copil arestat pentru **Înfr. la leg. bun. public**, ani 32, talia 1,74 m, fruntea înaltă, nasul **normal**, gura mică, buzele **potrivite**, bărbia **ovală**, , fața și forma ei **smeadă**, ochii **verzi**, sprâncene **castanii**, ținută corporală **mijlocie**, semne particulare **o tăietură lungă de la nas până la buză și administrator stâng**.

Durata osândelor

Condamnat la 12 ani prin sentința Nr. 137 din 1 iulie 1934 a tribunalului Militar C.1 Armată cu mandat de arestare nr. 97 din 19 februarie 1935 emis de Parchetul Tribunalului militar Corpul I Armată.

Administrator

Ing. Săvulescu

.....

MINISTERUL JUSTIȚIEI

SPITALUL CENTRAL

A1

PENITENCIARELOR

Din

Penitenciarul Văcărești

Serviciul laboratorului

București: Decembrie 1937

Analiza deținutului Chivu Stoica din penitenciarul Doftana
Trimes acestui laborator pentru analiza sputei
După cererea dlui. Dr. A. Dragomirescu Medic Primar

Nu s-au găsit bacilii acidoalcoolorezistenți (koch)

Șeful Laboratorului de Analize
Dr. Indescifrabil

.....

Domnule Director,

Subsemnatul deținut CHIVU STOICA, actualmente internat în penitenciarul sanatoriu Tg-Ocna, respectuos vă rog să binevoiți a-mi transmite banii în sumă de lei 1800 ce mi-au fost trimiși de familie în timpul cât am fost la penitenciarul Doftana.

Acești bani mi-au fost trimiși după cum urmează: un rest de 300 de lei ce mi-au fost trimiși de penitenciarul Aiud de unde am fost trimis la Doftana, lei 300 mi-au fost aduși de soție la vorbitor în luna iulie 1937. Lei 1100 trimiși prin mandate poștal și pe care l-am semnat în ziua de 9 august 1937 și lei 100 trimiși tot prin mandate poștal pe care l-am semnat în luna Noiembrie 1937.

În total suma 1800 lei.

*Cu deosebit respect
Deținut politic
Chivu Stoica*

19.I.1938

Domniei sale Domnului Director al penitenciarului Doftana

.....

SEMNALMENTE

<i>Etatea...30 ani ...</i>	<i>Fața....smeadă...</i>
<i>Statura...1 m 74 cm...</i>	<i>Părul...</i>
<i>Fruntea...înalță...</i>	<i>Sprâncene...castanii...</i>
<i>Nasul....normal..</i>	<i>Barba...</i>
<i>Gura...mică...</i>	<i>Mustățile..</i>
<i>Bărbia...ovală...</i>	<i>Atitudine corporală....</i>
<i>Semne particulare...o tăietură lungă de la nas până la buză pe obrazul stâng...</i>	

Hrana i s-a dat în natură pe data de..8 ianuarie....iar în bani pe ziua de 9 Octobrie 1938

Administrator

Secretar contabil

.....

Subsemnatul Medic al penitenciarului Sanatoriu am examinat astăzi pe deținutul...CHIVU STOICA..... înainte de ieșire și atest că este curat și deparazitat.

Medic
Indescifrabil

1938, oct. 8

Copie după referatul Domnului medic Curant al Penitenciarului Iași, V. Dobrovici

Deținutul CHIVU STOICA va fi oprit la penitenciarul Văcărești pentru a i se face tratamentul **antisifilitic** și reacția **Wasserman**

Medic Curant
V. Dobrovici

.....

România
Ministerul Justiției
SPITALUL CENTRAL
AL
PENITENCIARELOR
„Văcărești”

Data 2 martie 1939

Domnule Administrator,
Revenim la adresa noastră No. 117/939

Deținutul *Chivu Stoica* venit de la penitenciarul Sanatoriu Tg-Ocna pentru analiza sângelui și tratament **anti-sifilitic**, în urma tratamentului făcut și după cerere să vă rugăm să dispuneți trimiterea sa cu prima cursă penitenciarului de origine, Doftana.

Medic Primar,

Domnului Administrator al Penitenciarului Văcărești

.....

Ministerul Justiției
Direcțiunea Penitenciarelor
Penitenciarul Special
DOFTANA
(Prahova)
No. 5222
1940 luna noi. Ziua 18

Domnule Administrator,

Însoțit de infirmierul STĂNESCU DUMITRU de la acest penitenciar, avem onoarea a vă înainta pe deținutul CHIVU STOICA însoțit de o copie după

foaia sa de carceră, rugându-vă să binevoiți a dispune internarea lui în acel spital, fiind rănit în catastrofa din cutremur la acest penitenciar. Se anexează buletinul de ieșire **No. 820/1940** al spitalului din Câmpina. Vă rugăm a ne confirma primirea lui.

Administrator

Contabil

Domniei Sale

Domnului Administrator al Penitenciarului Văcărești

.....

Arhivele Naționale ale României

Fond.Nr.948/3

Dosar Nr. 27

Filele 2, 17, 18, 21

Domnule Președinte,

Subsemnatul CHIVU STOICA internat în lagărul de internați politici Tg. Jiu, grupa a II-a, am onoarea a vă ruga să binevoiți a considera cele ce urmează:

Implicat în procesul tulburărilor de la atelierele C.F.R. Grivița am fost condamnat de Consiliul de Război Craiova la 12 ani închisoare, pe cari i-am executat eliberându-mă la data de 2 iunie 1943 din penitenciarul Caransebeș, după ce am executat efectiv 10 ani și 4 luni de temniță.

Purtarea mea în cursul executării acestei pedepse a fost ireproșabilă. Am prestat munca la care am fost pus, mai mult chiar am contribuit la organizarea unor ateliere cari au adus statului însemnate beneficii. Toate aceste împrejurări au determinat direcțiunea penitenciarului să califice comportarea mea în acest timp de executare a pedepsei drept **foarte bună**.

Datorită acestei îndelungate și grele dețineri, m-am îmbolnăvit de: stomac, rinichi, reumatism, plămâni, ceea ce un sumar examen medical ar putea cu ușurință stabili.

La sfârșitul executării pedepsei în loc să fiu eliberat am fost internat în lagăr. Strădania anilor petrecuți în pușcărie, toate speranțele legitime legate de o purtare ireproșabilă s-au prăbușit astfel. Bolnav grav, prin această internare, viața mea este amenințată din cauza imposibilității de a mă trata cum trebuie.

Pe deasupra tuturor acestora sunt soț și părintele unui copil și nu mi-am văzut familia de 3 ani. În această situație, adresându-mă Domniei Voastre - care ca și mine sunteți soț și părinte și înțelegeți durerea acestor mari și nejustificate despărțiri de toți ai mei, vă rog să binevoiți a dispune eliberarea mea din lagăr sau dacă acest lucru nu-i posibil, fixarea unui domiciliu obligatoriu în orașul București pentru a-mi putea îngriji sănătatea atât de grav zdruncinată și a-mi revedea copilul și familia de care sunt despărțit de atâta vreme.

În vederea soluționării acestei cereri, îmi îngădui a vă ruga să cereți grabnic referatul asupra purtării mele de la penitenciarul Caransebeș.

Primiți, vă rog, Domnule Președinte, asigurarea deosebitului meu respect.

Chivu Stoica

.....

ROMÂNIA
MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
ROMÂNIA
MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

DIRECȚIUNEA GENERALĂ A POLIȚIEI
DIRECȚIUNEA.....POLIȚIEI DE SIGURANȚĂ.....

Nr. 23107
9 august 1943

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

- Subsecretariatul de Stat al Polițiilor

La Nr. 29644/ A/ 943 anexa, binevoind a cunoaște următoarele:
CHIVU STOICA, român, născut la 3 august 1908, în comuna Smeieni, jud. Buzău, cazangiu, a fost condamnat de Consiliul de Război al Corpului I Armată la 12 ani muncă silnică pentru că a luat parte efectivă la rebeliunea provocată de lucrătorii atelierelor C.F.R. Grivița, în anul 1933, iar în timpul vremelniceii ocupațiuni a Basarabiei **guvernul sovietic a cerut să fie eliberat din închisoare și trecut în URSS.**

La 4 iunie a.c., fiind eliberat din Penitenciarul Caransebeș, unde a ispășit 10 ani pedeapsă din 12 ani, la care fusese condamnat, de restul fiind grațiat, această Direcțiune Generală cu Nr. 12507 S din 7 VI.1943 a cerut internarea sa în lagăr, socotindu-se periculos siguranței Statului.

.....

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
ȘEFUL DE CABINET

NOTA

Situația lui CHIVU STOICA, în etate de 36 de ani, este următoarea:
Înternarea la 26 iunie 1943, odată cu GHEORGHIU GHEORGHE, la propunerea Direcțiunii Generale a Poliției, făcută cu Nr.12507/943, fiind condamnat în anul 1933, la 12 ani muncă silnică, pentru că a luat parte la rebeliunea de la Atelierele C.F.R Grivița, iar Guvernul Sovietic a intervenit în favoarea lui, pentru a fi eliberat și trecut în U.R.S.S.

Direcția Generală a Penitenciarelor a raportat, în scris, iar Dl. Comandant al Lagărului Tg. Jiu a făcut cunoscut Comisiei de triere, că numitul a avut o purtare foarte bună ca și internatul GHEORGHIU GHEORGHE, tot timpul, de la condamnare până astăzi.

Lt. Rez.Gr. Manta

O pledoarie pentru antropologia mass-media

S. Elizabeth Bird (editor), *The Anthropology of News and Journalism. Global Perspectives*

Bloomington: Indiana University Press, 2010, 331 pagini

În contextul studiilor interdisciplinare din sfera științelor sociale și politice, configurarea unui nou domeniu de cercetare nu mai constituie, desigur, un fapt ieșit din comun. Astfel de situații sunt vizibile, de altfel, și în sfera celorlalte științe, abordările epistemologice din ultimele decenii stipulând chiar faptul că, în cadrul „societății bazate pe cunoaștere”, interdisciplinaritatea se constituie într-un principiu euristic. În deplin acord cu acest principiu, în zona de interes a studiilor media și a celor culturale s-a constituit, în ultimii ani, domeniul *antropologiei mass-media* (printre „deschizătorii de drumuri” în acest sens remarcându-se și specialistul român Mihai Coman¹).

Constatând necesitatea adaptării noului domeniu de interes epistemic la condițiile unei lumi globalizate, volumul de studii editat de Elizabeth Bird își propune să exploreze multiplele modalități prin care instituțiile media contribuie la construcția spațiului social, precum și la „întreținerea” unui anumit tip de societate. Mizând pe perspective care promit să ofere consistență conceptului de *glocalizare*, altfel spus, o îmbinare a tendințelor localiste și a celor globaliste, cartea conține o arhitectură structurată în trei părți. Prima dintre acestea are în vedere să răspundă, dintru început, unei provocări intelectuale, aceea legată de „etnografia producției de știri” (am putea să-i

spunem, la fel de bine, a producției media) și reunește contribuții extrem de interesante, preocupate de subiecte precum: relația dintre producția media, etnografie și problema puterii; regulile textuale și practicile cotidiene ale „editării lumii”; producerea simpatiei publice prin intermediul știrilor, versus reproducția diferențelor sociale; relația dintre construcția mediatică a realității sociale și elementul mitologic existent în orice societate; modalitățile de reprezentare media a războiului; contribuția producțiilor media locale la configurarea spațiului public global; problema relației dintre domeniul jurnalismului și propagandă, din punctul de vedere al eticii antropologice. Toate aceste aspecte sunt tratate punând la lucru „metoda etnografică”, caracterizată ca fiind una ce arată respect față de interpretarea culturală și care a devenit extrem de complexă într-o lume în care „localul” nu mai poate fi înțeles fără referire la „global”.

În cea de a doua secțiune a cărții, chestiuni precum impactul dezbaterilor media de interes „local” asupra spațiului public global, influența globalului asupra „peisajelor” media locale, dinamica globalizată a producerii și recepției informațiilor prin intermediul presei, caracteristicile producțiilor media locale din societățile aflate în tranziție politică sau rolul jucat de producțiile media în contextul mișcărilor politice sunt reunite sub cupola unei analize ce vizează „practicile media în viața cotidiană”. Este vorba, practic, despre o abordare comparati-

1 Vezi, în acest sens, Mihai Coman, *Mass media, mit și ritual. O perspectivă antropologică* (Iași: Editura Polirom, 2003).

vă a diferitelor tipuri de fenomene media, în cadrul căreia principiul asumat este cel care susține că, pentru a înțelege lumea contemporană, studiile de antropologie media trebuie să se concentreze asupra rolului pe care mass-media îl dețin în construirea și menținerea acestei lumi. Nu sunt neglijate, desigur, nici diferențele culturale care apar la nivelul spațiului public global, acestea din urmă întregind, de altfel, o viziune antropologică în al cărei centru se regăsește ideea „dezvrăjirii lumii” prin multiculturalism.

În secțiunea finală a volumului, preocuparea contributorilor este dată de problema „producției media în epoca noilor tehnologii”, subiectele care fac obiectul acestora fiind construcția înțeleșurilor sociale, prin intermediul știrilor de presă, într-o eră a informațiilor digitale, modificarea sensului producției de știri și livrării de informații într-o societate care a devenit extrem de dinamică și interconectată global sau cultura jurnalistică a

profesioniștilor din sfera new-media. Este vorba despre cercetări care, luate împreună, intenționează și reușesc să acopere un gol, acela referitor la neglijarea, în domeniul studiilor mass-media, a rolului producerii și livrării informațiilor în procesul de construcție a realității sociale și în cel de constituire a culturii publice globalizate.

Foarte bine structurat și punând în lumină elemente care nu și-ar fi dovedit relevanța dacă ar fi fost abordate exclusiv din perspectiva studiilor media sau exclusiv din cea antropologică, volumul editat de Elizabeth Bird se constituie într-o contribuție importantă la dezvoltarea domeniului interdisciplinar al *antropologiei mass-media* și este, mai mult decât atât, o pledoarie pentru fundamentarea statutului epistemic al acestei noi arii de cercetare.

Adina-Iulia Șandru

[„Petre Andrei” University of Iași]

Recenzie

Coordonatele populismului în România postcomunistă

Sergiu Gherghina, Sergiu Mișcoiu (editori), *Partide și personalități populiste în România postcomunistă*

Iași: Editura Institutul European, 2010, 319 pagini

Volumul editat de Sergiu Gherghina și Sergiu Mișcoiu reunește analizele unor tineri cercetători români, preocupați să înțeleagă mecanismele instituționale, psihologice și culturale ale unui mod de manifestare politică descris prin apel la un concept dificil de operaționalizat și de localizat, atât din cauza caracterului său „eclectic”, cât și din pricina „mobilității” sale empirice. Fără a intenționa să-l definesc, am numit, prin aceas-

ta, *populismul*. Dincolo de dificultatea demersului de a circumscrie conceptual un fenomen politic a cărui ambiguitate derivă și din multitudinea fațetelor pe care le implică se află, așa cum mai mulți dintre contributorii la acest volum remarcă, o dilemă ce se regăsește în chiar titlul cărții. Această dilemă este configurată de provocarea pe care o așază în fața teoreticienilor și analiștilor politici populismul, anume aceea de a fi abordat

fie pe coordonata organizațiilor politice de tip partidist care îl impun pe scena publică, fie pe coordonata liderilor care, în cele mai multe cazuri, înființează astfel de partide și, promovând un tip de discurs în care invocă un soi de relație metafizică ori cvasi-religioasă cu „poporul”, reușesc să capitalizeze energia electorală. Ceea ce e remarcabil, dintru început, în cazul volumului de față este, tocmai în acest sens, curajul intelectual al autorilor de a „lua dilema de coarne” din punct de vedere metodologic. Practic, studiile reunite în această carte abordează problema populismului din ambele perspective, reușind să ofere atât un instrument teoretic, cât și o frescă analitică a fenomenului, cu trimitere spre realitatea României postcomuniste.

Acoperind vasta literatură de specialitate cu privire la populism, studiul introductiv al lui Sergiu Mișcoiu reușește, dincolo de necesarele clarificări conceptuale, să identifice comparativ ceea ce s-ar putea constitui în două „episteme” ale populismului, de regăsit, pe de o parte, în tradiția latino-americană și, pe de altă parte, în situația socială, economică și politică proprie Europei Centrale și de Est. Totodată, acesta oferă un foarte necesar instrument metodologic și bibliografic pentru analiza populismului. În capitolul intitulat „Știm despre ce vorbim? O perspectivă teoretică asupra populismului”, George Jiglău realizează, la rândul-i, o incursiune teoretică, a cărei prioritate e relevată de identificarea proprietăților fundamentale ale populismului, pe care o întregește cu o serioasă analiză a evoluției populismului din România de după anii '90. Abordând „Genul și speciile populismului românesc”, studiul Sorinei Soare propune „o incursiune pe tărâmul *Tineretii fără bătrânețe* și al *Vieții fără de moarte*”, din care putem afla că, deși, ca gen, populismul este constant și rezistent, speciile sale sunt marcate de efemeritate, fapt care se regăsește inclusiv în cazul românesc. Prin contribuția sa, intitulată „Prin mit, la realitate: discursul populist în România”, Adriana Marinescu vizează o foarte incitantă abordare discursivă a populismu-

lui, grație căreia reușește cu succes să identifice principalele teme și strategii din discursul populist românesc, așa cum se regăsesc acestea în cazurile lui Traian Băsescu și, respectiv, George Becali. Analizând „retoricele electorale populiste din România” în perioada 2004-2008, Mihail Chiru surprinde, pe baza unei cercetări empirice, atât „ascensiunea populismului de centru”, specific Alianței Dreptate și Adevăr, cât și calitatea de agent electoral a „culturii populare”, așa cum rezultă aceasta din combinația dintre „manele și OTV”. O nouă analiză discursivă survine în studiul lui Lucian Vesalon, care vizează elementele populiste și cele neolibérale ce se încadrează în tema „modernizării statului”, promovată de actualul Președinte al României în ideea unei opoziții față de „sistemul ticăloșit”. Optând pentru abordarea populismului din perspectiva stasiologiei, Sergiu Gherghina reușește o excelentă analiză empirică a relației dintre „organizarea partidelor populiste și succesul lor electoral în România postcomunistă”. De asemenea, din perspectivă empirică este cercetată și relația dintre „populism, autoritarism și valori democratice în opinia publică din România”, Dragoș Dragoman expunând atât o necesară „măsurare” a fenomenului, cât și o identificare a pericolului principal pe care acesta îl poartă cu sine, și anume „susținerea alternativelor nedemocratice”. În capitolul final, Loredana Nabăr deschide alte „perspective ale studiilor populismului”, în condițiile în care există indicii că noi specii ale fenomenului ar putea apărea în spațiul politic românesc.

Reușind să îmbine, în mod sistematic și fundamentat pe fler analitic, perspectivele normative și cele empirice, volumul coordonat de Sergiu Gherghina și Sergiu Mișcoiu se constituie într-un foarte util instrument metodologic în cercetarea populismului din România contemporană și reprezintă, totodată, un avertisment științific față de posibilele derapaje ale fragilei democrații românești.

Adrian Tompea

[„Petre Andrei” University of Iași]

Istoria, o știință a trecutului?

Marc Bloch, *Pledoarie pentru istorie*

Traducere de George Cimpăianu, Cluj-Napoca, Tribuna, 2007, 232 pp.

În 1944 – anul în care contribuția la Rezistența franceză și descendența sa alsacian-evreiască i-au adus executarea de către Gestapo –, profesorul și istoricul Marc Bloch dăduse deja, în mare parte, măsura complexității personalității sale. Fiu al unui apreciat profesor de istorie romană (Gustav Bloch), format la Lycée Louis-le-Grand iar apoi la École Normale Supérieure, bursier la Leipzig și Berlin între 1908/09 (ceea ce i-a facilitat specializarea în istoria și metodologia istorică germană), Marc Bloch s-a remarcat, din postura de conferențiar al Universității din Strasbourg (1919-1936), prin lucrările sale privind societatea medievală, rituri și credințe, studiul comparativ al civilizațiilor, istoria economică sau geografia istorică. Începută în timpul activității sale de la Strasbourg și continuată pe parcursul celor trei ani (1936-1939) în care Bloch a preluat de la Henri Hauser catedra de istorie economică de la Sorbona, prietenia cu istoricul Lucien Febvre (pasionat, la rîndul său de istoria locală, a Franche-Compté, mai ales) s-a concretizat prin fondarea, în 1929, a revistei „*Annales d'histoire économique et sociale*”, în jurul căreia a luat naștere, după 1945, ceea ce astăzi cunoaștem drept „Școala de la Annales”.

Împărtășind convingerea lui Lucien Febvre, potrivit căreia, tinerii francezi ai perioadei interbelice se îndepărtau de istorie în favoarea altor științe sociale, mai puțin „rigide”, cei mai mulți istorici nefiind altceva decît niște „colecționari de fluturi”¹, ce dau istoriei „mai degrabă

iz de oratorie academică, decît de cabinet de lucru”(p.33), Bloch a pledat, de-a lungul carierei sale, pentru o istorie „mai cuprinzătoare și mai umană”. Pentru o istorie conectată la evoluția și metodologia unor științe ca sociologia, lingvistica, geografia, în cadrul unui demers integrator al aspectelor sociale, politice, economice, religioase, culturale, care să situeze munca istoricului dincolo de „simpla tratare a surselor”(p.10).

Deși rămasă neterminată, publicată postum în 1949, lucrarea „Pledoarie pentru istorie” dezvăluie cititorilor săi atît preocupările lui Bloch pentru probleme precum utilitatea și legitimitatea istoriei, autenticitatea scopurilor sale, motivul și contextul în care istoricul își practică meseria, cît și angajamentul științific al unui intelectual pentru care istoria nu este „nici ceasornicărie, nici atelier de mobilă”, ci „o strădanie spre o mai bună cunoaștere, prin urmare, ceva în devenire” (p.34). De aceea, în întîmpinarea celor ce așteaptă un ghid practic de scriere a istoriei, Bloch anvertizează încă din *Introducere* faptul că „a te mulțumi să descrii o știință ca atare, înseamnă întotdeauna a o trăda, într-o oarecare măsură. Este mult mai important a arăta cum speră ea să reușească progresiv a se face”.

Pornind de la relația dintre istorie, oameni și timp, de la axa prezent-trecut, și referindu-se apoi la importanța observației, criticii, analizei și utilizarea corectă a terminologiei istorice, Bloch își construiește discursul din postura – mărturisită – a unui „meșteșugar căruia i-a plăcut întotdeauna să mediteze asupra

¹ Peter Burke, *The historian's craft*, Manchester University Press, 1992, p. X.

îndatoririlor sale cotidiene, [...] a unui breslaș care a mînuit îndelung stînjenu și nicovala” (p.40) și care încearcă, prin prisma experienței sale, să ofere o cheie de interpretare asupra ceea ce Fustel de Coulanges sau Bayle au definit, înaintea sa, drept „cea mai dificilă dintre științe”.

Este istoria o *știință a trecutului*? În debutul primului capitol, Marc Bloch combate ideea simplistă că trecutul ca atare ar putea fi obiectul unei științe, după cum vechii analiști înțelegeau, în mod rudimentar, să relateze de-a valma întâmplări legate între ele doar prin faptul că avuseseră loc cam în același timp (tratînd în mod egal eclipsele, cîrderile de grindina și evenimentele politice). Pentru Istoricul francez, dincolo de a fi obiectul vreunei științe, *trecutul* este, mai degrabă, terenul/cadru de analiză și interpretare a *oamenilor*, ei fiind aceia pe care istoria își propune (trebuie să-și propună) să-i surprindă în complexitatea lor. Cel care nu înțelege această realitate riscă, de altfel, să nu fie decît o calfă a erudiției și, nicidecum, un bun istoric ce „caută vînatul” (asemenea căpcăunului din poveste) acolo unde adulmecă miros de carne omenească (p.46). „Realitate concretă și vie, antrenată de ireversibilitatea propriului său elan, *timpul istoric* este, dimpotrivă, plasma însăși care înglobează fenomenele, tărîmul pe care ele pot fi înțelese” (p.48).

O știință guvernată, așadar, de **actori**, nu de decorul în cadrul căruia aceștia își desfășoară activitatea, declamîndu-si rolurile; o *știință a oamenilor* (și a fenomenelor, ca „produse” ale oamenilor) *în timp*, în a căror cercetare trebuie să se plece de la **cauze/inceputuri/origini** (termeni ce suportă, în funcție de context, semnificații diferite), pentru se ancora, finalmente, în actualitatea prezentului. Referindu-se la legitimitatea istoricului de a se opri și asupra evenimentele contemporane, precum și a importanței studierii trecutului spre o mai bună interpretare a prezentului, Bloch susține opinia potrivit căreia „ignorarea trecutului nu se limitează la a dăuna cunoașterii prezentului; ea compromite, în prezent, acțiunea însăși” (p.60). Facultatea de a înțelege

viața, în toate dimensiunile ei, reprezintă – în viziunea sa –, o calitate esențială a istoricului.

Observația, critica și analiza istorică (pe care autorul le abordează în cel de-al doilea, cel de-al treilea și cel de-al patrulea capitol) constituie pilonii de bază ai eseului lui Marc Bloch. Acceptînd imposibilitatea absolută a istoricului de a constata el însuși faptele pe care le studiază, cunoașterea trecutului fiind, deci, una indirectă (dependentă de o sumă de terțe fapte sau mărturii, precum și de obligația istoricului de a verifica validitatea/autenticitatea/contextul apariției și transmiterii informațiilor), Bloch identifică în problema cunoașterii indirecte un avantaj al istoriei „cuprinzătoare și umane” (pe care Braudel o va defini, ceva mai tîrziu, sub forma conceptului de „istorie totală”) asupra celei evenimentiale, favorizînd refacerea exactă a contururilor faptelor, spuselor, etc. (p.72). O trăsătură comună celor două ar fi, totuși, faptul că *istoria se naște din interogație*, altfel spus, din capacitatea istoricului de a chestiona, interoga și clasifica în mod corect sursele, situație în care pregătirea academică, practica și instrumentarul istoricului se dovedesc esențiale.

Ea însăși o „știință” (mai corect spus, o „deprindere”) în devenire, ce și-a stabilit regulile treptat, învățînd din experiența abundenței de falsuri din timpul evului mediu, **critica** istorică trăiește, susține Bloch, din „îndoială” (obligatorie!) a istoricului asupra mărturiilor cu care operează, ce se pot dovedi falsuri în sens juridic sau falsuri prin omisiune. Felul în care istoricul citește, interpretează și clasifică mărturiile, contextul social-politic-cultural-religios în care au apărut acestea, poate influența decisiv corectitudinea raționamentului și reconstituirea exactă/ fidelă a faptelor, *așa cum au fost*. Mai mult – argumentează Bloch prin diferite exemple – nu ajunge să constată înșelătoria, ci trebuie să îi descopere cauzele (p.115), acestea din urmă putînd dezvălui, în mod paradoxal, la rîndul lor, informații și aspecte importante.

Depășind pericolele pe care le presupun observația și critica ca metode

fundamentale ale istoricului, **analiza** aduce, la rîndul său, în discuție, pe de-o parte, problema raportului dintre istoric și faptele pe care acesta le analizează, a imparțialității acestui raport, iar pe de alta, „eterna” dilemă a limitelor de analiză ale demersului istoric. Să judeci sau să înțelegi? Să redai sau să interpretezi? Să condamni sau să tolerezi? Dincolo de supunerea onestă în fața adevărului, savantul și judecătorul se despart. „Cînd savantul a observat și explicat – afirmă Bloch –, datorită sa s-a încheiat; judecătorului îi rămîne însă să dea sentința” (p.159). Sarcina istoricului este, astfel, aceea de a selecta și tria faptele, de a lărgi, restrînge, deforma semnificațiile, de a le analiza pe baza unui limbaj „capabil să contureze și să măsoare faptele cu precizie, lipsit de ezitări sau echivoc” (p.178).

Chiar dacă, în prefața scrisă de Georges Duby, esul este considerat a fi „învechit, prea catifelat, rigid, înglodat într-o încărcătură desuetă de tradiții și obișnuințe”, cu siguranță că din lucrarea lui Bloch se poate păstra efortul absolut

remarcabil al autorului de a defini și propune noi direcții și atitudini istoriografice, abundența exemplurilor ce susțin argumentația, precum și teza sa – din păcate, prea puțin detaliată în acest eseu rămas neterminat- conform căreia, **faptele istorice** sunt esențialmente fapte psihologice, avînd în vedere natura profund mentală a condițiilor sociale. **Mentalitățile** devin, astfel, punctul nodal al oricărei explicații în istorie.

„Învins de moment al unui destin nedrept”, după cum el însuși se recunoaște în dedicația adresată lui Lucien Febvre, Marc Bloch merită pe deplin respectul de care s-a bucurat în rîndul celorlați reprezentanți ale Școlii de la Annales, ce au dezvoltat sau au reconfigurat ulterior unele concepte propuse în volumul neterminat. Gândit a fi un „simplu” eseu, **Pledoarie pentru istorie** n-a putut evita să devină o lucrare de bază, aproape un „tratat” al generațiilor următoare.

Andrada Bălan

[The University of Bucharest]

Semnale

Radio-grafii și alte fobii

Autor: Michael Shafir, Editura Institutul European

Anul apariției: 2010
Număr pagini: 468
ISBN: 978-973-611-675-9

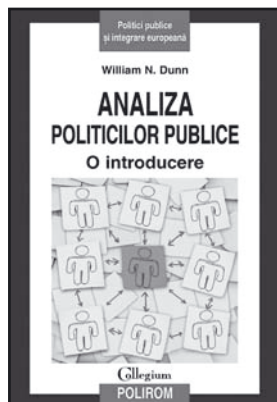
Volumul este o selecție din cele mai reprezentative articole ale autorului în ultimii ani, dintre cele scrise direct în limba română sau traduse în această limbă. Unele îl reprezintă în calitate de jurnalist. De unde și titlul volumului: „Radio-grafiile” se referă la articolele transmise de postul de radio Europa Liberă, unde Shafir a lucrat între 1965-1967 și mai apoi între 1985-2005, majoritatea acestor ani în calitate de șef al Departamentului de Cercetare Română al acestui post de radio. „Fobiile” se reflectă în ținta multora dintre articolele incluse: naționalismul, xenofobia, antisemitismul, dar și „rinocerita”. Cum unele dintre luările de poziție ale lui Shafir au devenit polemice, autorul a gasit de cuviință să facă deosebirea între studiile sale critice (academice), publicistica și ceea ce el însuși denumeste „pubelistica”.

Din cuprins:

Identitate, identități, identificări • Exportatori și importatori de extremism • Mihail Sebastian • În zodia totalitarismului • Raportul Tismăneanu: Note din public și din culise • Despre alegeri, aleși și libertatea de a alege • Mapele mapamondului • Câteva sugestii pentru rețete anti-stres.

Analiza politicilor publice. O introducere

Autor: William N. Dunn, Editura Polirom

Anul apariției: 2010
Număr pagini: 512
ISBN: 978-973-46-1700-5
Traducere de Nicolae Dragușin

Conceput ca o sinteză multidisciplinară a conceptelor și metodelor utilizate în analiza politicilor publice, volumul pune accent pe formularea adecvată a problemelor specifice domeniului, ca etapă crucială în soluționarea acestora. Deoarece o analiză corectă a politicilor presupune înțelegerea contextului general și a situațiilor particulare cu care se confruntă guvernele în cadrul societăților actuale, sunt incluse informații de ultimă oră despre metodele de definire a problemelor și un format simplu de prezentare a analizei politicilor. Termenii-cheie sunt definiți la prima ocurență și enumerați la sfârșitul fiecărui capitol, iar caracterul aplicativ al diferitelor noțiuni teoretice e ilustrat cu exemple și exerciții demonstrative. *Analiza politicilor publice* se adresează specialiștilor din domeniile politicilor publice și administrației publice, precum și studenților de la facultățile de profil.

Cuprins:

Analiza în procesul de elaborare a politicilor publice • Prognoza rezultatelor așteptate ale politicilor publice • Monitorizarea rezultatelor așteptate ale politicilor publice • Evaluarea performanței politicilor publice • Dezvoltarea argumentelor de ordine publică • Comunicarea analizei politicilor publice

Constituția României - comentată și adnotată cu dezbateri parlamentare și jurisprudența Curții Constituționale

Autor: Ionescu Cristian, Editura Universul Juridic

Anul apariției: 2010
Număr pagini: 396
ISBN: 978-973-127-386-0

Descriere:

Pentru a înțelege un popor și pentru a-i înțelege firea, calitățile bune și defectele - cum ar spune Constantin Rădulescu-Motru - trebuie să-i studiezi și să-i înțelegi legile și, mai ales, Constituția, aceasta fiind percepută, în general, ca actul formal care consfințește contractul social între popor și cei care îl guvernează. Acestui scop îi răspunde lucrarea „Constituția României comentată și adnotată cu dezbateri parlamentare și jurisprudența Curții Constituționale”, realizată ca temă de cercetare în cadrul Centrului de cercetări juridice și administrative al Universității Creștine „Dimitrie Cantemir” și publicată sub egida Academiei Oamenilor de Știință din România. Lucrarea oferă cititorului explicații teoretice și practice aprofundate ale dispozițiilor constituționale referitoare la rolul și funcțiile Parlamentului, precum și la procedurile parlamentare.

Oamenii politici, doctoranzii, studenții și cei care lucrează în presă ca analiști găsesc în această lucrare comentarii și explicații ale procedurii parlamentare utilizate în plenul Camerelor legislative, soluții la care au recurs birourile permanente, comisiile permanente, pentru rezolvarea unor aspecte controversate ale procedurii parlamentare.

Index de Autori

Adina Aldea – Asistent Universitar drd. în cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași.

Ana-Maria Ambrosă – Lect. Univ. drd în cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași, Facultatea de Științe Politice și Administrative.

Andrada Bălan – Licență în Istorie (2006-2009), actualmente Masterandă în Istoria și practica relațiilor internaționale la Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

Maria Bilașevschi – Drd. în cadrul Universității „George Enescu” din Iași.

Sorin Bocancea – Conf. Univ. Dr. în cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași, Facultatea de Științe Politice și Administrative.

George Bondor – Doctor în filosofie, lector la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice. A publicat *Dansul măștilor. Nietzsche și filozofia interpretării* (Humanitas, 2008; premiul Ion Petrovici al Academiei Române).

Ruxandra Coman – Lector univ. drd. Facultatea de Jurnalism, Comunicare și Relații Publice, București, Universitatea *Spiru Haret*.

Georgeta Condur – Lect. Univ. Drd. în cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași, Facultatea de Științe Politice și Administrative.

Larisa Demeter – Lect. Univ. drd., în cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași, Facultatea de Drept.

Dan Drugă – Lect. Univ. drd. în cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași, Facultatea de Drept.

Livia Durac – Lect. Univ. Dr. în cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași. Bursier postdoctoral al Academiei Române, filiala Iași.

Anița Grigoriu – Asit. univ. drd. Facultatea de Jurnalism, Comunicare și Relații Publice, București, Universitatea *Spiru Haret*.

Alina Hurubean – Lect. Univ. Dr. în cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași, Facultatea de Științe Politice și Administrative.

Constantin Ilaș – Lect. Univ. Dr. în cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași, Facultatea de Științe Politice și Administrative.

Tudor Pitulac – Conf. Univ. Dr. în cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială.

Sorin-Cristian Semeniuc – Doctorand în cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Suzana Semeniuc – Redactor la *Iașiul Universitar* din cadrul Universității „Petre Andrei”, Iași.

Adina-Iulia Șandru – Asistent universitar la Facultatea de Asistență Socială și Sociologie a Universității „Petre Andrei” din Iași și bursier doctoral în cadrul Universității „A.I. Cuza” Iași, cu o temă de cercetare intitulată *Rituri de trecere în România contemporană. O perspectivă socio-antropologică*.

Daniel Șandru – Conf. Univ. Dr. în cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași, Facultatea de Științe Politice și Administrative. Bursier postdoctoral al Academiei Române, filiala Iași.

Mihai Ștefănoaia – Asistent Universitar drd., în cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași, Facultatea de Drept.

Stelian Tănase – Profesor de științe politice la Facultatea de Științe Politice, Universitatea București. Publicații recente: *Cioran și Securitatea*, Iași, Polirom, col. „Istории subterane”, 2010; *Clienții lui tanti Varvara*, București, Humanitas, [2005], a 2-a ediție, 2008; *Istoria căderii regimurilor comuniste. Miracolul revoluției*, București, Humanitas, [1999] a 2-a ediție, 2009.

Adrian Tompea – Asistent Universitar drd. în cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași, Facultatea de Științe Politice și Administrative.

SUMMARY

Editorial

Mass-media and democratic ideology in Post-communist Romania	3
<i>Daniel Șandru</i>	

Mass-media And Democracy in Post-Communist Romania

Hypostases of abnormality in the relationship between mass media and the political power in Post-communist Romania.....	9
<i>Sorin Bocancea</i>	
The democratisation of mass media through citizen journalism	14
<i>Adina Aldea and Maria Bilașevschi</i>	
The establishment of the free speech in a democratic society	20
<i>Mihai Ștefănoaia</i>	
Gender equality – stakes increase public visibility and audience share	24
<i>Alina Hurubean</i>	
Ethical Considerations Regarding Publishing Polls.....	29
<i>Georgeta Condur</i>	
The chrorical confusion as a strategy	35
<i>Tudor Pitulac</i>	
Particularities of the verbal cliché in Romanian politics and press after 1989.....	41
<i>Sorin-Cristian Semeniuc</i>	
The engrossment of the public opinion	48
<i>Constantin Ilaș</i>	
Contents, Significances of Communication in Written Post-December Press.....	53
<i>Livia Durac</i>	
Constitutional dimation of press offences.....	59
<i>Dan Drugă and Larisa Demeter</i>	
Freedom of Press in Romania – Limits And Limitations	66
<i>Anița Grigoriu and Ruxandra Coman</i>	
Mass Media and the Public Sphere.....	71
<i>George Bondor</i>	

Essay

„Opposition duty” and the culture of political Manicheism in post-communist Romania ..	75
<i>Ana-Maria Ambrosă</i>	

Event

The <i>Sphere of Politics</i> Debates at „Petre Andrei” University of Iași	80
<i>Suzana Semeniuc</i>	

Archive

Sfera Politicii's Archives – Chivu Stoica.....	82
<i>Stelian Tănase</i>	

Reviews

A plea for mass-media anthropology.....	89
<i>Adina-Iulia Șandru</i>	
<i>S. Elizabeth Bird (editor), The Anthropology of News and Journalism. Global Perspectives</i>	
Coordinates of populism in Post-communist Romania	90
<i>Adrian Tompea</i>	
<i>Sergiu Gherghina, Sergiu Mișcoiu (editori), Partide și personalități populiste în România postcomunistă</i>	
History, A Science Of The Past?.....	92
<i>Andrada Bălan</i>	
<i>Marc Bloch, Pledoarie pentru istorie</i>	

Signals.....	94
--------------	----

Index of authors	96
------------------------	----

Mass-media And Democracy in Post-Communist Romania

„Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165.
 Textele vor fi trimise redacției. Deciziile privind publicarea sunt luate de către echipa editorială.
 Pentru a reproduce un text din revistă este necesar acordul scris al redacției „Sfera Politicii”.
 Reproducerea textelor în alte condiții constituie o infracțiune și se pedepsește conform
 legilor în vigoare.

